PLURAL
Idei contemporane

Tony Judt este directorul lui Remarque Institute, centru de studii din cadrul New York University. Profesor de Studii europene la aceeaşi universitate. Dintre volumele sale, menţionăm: Socialism în Provence, 1871-1914 (1979); Marxism and the French Left (1986); Past Imperfect: French Intellectuals, 1944-1956 (1992); A Grand Illusion: An Essay on Europe (1996); Europa iluziilor (Polirom, Iaşi, 2000); The Burden of Responsibility: Blum, Camus, Aron and the French Twentieth Century (Povara responsabilităţii. Blum, Camus, Aron şi secolul XX francez, Polirom, Iaşi, 2000). La sfârşitul anului 2002 va publica un amplu volum dedicat istoriei Europei în secolul XX.

Mulţumim autorilor, postului de radio BBC, România, precum şi revistelor 22, România literară, Dilema, Adevărul literar şi artistic, Observator cultural, Timpul, Cuvântul pentru sprijinul acordat la realizarea volumului.
www.polirom.ro
Editura POLIROM

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale:
Tony Judt. România: la fundul grămezii / volum editat de Mircea Mihăieş – Iaşi: Polirom, 2002
216 p., 18 cm (PLURAL. Idei contemporane) ISBN: 973-683-959-l I. Mihăieş, Mircea (ed.) 94(498) Printed în ROMANIA
Tony Judt
România: la fundul grămezii
Polemici, controverse, pamflete
Volum editat de Mircea Mihăieş

POLIROM 2002
I

Mircea Mihăieş
Europa, cu şi fără ghilimele sau Tony Judt în România

Tony Judt a vizitat România de trei ori. Mai întâi, în toamna lui 1998. Se afla pentru o serie de conferinţe la Viena şi împreună cu Adriana Babeţi am reuşit să-l convingem să-şi prelungească sejurul central-european cu o vizită la

Timişoara. A acceptat cu bucurie, şi, într-o călduroasă după-amiază de duminică, l-am aşteptat la aeroport. Îl întâlnisem cu un an şi jumătate în urmă, la Remarque Institute, unde după un lunch tipic american am stat îndelung de vorbă. Mi-a mărturisit atunci că intenţiona să vină în România, singura ţară din Europa Centrală pe care n-o cunoscuse. Voia să facă voiajul din motive în primul rând academice, dar şi dintr-o curiozitate biografică: una dintre bunicele lui, evreică din Basarabia, emigrase în Anglia după pogromul de la Chişinău din primii anii ai secolului trecut.

L-am recunoscut cu greu, în înghesuiala şi hărmălaia iscate de sosirea cursei Austrian Airlines, sub pălăria neagră, cu boruri largi.

Arăta asemeni unui rabbi introvertit. Aproape nimic nu amintea de bărbatul atletic, cu zâmbet tineresc, de-un umor molipsitor, autoironie şi tandru în acelaşi timp, care naveta între sala de curs a lui New York University şi biroul de la Remarque Institute. Ceea ce putea fi luat drept precauţie mi se părea o formulă tipic englezească a curteniei şi atenţiei faţă de celălalt. Aveam să mă conving, în întâlnirile noastre ulterioare, că nu mă înşelam.

În seara aceleiaşi zile, o primă întâlnire, „festivă”, cu membrii grupului de cercetare A Treia Europă: Cornel Ungureanu, Adriana Babeţi, Dorian Branea, Daciana Banciu, Dana Chetrinescu, Gabriel Kohn, Ioana Copil- -Popovici, Tinu Pârvulescu, Marius Lazurca, Sorin Tomuţa. A doua zi avea să ni se alăture profesorul Livius Ciocârlie, când întreaga echipă a demarat seria de discuţii vizând problemele Europei Centrale, aşa cum le vede unul dintre specialiştii de elită în acest subiect. Transcrierea acelui dialog constituie axul central al volumului Europa iluziilor, „Europa Centrală şi tradiţia uitării”, o pasionantă discuţie despre memoria şi identitatea unui spaţiu cultural şi politic fascinante.

Volumul, primit cu oarecare iritare în mediile intelectuale româneşti, conţinea şi câteva dintre eseurile sale de marcă: „O mare iluzie. Eseu despre Europa”, „Austria şi fantoma noii Europe” şi „De ce a existat războiul rece”. Recitite împreună, ele aveau şi de ce să enerveze: în stilul polemic ce-l caracterizează, Tony Judt îşi exprima în acele pagini o compactă lipsă de încredere în proiectul european, reconfirmând poziţia de avangardă pe care-o ocupă de ani buni între aşa-numiţii „eurosceptici”. Să recunoaştem, existau suficiente motive de nelinişte pentru toţi ce şi-au imaginat o clipă că drumurile spre inima Europei sunt chiar atât de simple: „Dacă privim Uniunea Europeană ca pe o soluţie la toate, incantând cuvântul «Europa» ca pe o mantră, fluturând steagul Europei în faţa recalcitranţilor eretici «naţionalişti» şi urlând «Renegare, renegare!», ne vom trezi la un moment dat că, departe de a rezolva problemele continentului nostru, mitul «Europei» a ajuns un impediment în calea recunoaşterii lor. Vom descoperi că «Europa» a devenit doar puţin mai mult decât modul politically correct de a trece cu vederea dificultăţile locale, ca şi când simpla invocare a promisiunilor ei ar putea înlocui rezolvarea problemelor şi a crizelor care afectează cu adevărat zona. S-ar găsi

puţini care să nege existenţa ontologică a Europei, ca să zicem aşa. Şi există un anumit avantaj al conştientizării de sine atunci când se vorbeşte despre ea ca şi cum ar exista deja într-un sens mai puternic, colectiv – dorinţa poate asista într-adevăr la naşterea gândului şi a trecut ceva timp până când s-a ajuns la asta. Însă există lucruri pe care «Europa» nu le poate îndeplini, probleme cărora nu le poate face faţă. «Europa» e mai mult decât o noţiune geografică, dar mai puţin decât un răspuns”.

Aceste idei au fost vehiculate de către Tony Judt încă înainte de a se fi pus cu seriozitate problema extinderii europene. Ele se refereau la procesul de consolidare a ceea ce, în fapt, funcţiona ca o entitate uniformă – dar funcţiona cu mult prea multe piedici puse tocmai de către cei care erau chemaţi să construiască edificiul. Excelent cunoscător al dedesubturilor politicii europene – cetăţean britanic, el şi-a făcut o bună parte din studii în Franţa, primind în plin unda de şoc a mişcărilor anarhic-studenţeşti din mai '68 -, Tony Judt nutreşte de multă vreme convingerea că Marea Europă este o Mare Iluzie.

Personaj de frunte, aşadar, al categoriei „euroscepticilor”, Tony Judt a ieşit la bătaie perfect înarmat cu informaţii de natură istorică, politică şi, nu în ultimul rând, psihologică. N-a pregetat să sancţioneze orice abatere de la normele stabilite la Bruxelles, iar atunci când Austria lui Haider a ajuns oaia neagră a Europei Occidentale, Tony Judt s-a grăbit să scoată în evidenţă accentele unui program situat la antipodul „main-stream”-ului politic asupra cărora marile state ale continentului căzuseră de acord: „Fără îndoială, Haider e un tip direct. Sub conducerea lui, Partidul Libertăţii are doar trei teme asupra cărora liderul insistă cu studiată perseverenţă. Prima este naţionalismul austriac, temă care conservă un iz nostalgic de naţionalism german într-o formă modernizată. Înainte, Partidul Libertăţii obişnuia să se identifice cu «Europa», acum

Haider se pronunţă împotriva intrării în UE şi acesta a devenit vârful său de atac în polemicile cu guvernul. A venit vremea, susţine el, «să punem Austria pe primul plan», să se renunţe la Convenţia Europeană pentru Drepturile Omului pentru a întări legile împotriva străinilor şi pentru a-i repatria pe cei care trăiesc deja pe teritoriu austriac. Din cartierul său general din Carinthia, Haider atacă legile care acordă drepturi în ce priveşte limba şi cultura neînsemnatei minorităţi slovene şi prezice – implauzibil la modul suprarealist – emergenţa unui stat austriac devenit «societate multiculturală»„.

De remarcat insistenţa lui Tony Judt de a încorseta cuvântul Europa în ghilimele, ca şi cum ar dori să sugereze că realitatea la care se referă nu e una „tare”, definibilă în mod ferm, ci un concept aleatoriu. Faptul că Jorg Haider a fost obligat de Europa, cu sau fără ghilimele, să dea mulţi paşi înapoi în drumul său spre instaurarea neo-totalitarismului în Austria nu sprijină neapărat aserţiunile lui Tony Judt. Aş spune, dimpotrivă, că Europa nu se va uni doar dacă liderii ei nu vor dori ca ea să se unească. Cu alte cuvinte, întâmplătoarele

„recăderi” în trecutul totalitar în una sau alta dintre ţările avansate vor fi energic corijate. După 11 septembrie 2001, când fractura între civilizaţii a devenit o realitate despre care vorbesc puţini, dar de existenţa căreia sunt convinşi mulţi, e limpede că statele europene civilizate vor renunţa la o parte din criteriile (mai degrabă psihologice decât politice sau economice) care-i ţin în carantină pe semenii din fostul lagăr comunist şi vor grăbi procesele de integrare.

În acest scenariu, rămâne încă neclar rolul unor ţări precum Bulgaria, România şi, într-o perspectivă ce pare a se îndepărta cu fiecare zi, Moldova şi Ucraina. Nu întâmplător, Tony Judt a început, în ultimii ani, să se ocupe şi de ele. După studiile dedicate ţărilor „civilizate” ale Europei (Franţa, Anglia, Belgia etc.) era firesc pentru un autor care tocmai scrie o istorie a Europei să-şi arunce privirile spre această zonă, de pe care pecetea lui hic sunt leones nu s-a ridicat încă de tot. A doua călătorie a lui Tony Judt în România, în martie 2001, a avut, fără îndoială, şi un nedisimulat caracter „investigativ”. Prilejul l-a constituit o conferinţă la Colegiul Noua Europă, al cărei bursier eram, şi unde, puternic încurajat de Andrei Pleşu, Anca Oroveanu şi Marina Hasnaş, m-am ocupat de detaliile tehnice ale conferinţei.

Din nou o zi minunată, plină de soare, într-un Otopeni prietenos, arătând doar cu o idee mai puţin elegant decât aeroporturile occidentale. Aceeaşi pălărie neagră, coborâtă până la nivelul ramelor bine marcate ale ochelarilor, aceleaşi gesturi energice, grăbite, precipitate ale lui Tony, aceleaşi răsuciri bruşte, cu tot corpul, atunci când voia să-ţi spună ceva. De data aceasta mi-a comunicat, laconic-amuzat: „Mi-am pierdut fularul!” (Scenă contrapunctică: în noiembrie 2001, când mă îndreptam spre New York, unde urma ca timp de o lună să lucrez cu Tony la Remarque Institute, mi-am pierdut, la rândul meu, şapca. Făceam o întrerupere de-o zi la Viena şi, la vama austriacă, am întins – cu mâna tremurândă a est-europeanului cu o conştiinţă neclar, dar veşnic vinovată – paşaportul ofiţerului-grănicer. La vederea culorii documentului meu de identitate, austriacului în uniformă i-a pierit semi-zâmbetul de pe buze. Pe când, cu dreapta, i-am înmânat documentul de călătorie, cred că am lăsat să-mi alunece şapca pe care-o ţineam în mâna stângă. Am avut însă noroc: formalităţile n-au durat decât vreo zece secunde, după care am păşit, destins ca un arc, spre poarta ce ducea în oraşul lui Johann Strauss şi-al lui Ioan Holender. Retrospectiv, n-ar fi exclus ca la originea crispării mele să se fi aflat lectura articolului lui Tony Judt, „Austria şi fantoma noii Europe”! Ţin minte că la sfârşitul lecturii mă invadase un sentiment de disperare. Mi s-a părut că porţile Europei ni se închid din nou, tocmai când începusem să sperăm că ultimele piedici spre normalitate au fost învinse. Faptul că vameşul austriac nu văzuse în mine un posibil infractor, ci un călător care în drum spre America se oprise, scurt, pentru un kremschnitt şi pentru un capucino, la Viena a constituit

o dublă relaxare: eram un cetăţean al Europei, iar scenariul apocaliptic al lui Tony Judt nu s-a adeverit.)

Conferinţa de la Colegiul Noua Europă s-a centrat pe o temă care, mai ales după publicarea Cărţii negre a comunismului, a făcut să curgă valuri de cerneală: comparaţia dintre comunism şi fascism. Care dintre aceste tragedii a avut preeminenţă? Titlul conferinţei, The Lesser Evil („Răul cel mai mic”) era subtil polemic: într-un moment în care discuţia degenerase şi se invocau argumente din sfera cantitativului, Tony Judt a abordat chestiunea din perspectiva „celui mai mic numitor comun”. La sfârşitul cuvântării, Andrei Pleşu, altminteri un maestru al disimulării ironiei în formule baroc-benigne şi al iritării în jerbe sapienţiale, a renunţat la obişnuitul rol de trouble-fete (numai cine n-a conferenţiat la Noua Europă nu ştie ce vreau să spun!) şi a rostit nemaiauzitele cuvinte: „Am asistat la cea mai bună conferinţă din istoria Colegiului Noua Europă!”.

Concluzia lui Tony Judt avea de ce să uimească: în opinia sa, răul cel mai mare al vremii noastre este comunismul, pentru că, disimulându-se mereu, nu şi-a epuizat încă resursele demoniace; pe câtă vreme fascismul, circumscris unui timp istoric clar delimitat, nu mai poate juca, în viitorul previzibil, nici un rol ca ideologie în jurul căreia să se închege o veritabilă mişcare politică. Fascinantă fusese, de altfel, întreaga evoluţie a lui Tony Judt. Conferinţa a crescut minut după minut, într-o înlănţuire fabuloasă de argumente şi de exemple, deodată cu tot mai înfierbântatul conferenţiar. Nu ştiu câţi dintre cei prezenţi vor uita gestul de prestidigitator cu care Tony şi-a scos cravata, devenită inutil element de recuzită, odată ce audienţa căzuse pradă farmecului unic al retoricii unui savant care se dovedea ludic acolo unde alţii erau încrâncenaţi, perfect informat în zone pe care le acaparaseră „urechiştii” şi de un desăvârşit bun-simţ în legătură cu chestiuni care pe destui îi făceau să scoată cuţitul.

După un scurt tur al Bucureştiului (la muzeul de istorie al municipiului ne-a însoţit istoricul Alexandru Niculescu) am poposit la ambasada Republicii Moldova, de unde Tony urma să obţină viza pentru o scurtă vizită dincolo de Prut. Detaliile descinderii în clădirea consulară ar merita evocate pe larg. Am să menţionez doar perfecta atmosferă de secol revolut şi inflexibilitatea – e drept, neagresivă – a celor două doamne cu care am putut schimba câteva cuvinte. S-ar putea ca în încăperile consulatului să fi existat şi computere, însă funcţionarele nu se sinchiseau de asta: au copiat, conştiincios şi lent, cu stiloul, datele într-un registru, apoi le-au transcris, la fel de conştiincios, dar mai lent, în altul şi abia la urmă ne-au anunţat că ne putem întoarce după viză. Ieşind din clădire am înţeles de ce Andrei Pleşu (orişicâtuşi, fost ministru de externe al patriei!) ne privise încurcat atunci când l-am rugat să ne ajute cu urgentarea obţinerii vizei moldave. Mai lesne ne-ar fi putut aduce salata din grădina ursului!

N-am putut amâna drumul la monstruosul palat al lui Ceauşescu, oricât am încercat să-i vorbesc oaspetelui despre pitorescul zonei

Lipscani şi despre avantajele de a mânca la Hanul lui Manuc. Curiozitatea istoricului combinată cu nerăbdarea turistului s-au dovedit irezistibile. Cristi, şoferul NEC-ului, a parcat maşina în vastul scuar de la poalele arătării şi, în timp ce încercam să ne descotorosim de „întreprinzătorii" care se străduiau să ne plaseze cărţi poştale ale „ctitoriei", Tony s-a întors spre mine spunând: „E remarcabil de urât. Mult mai urât decât mi se păruse în fotografii". Doar prânzul luat la Bistro Athenee, într-o ambianţă de voci britanice, şi vizita la librăria Humanitas (Cretzulescu) ne-au readus în România anului 2001. În timp ce traversam Piaţa Palatului, l-am întrebat pe oaspete: „Ei, acum că ai văzut ce e mai urât, dar şi lucrurile plăcute din acest oraş, plus ceea ce ştii de la Timişoara, unde ai plasa România?". Fără să ezite, Tony a răspuns: „Clar, în Europa". L-am privit la rândul meu întrebător. „O simt în stomac. E aceeaşi mâncare pe care o găsesc oriunde în Europa!"

Viza Republicii Moldova a fost eliberată, într-adevăr, la timp. Am profitat de prilej să întreb dacă, român fiind, pot trece graniţa folosind buletinul sau e nevoie de paşaport. „Puteţi călători în Moldova cu buletinul!" Oricum, ca măsură de precauţie aveam asupra mea şi paşaportul. Drumul de-a doua zi, de la Bucureşti la Iaşi, cu maşina lui Silviu Lupescu, a constituit, din punctul meu de vedere, un regal de umor şi comentarii ironice. M-am instalat pe scaunul de lângă şofer, lăsându-i pe Tony şi Silviu să sporovăiască franţuzeşte despre: şoselele româneşti, vânzarea de carte, fetele din Buzău, vinul de Focşani, frigul din ţinuturile moldoveneşti, diferenţele dintre munteni şi ardeleni, copii şi educaţie, manuale şi manipularea istoriei, umorul lui Andrei Pleşu, perspectiva de-a invita bursieri români în America, situaţia politică a Moldovei, metodele de învechire a vinului, densitatea populaţiei în judeţul Vaslui, femeile române la Istanbul, timpul probabil la Chişinău, elita dâmboviţeană şi echipa de intelectuali democraţi de dincolo de Prut, Ilie Ilaşcu şi Transnistria.

Am intervenit doar cât să le ofer bomboane, biscuiţi şi apă minerală. Şi, cred, într-o mică discuţie filologică despre personajul Allan-a- -Dale, dintr-o carte ce povestea aventurile lui Robin Hood. Am constatat cu acel prilej nu doar imperfecţiunea înspăimântătoare a cunoştinţelor mele de engleză, ci şi dezastruosul control al românei: deşi, mecanic, ştiam să traduc cuvântul anglo-scoţian „dale" prin neaoşul valah „vâlcea", a trebuit să ajung la Iaşi pentru ca Lidia Ciocoiu să mă lămurească: „vâlcea" înseamnă „vale" (de obicei, între două râuri), şi nu „deluşor", aşa cum mă încăpăţânam eu să cred!

La Polirom, Tony Judt a descoperit cu încântată surprindere că editura tocmai îi tradusese Povara responsabilităţii, cea mai recentă dintre cărţile dedicate marii sale pasiuni – intelectualii francezi. A fost cea mai bună pregătire pentru conferinţa din seara aceleiaşi zile, când Tony Judt le-a vorbit ieşenilor despre viitorul Europei. Ţin minte reacţia lui Tony la întrebarea unui

participant care, în italiană, l-a întrebat dacă Europa de mâine poate fi altfel decât creştină. „Creştină, pur creştină? Dar ce faceţi cu minoritatea din ce în ce mai consistentă de musulmani din Franţa? Dar cu turcii şi kurzii din Germania, ai căror copii s-au născut departe de Bosfor, însă şi-au păstrat religia, deşi limba de comunicare uzuală a devenit germana?" Ecourile acestei întrebări – într-adevăr, derutante – aveau să se regăsească şi în articolul scris câteva luni mai târziu. Oricum, argumentarea conferinţei de la Iaşi a fost admirabilă – pe jumătate ironică, pe jumătate prodigios-savantă.

Invitaţi de către Silviu Lupescu, seara ne-am întâlnit cu câţiva dintre intelectualii de frunte ai Iaşiului. L-am abandonat pe Tony Judt în seama lor, eu conversând cu soţia distinsului editor pe teme mai puţin grave decât viitorul Europei şi destinul României, cu care Liviu Antonesei îl hărţuia pe oaspete. A doua zi, întrebându-l dacă sesizează diferenţe „stilistice" în comportamentul diverşilor români, Tony Judt avea să-mi răspundă: „Fără îndoială. Simt la ieşeni un procentaj substanţial de slavism. Voi, la Timişoara, sunteţi mai reţinuţi, mai calmi. Aici, la Iaşi, trecerea de la entuziasm la depresie se produce necontenit, ca-n romanele lui Dostoievski".

Traversarea graniţei a decurs fără incidente majore. Poate doar noroiul incredibil de la punctul de frontieră (se moderniza!) şi o anumită delăsare să fi diferit faţă de celelalte vămi ale României. Şi poate figurile de răzeşi care-şi abandonaseră în urmă cu cinci minute plugul şi boii pentru a îmbrăca uniforma de păzitor al fruntariilor să fi fost altfel decât chipurile îndeobşte încruntate ale grănicerilor din vestul ţării. Drumul până la Chişinău era exact cum mi-l imaginasem: şosele proaste, dar nu mai proaste decât în destule părţi ale României. Sate rare, cu case mai degrabă părăginite. Ici-colo câte o maşină de fabricaţie sovietică trecea cu zgomot prin praful ridicat pe marginea drumului. Şi păduri, în care nu era cu totul implauzibil să-l fi descoperit pe Ştefan cel Mare vânând zimbrii (dar asta e o glumă a lui Tony Judt!)

Sosim în capitala Moldovei imediat după ora unu, ne cazăm la hotelul Turist, încercăm să schimbăm bani. Peste tot, lume vorbitoare de rusă. Recepţionera de la hotel, de pildă, o blondă pogorâtă parcă din filmele lui Nikita Mihalkov, ne anunţă cu un zâmbet până la urechi, de parcă ne-ar fi adus la cunoştinţă c-am câştigat potul cel mare: „Apă caldă la hotelul nostru nu este! Şi nici în oraşul tot!" Nimerisem în plină criză energetică a Moldovei. Alegerile tocmai se încheiaseră, comuniştii reveniseră la putere, iar Bucureştiul a decis să nu mai livreze Moldovei energie gratis.

Înfometaţi, intrăm, sub ghidajul lui Silviu Lupescu, într-un restaurant cu specific românesc. Restaurantul se găseşte la doi paşi de Ambasada României. „Aici venea să mănânce Dorin Tudoran", spune Silviu. Pentru mine e cea mai bună recomandare. Dorin şi anii petrecuţi de el la Chişinău. Aveam să mă gândesc la asta pe tot parcursul celor două zile. De acasă, şederea lui Dorin la Chişinău mi se păruse un fel de exil în Siberia. De la faţa locului, realitatea îmi

apare mai nuanţată, ba chiar plină de o neaşteptată culoare. Străzile largi, parcurile, pavajele curate, politeţea oamenilor, frumuseţea femeilor sunt evidente.

În istoria isprăvilor mele gastronomice, masa luată la Chişinău va persista multă vreme ca un monument al abundenţei şi deliciului. O evoc doar pentru că Tony Judt avea să facă o reflecţie despre „gustul european" al mâncării de aici. Ghiftuiţi, descindem în sala mare a Bibliotecii Naţionale oarecum nepregătiţi pentru întâlnirea cu intelectualii veniţi să dea faţă cu „Dl Tony Judt, profesor american originar din Basarabia", după cum anunţa, cu mândrie, afişul plasat pe holurile somptuoasei clădiri. Aceeaşi informaţie – nu întru totul falsă – avea să fie difuzată presei. Pentru intelectualitatea din Chişinău faptul că bunica oaspetelui se trăgea din aceste meleaguri era mai important decât toată opera lui de istoric şi politolog!

Oficial, ne aflam acolo pentru a prezenta Europa iluziilor în cadrul unei „Zile a editurii Polirom la Chişinău". Silviu Lupescu avea să facă o substanţială donaţie de carte către Biblioteca Naţională, în holul căreia nu văzusem, de altfel, nici un fel de publicaţii în limba română: la un stand se vindeau manuale tipărite exclusiv cu litere chirilice. De cărţi româneşti nici urmă – poate în bibliotecile personale ale lui Vitalie Ciobanu, Vasile Gârneţ, Emilian Galaicu-Păun. În schimb, suntem abordaţi cu aplomb de reporteri de la radio şi televiziune. Tony Judt, „marele intelectual originar din Basarabia", răspunde în franceză, în italiană, în rusă la întrebările jurnaliştilor.

Intâlnirea cu floarea culturală a Chişinăului începe firesc – o trecere domoală dinspre camerele de luat vederi spre un public dornic în egală măsură să afle şi să comunice. Intrebările curg grindină, îmi e din ce în ce mai greu să traduc – în franceză, în engleză – mulţimea de impresii, comentarii, dorinţe, aşteptări ale basarabenilor. Incep să înţeleg totuşi de ce au aici succes toţi demagogii de Dâmboviţa: există o enormă aşteptare şi frustrare privind România. Cei de faţă sunt, din câte-mi dau seama, partizani ai unionismului. Îşi exprimă însă speranţele cu un fel de prudenţă surdinizată de experienţă. Frustrările îmi par a proveni dintr-o imagine distorsionată despre România. Bucureştiul e văzut cam aşa cum destui români văd Occidentul: ca pe un izvor de tămăduire, ca salvare de mizeria în care i-a adus o istorie eternamente vitregă.

Că realitatea e alta, că România nu diferă fundamental nici în frustrări, nici în mizerie economică de Moldova n-are nici un rost s-o spun. De altfel, tinerii intelectuali, unionişti şi ei, posesori ai dublei cetăţenii, au înţeles cei dintâi că n-au prea multe de aşteptat din partea ţării-mamă. Drept urmare, îşi caută burse, contracte de cercetare sau editare direct în Occident, stabilind deasupra României încă un pod al ignorării reciproce. Unionişti sinceri, naiv-sinceri, îmi par a fi mai ales cei aflaţi în preajma pensionării, crescuţi cu imaginea, dar şi cu nevindecata rană, a Paradisului Pierdut. Când mă gândesc

ce exemplare umane au întrupat, în ultimii zece ani, acest ideal, mă cutremur. Nici măcar nu sunt şocat când cineva mă întreabă de ce nu mai vine Păunescu la Chişinău sau la Bălţi. Întrebarea sintetizează amestecul de speranţă, confuzie şi dezinformare privitoare la România. Dacă pot fi perceput drept un posibil agent literar al lui Păunescu, înseamnă că nu totul e pierdut pe lumea asta!

După inevitabilele autografe, ţin să văd un magazin de discuri. Mi se spusese că – piratate sau nu – aici se găsesc, la preţuri derizorii, nu doar ultimele noutăţi occidentale, ci şi înregistrări ale marilor interpreţi ruşi. Deşi nici unul dintre vânzători nu vorbeşte fluent româna, ne înţelegem foarte uşor. Tinerii din spatele tejghelelor sunt binevoitori, prietenoşi, gata să-ţi aducă din magazie orice doreşti. Cumpăr câteva noutăţi – rockeri zgomotoşi, ultimul val al demenţei post-rap, de la Slayer la Radiohead şi Marilyn

Manson. Tony se uită neîncrezător la CD-uri, se uită la mine. Evident, nu înţelege nimic. „Chiar asculţi nebuniile astea?" „Chiar le ascult!"

Poposim într-un bar, cel mai elegant al Chişinăului, după cum ni-l recomandaseră Gârneţ şi Ciobanu. Prin pereţii de sticlă admirăm un lung şir de automobile luxoase. „Nu cred că la New York vei găsi, pe un spaţiu atât de mic, atât de multe maşini scumpe", spune Tony Judt. „Astfel de automobile au în America doar multimilionarii şi mafioţii." „Dar aici? Aici cine pot fi stăpânii lor", întreb cu naivitate. „Ca şi în America: multimilionarii şi mafioţii!"

A doua zi, dimineaţa devreme, îl conducem pe Tony la aeroport. Cursa de Londra e, de altfel, singura cursă internaţională până după-amiază. Aeroportul, mic, însă elegant, e una dintre puţinele clădiri văzute de douăzeci şi patru de ore încoace care s-a sustras binecunoscutului stil arhitectonic sovietic. Clădirea de oţel şi sticlă, mândră de sine, e, aşa cum o vedem noi dinafară, reconfortantă, un semnal orgolios că nasc, într-adevăr, şi la Moldova europeni. (Într-un e-mail pe care avea să mi-l trimită de la New York, Tony Judt îl descria în stilul său acid: „Aeroportul e asemeni lui AgroBank, plin de lucruri scumpe, absolut pustiu şi mult mai bine echipat decât tot restul Moldovei luat împreună!") Il lăsăm pe Tony în grija vameşilor şi, prin pădurile înecate în ceaţă, ce dădeau atmosferei o notă gotică uşor înspăimântătoare – ne aşteptam la fiecare pas ca din tufişuri să iasă nişte haiduci ori chiar faimoşii „racketi" moldavi şi să ne ţintuiască cu flintele lor lungi -, ne îndreptăm spre casă.

În octombrie 2001, Tony Judt mă anunţă de la Londra, tot prin e-mail, că a revenit în septembrie în România şi că a petrecut câteva zile în Transilvania şi în Maramureş. „Nu ţi-am dat nici un semn, pentru că nu puteam vorbi. Eram după o operaţie la gât şi câteva săptămâni am fost, practic, mut. Dar am să-ţi trimit un articol despre România, scris între timp, care va apărea în The New York Review of Books. Evident, tot ce scriu acolo reprezintă ideile mele, pe care nu e necesar să le împărtăşeşti."

Am aşteptat cu înfrigurare apariţia articolului, fără să bănuiesc nici o clipă ce scandal urma să işte în România şi în afara României. Studiul a constituit o surpriză, pentru că Tony nu-şi arătase în nici un fel intenţia de a scrie despre „experienţa românească”. Înainte chiar de a primi numărul din 1 noiembrie al faimoasei reviste newyorkeze am citit pe internet ceea ce scrisese Tony Judt. Primele cuvinte ce mi-au venit pe buze au fost: „Un articol drept. Poate prea drept!” O dovadă că în ciuda exerciţiilor de obiectivitate pe care mi le impun, nu mă pot nici eu sustrage iritatei subiectivităţi naţionale. În stilul lui necomplezent, profesorul american ne pusese în faţă o oglindă necruţătoare. Ce aveam de făcut? Să ne recunoaştem în ea – cu toate imperfecţiunile şi văluririle ei – sau s-o ignorăm? Ori chiar, asemeni împărătesei din basm, s-o spargem pentru că nu ne arată aşa cum credem noi că trebuie să fim?

Ca o furtună iscată din senin, intelectualitatea română – până atunci o Frumoasă din Pădurea Adormită ce se ignora pe sine – a ţinut să-şi exprime părerea despre „inadmisibila” manipulare a acestei împărătese rele. Evident, unul sau altul dintre amănuntele aduse în discuţie de către Tony Judt suporta corecturi, reformulări, completări. Este exact ceea ce autorul admite în interviul luat de către Dumitru Radu Popa. Însă chiar operând absolut toate modificările cerute de cohorta de comentatori inclemenţi, imaginea de ansamblu rămâne aceeaşi. Se poate admite că Tony Judt a plasat greşit datele în care Transilvania a fost condusă de către unguri şi de către habsburgi; că a tratat cu un semiton sub importanţa sa reală rolul României în războiul ruso-turc, în urma căruia şi-a cucerit independenţa de stat; că a plasat în 1920 dobândirea nordului Bulgariei, şi nu în 1914, aşa cum s-a întâmplat în realitate; că a susţinut că legea dreptului minorităţilor a fost dată în România în anul 1920, şi nu în 1919; în fine, că a exagerat simţitor importanţa în epocă a intelectualilor de extremă dreaptă precum Mircea Eliade sau E.M. Cioran şi că n-a relevat şi existenţa unei reale intelectualităţi democrate în perioada dintre cele două războaie mondiale.

În răspunsurile date fie direct celor care i-au adus acuze, fie în interviul menţionat, Tony Judt a admis c-au existat unele scăpări în redactarea studiului său. Numai că ele nu modifică absolut deloc situaţia de azi a României. O ţară cu probleme economice, dar şi de identitate politică într-o lume care a depăşit de mult şocul modernizării. Articolul lui Tony Judt trebuie, aşadar, înţeles ca punând degetul pe nişte răni ignorate de către cei mai mulţi români, dar la care comunitatea internaţională continuă să fie extrem de sensibilă.

Chiar dacă inevitabilele erori factuale ale lui Tony Judt n-ar fi existat în articol, tot ne-am fi dat seama că în România există o problemă de fiecare dată când cineva încearcă să aducă în discuţie „moştenirea” istorică a ţării. Din acest punct de vedere avem o patrie tânără: doar popoarele noi, prizonierele imaturităţii (folosesc vocabula în sensul dat de către Witold Gombrowicz) îşi exhibă iritările la cea mai mică punere sub semnul întrebării a istoriei – recente

sau trecute. Cu adevărat surprinzător este faptul că vocile cele mai indignate au aparţinut unor intelectuali stabiliţi în străinătate. Adică celor care, măcar teoretic, ar fi trebuit să fie mai puţin permeabili la genul acesta de abordări.

N-a fost aşa. Pe lângă articolele apărute în presa de la Bucureşti, am avut prilejul să consult potopul de e-mail-uri, faxuri, scrisori primite la redacţia lui New York Review of Books sau direct de către Tony Judt, la New York University. Parcă scrise de aceeaşi mână, ele denunţau „mârşăvia" atacului (fireşte, atent orchestrat) împotriva „ţărişoarei". Orchestrarea viza, desigur, coincidenţa vizitei în Statele Unite a primului-ministru Năstase. Obsesia lui „Nu întâmplător" a mai făcut o dată ravagii, spre amuzamentul puţinelor minţi lucide ce-au ştiut să ia ce e bun dintr-un studiu care – obiectiv vorbind – avea de ce să ne pună pe gânduri.

Am toate motivele să cred că „scandalul Tony Judt" a fost indus politic. Ştiu cât de intens s-a comunicat, în mediile politice şi diplomatice româneşti, în încercarea de a contracara eventualele efecte ale acestui articol în perspectiva vizitei delegaţiei române la New York şi la Washington. Când, în primele zile ale lui noiembrie 2001, i-am împărtăşit lui Alexander Star, redactorul-şef al tocmai dispărutei (şi excepţionalei!) reviste Lingua Franca, temerile oficialităţilor române (şi, desigur, ale neaşteptaţilor suporteri ai regimului), el mi-a răspuns râzând: „Spune-le românilor tăi că pot fi liniştiţi: dacă pe vremea administraţiei Clinton s-ar putea să fi existat vreo trei înalţi funcţionari care citeau revista lui Bob Silvers, The New York Review of Books, te asigur că astăzi nimeni din preajma lui Bush nu-şi pierde vremea răsfoind publicaţii de înalt nivel intelectual!"

Alex Star avea perfectă dreptate. Din câte am aflat, vizita supradimensionatei echipe Năstase n-a fost jenată absolut deloc de articolul lui Tony Judt. Mai mult, premierul a ieşit întărit din această deplasare – dacă nu în faţa americanilor, cu siguranţă în faţa personalului de la Misiunea românească la New York: descinderile sale la faimoasa librărie Strand au făcut furori între funcţionarii români. Ei descopereau un politician în care se ascunde un fin intelectual:

„Dragă, şi-a cumpărat vreo şaizeci de albume, am văzut cu ochii mei", avea să-mi mărturisească, aproape leşinând de emoţie, una dintre trimisele noastre pe malul lui Hudson River.

Dar importanţa articolului scris de Tony Judt trebuie căutată şi în altă parte. „România: la fundul grămezii" a funcţionat precum o hârtie de turnesol. El a scos la iveală nu doar vechi frustrări şi resentimente, ci a arătat limitele îngrijorătoare ale independenţei de gândire a unor intelectuali ce păreau întrupări desăvârşite ale „intelectualului însetat de dialog". Această caracteristică – în numele căreia ei au ocupat şi continuă să ocupe locuri înalte în stima devotaţilor civismului şi democraţiei – s-a prăbuşit zgomotos sub

greutatea pancartelor mentale gen „Patria în pericol” şi „Mitul conspiraţiei universale”.

Aşa cum se poate constata, articolul lui Tony Judt a avut efectul contrar celor estimate de nevricoşii intelectuali de la Bucureşti sau pripăşiţi pe la universităţi din străinătate. Putem presupune că dl Năstase n-a avut nici o problemă la graniţa americană să scoată cele şaizeci de albume de artă, precum şi cărţile achiziţionate. Negocierile cu NATO nu s-au blocat, iar planul de integrare a României în Uniunea Europeană n-a stagnat nici el. Din contră, acum că s-au spus câteva lucruri importante despre situaţia reală a României, negociatorii pot privi cu mai mult realism la viitorul unei Europe poate mai puţin spectaculoase, dar cu siguranţă şi mai puţin bovarică. O Europă care n-ar fi întreagă dacă din ea n-ar face parte şi imperfecta, enervanta şi totuşi europeana România.

Între efectele paradoxale, mă amuză să citez scrisoarea unui profesor ucrainean care l-a abordat pe Tony Judt cu o neascunsă notă de iritare: cititorul din Kiev al lui New York Review îi reproşa autorului, pe de o parte, tonul mult prea generos în care descria realităţile din România, iar pe de altă parte îl soma să dedice ţării sale un articol „cel puţin la fel de încurajator”! Ceea ce mă face să cred că dacă există o conspiraţie împotriva României, ea nu trebuie căutată în Vest (adică acolo de unde provin majoritatea textelor indignate), ci în mult mai labilul Est.

Am adunat în acest volum cvasitotalitatea reacţiilor din presa culturală românească la articolul lui Tony Judt mânaţi de-un singur gând: să incităm în continuare la dezbatere, convinşi că doar abordarea frontală, fie şi a chestiunilor dureroase, poate pune capăt unui lung şir de confuzii, neînţelegeri şi adversităţi. Am optat pentru dispunerea cronologică a articolelor din două motive: primul, pentru a-i oferi cititorului posibilitatea să urmărească dinamica şi amplitudinea reacţiilor; al doilea, pentru a contracara orice suspiciune privitoare la intenţiile de a manipula prin încadrarea în anumite contexte dezavantajoase (gen „Cei buni” vs. „Cei răi”) sensul real al textelor.

Editorul ţine să aducă mulţumiri directorilor şi redactorilor-şefi ai următoarelor publicaţii:

22, România literară, Observator cultural, Cuvântul, Timpul, Dilema, Adevărul literar şi artistic pentru a ne fi permis să preluăm articolele din publicaţiile pe care le conduc. Îi asigurăm de întreaga noastră prietenie şi gratitudine pentru a fi participat în acest incipient dialog în sfera ideilor.

II

Tony Judt

România: la fundul grămezii

Studiul a fost preluat, cu încuviinţarea amabilă a autorului şi a revistei americane, din numărul din 1 noiembrie 2001 al The New York Review of

Books. Singura noastră contribuţie este, în note, şi anume acolo unde au fost indicate versiunile româneşti ale referinţelor bibliografice. Tony Judt este cunoscut în România prin cartea lui de la Editura Polirom, 2000, Povara responsabilităţii. Blum, Camus, Aron şi secolul XX francez (în traducerea lui Lucian Leuştean), şi printr-o culegere, Europa iluziilor (Polirom, 2000), cu prefaţa lui Vladimir Tismăneanu şi cu postfaţa lui Dorian Branea, alcătuită de Daciana Branea şi Ioana Copil-Popovici din trei studii ale autorului şi din transcrierea dezbaterilor seminarului la care acesta a participat în octombrie 1998 în cadrul fundaţiei timişorene A Treia Europă. Tony Judt este profesor de studii europene la New York University, „istoric al pasiunilor şi iluziilor politice" din ultimele două secole, după spusele lui Vladimir Tismăneanu.

Intertitlurile aparţin R.l.

Excepţia românească

Numărul din februarie 2001 al revistei bucureştene („pentru publicul masculin") Plai cu boi o are ca vedetă pe o oarecare prinţesă Brianna Caragea. Paginile de la mijloc conţin un şir de fotografii, într-un stil voit voalat, în care prinţesa apare, când îmbrăcată în haine de piele, când aproape dezbrăcată, stăpânind cu cruzime peste câţiva ţărani, şi ei pe jumătate goi. Puse în lanţuri şi zdrenţăroase, slugile cu pricina taie lemne, trag la sanie sau se opintesc într-un tractor ruginit, în vreme ce Briana (o prinţesă autentică, pe cât se pare), cu un bici în mână, se învăluie lasciv în blănuri şi aruncă priviri crunte, dispreţuitoare, spre ţărani şi spre obiectivul aparatului de fotografiat. Totul în mijlocul unui decor rural care aminteşte de Dragoste şi moarte al lui Woody Allen.

Am mai văzut aşa ceva, veţi spune. Însă Mircea Dinescu, proprietarul revistei Plai cu boi şi bine cunoscut scriitor şi critic, nu e tocmai un Hugh Hefner. Fotografiile cât pagina din mijlocul revistei au un subînţeles sardonic, complice. Ele iau în derâdere obsesia unui anumit naţionalism românesc pentru ţărani, glie şi tema exploatatorului străin. Imaginile prinţesei Briana mizează pe seducţia kitsch-ului spre a evoca grandoarea şi răsfăţul unei aristocraţii apuse, fantasmă cu sugestii sado-masochiste a unei naţiuni pe care istoria a supus-o la nenumărate umilinţe. Tractorul ruginit e amprenta locală juxtapusă ironic jocului plăcerii şi al cruzimii. Nu veţi găsi aşa ceva la chioşcurile de ziare din restul Europei, nici în Praga, darmite în Viena. Nu încercaţi nici măcar la Varşovia. Cu România, e altă poveste1.

Ultima oară, românii au mers la vot în decembrie 2000. Ca într-un coşmar politic, echivalent al unei catastrofe nucleare, ei au avut de ales, după eliminarea în primul tur a celorlalţi candidaţi, între Ion Iliescu, un fost apparatcik comunist, şi Corneliu Vadim Tudor, un fanatic naţionalist. Partidele de centru, care guvernaseră ţara, începând cu 1996, în cadrul unei coaliţii frământate, eşuaseră într-o cacofonie de acuzaţii reciproce, incompetenţă şi corupţie (liderul coaliţiei, Emil Constantinescu, fost rector al Universităţii

bucureştene, nici măcar nu a catadicsit să-şi prezinte candidatura pentru un al doilea mandat). Românii l-au ales pe Iliescu cu o majoritate de două treimi: unul din trei votanţi l-a preferat deci pe Vadim Tudor. Platforma politică a lui Vadim îmbină nostalgia iredentistă cu atacurile la adresa minorităţii maghiare – două milioane dintr-o populaţie totală de douăzeci şi două – şi îmbrăţişează făţiş antisemitismul. Revistele care îl sprijină pe Vadim Tudor publică în fiecare număr caricaturi scatologice, pline de insulte la adresa ungurilor, evreilor şi ţiganilor.

În unele democraţii occidentale, astfel de caricaturi ar fi interzise2.

Atât Vadim Tudor, cât şi Iliescu au rădăcini adânci în politica românească a anilor de dinainte de 1989. Înainte de a face micul pas de la naţional-comunism la ultranaţionalism şi de a înfiinţa, în 1991, cu bani primiţi din diaspora, Partidul România Mare, Vadim îşi câştigase deja faima de lingău al lui Nicolae Ceauşescu şi autor de ode întru gloria conducătorului. Ion Iliescu este unul dintre foştii oficiali comunişti, care s-au întors împotriva lui Ceauşescu şi au manevrat în folosul lor o revoluţie asupra căreia planează suspiciunea înscenării. Preşedinte al României între 1990 şi 1996, înainte de a fi obţinut un nou mandat în 2000, Iliescu este popular în zonele rurale, mai ales în Moldova, regiunea unde afişele cu fotografia lui pot fi întâlnite la tot pasul.

Note:

1. Îi sunt profund recunoscător profesorului Mircea Mihăieş pentru a-mi fi atras atenţia asupra revistei Plai cu boi.

Ca alternativă la Vadim, pe Iliescu l-a votat – ca să zicem aşa, ţinându-se de nas – chiar şi populaţia urbană de orientare liberală. Astfel de figuri politice există în toate ţările Europei de Est. Numai în România însă ele au avut atâta succes. De ce?

România se numără printre codaşii Europei, la toate capitolele. Din punct de vedere al produsului intern brut, economia românească se afla în 1998 pe locul optzeci şi şapte în lume, după Namibia şi imediat înaintea Paraguayului (Ungaria e pe locul cincizeci şi opt). Speranţa de viaţă a românilor este mai slabă decât a oricăror altor locuitori ai Europei Centrale şi de Sud-Est: şaizeci şi şase pentru bărbaţi, mai mică decât în România anului 1989 şi cu zece ani sub media Uniunii Europene. Se estimează că doi din cinci români au un venit lunar de sub 30 de dolari (pentru comparaţie, salariul minim lunar în Peru este, în prezent, de 40 de dolari). După toate standardele, România este în acest moment comparabilă cu statele fostei Uniuni Sovietice (cu excepţia ţărilor baltice, vizibil mai avansate), fiind depăşită chiar şi de Bulgaria. Conform datelor pentru 2000 ale revistei The Economist, nivelul „calităţii vieţii” în România se situează undeva între cele ale Libiei şi Libanului. În mod tacit, Uniunea Europeană are o evaluare similară: Comisia pentru Afaceri Externe a Parlamentului European plasează România pe ultimul loc între candidatele la

integrare în UE şi – mai mult – consideră că ţara e în pierdere de viteză în acest proces.3

Lucrurile n-au stat dintotdeauna aşa. România nu doar că avea cândva o industrie petrolieră înfloritoare şi o agricultură puternică

Note:

2. Pentru o excelentă discuţie a politicii lui Tudor şi a unor caricaturi din Politica şi România Mare, vezi Iris Urban, „Le Parti de la Grande Roumanie, doctrine et rapport au passé: le nationalisme dans la transition post-communiste", în Cahiers d'etudes, nr. 1 (2001) (Bucureşti: Institut Roumain d'Histoire Récente). Vezi, de asemenea, Alina Mungiu-Pippidi, „The Return of Populism – The 2000 Romanian Elections", în Government and Opposition, vol. 36, nr. 2 (primăvara 2001), pp. 230-252.

3. Pentru informaţii, vezi The Economist, World în Figures, ediţia 2001.

şi diversificată, era o ţară cu aspiraţii cosmopolite. Cine vizitează Bucureştii poate întâlni şi azi imagini care amintesc de un trecut mai bun. Între 1870 şi 1914, oraşul a crescut ca întindere de mai mult de două ori; cele mai multe din marile bulevarde au apărut în acea perioadă, precum şi între cele două războaie, nefiind cu nimic mai prejos decât bulevardele pariziene care le inspiraseră. Exemplul cel mai bun e porţiunea centrală a Căii Victoriei. Mult răspândita comparaţie „Parisul Europei Răsăritene" nu e întru totul lipsită de îndreptăţire. Capitala României a fost dotată cu lămpi cu petrol înaintea Vienei, iar iluminarea electrică a străzilor a fost introdusă încă din 1882, înaintea multor altor oraşe europene. În Bucureşti, ca şi în oraşe de provincie precum Iaşi sau Timişoara, farmecul oarecum părăginit al vechilor case şi parcuri publice a supravieţuit, chiar dacă abia vizibil, ravagiilor comunismului.4

Aceleaşi lucruri s-ar putea spune despre Praga sau Budapesta. Totuşi, Republica Cehă şi Ungaria, ca şi Polonia, Slovenia sau ţările baltice, îşi revin neaşteptat de uşor după un secol de războaie, ocupaţii străine şi dictaturi. De ce ar fi România diferită? Primul răspuns care îţi vine în minte este că România nu e, de fapt, diferită, ci doar se află într-o situaţie mult mai proastă. Toate societăţile postcomuniste au trecut prin experienţa unor divizări şi resentimente adânci. Însă doar în România ele au îmbrăcat forme violente. Mai întâi, în timpul revoltei împotriva lui Ceauşescu, când au murit sute de oameni. Apoi, în ciocnirile de stradă inter-etnice de la Târgu-Mureş, din martie 1990, când opt oameni şi-au pierdut viaţa şi trei sute au fost răniţi, pe fondul atacurilor orchestrate împotriva minorităţii maghiare. Mai târziu, în iunie 1990, minerii aduşi cu autobuzele din Valea Jiului la Bucureşti, de către acelaşi preşedinte Iliescu de azi, i-au bătut pe studenţii protestatari. Douăzeci şi unu de oameni au murit şi şase sute cincizeci au fost răniţi.

Note:

4. Pentru o relatare evocatoare a vieţii din Bucovina interbelică după reunificarea cu Moldova din 1920, vezi Gregor von Rezzori, The Snows of Yesterday (Zăpezile de ieri) (Vintage, 1989).

În toate societăţile postcomuniste, o parte din membrii fostei nomenclaturi au reuşit să recâştige poziţii influente. În România, revenirea s-a produs cu mult mai mare uşurinţă decât în alte ţări. Ca fost secretar al Comitetului Central, Iliescu a supervizat înlăturarea cuplului Ceauşescu (al cărui proces şi execuţie, petrecute în ziua de Crăciun a anului 1989, nu aveau să poată fi urmărite la televiziune decât abia trei luni mai târziu). Iliescu a format „Frontul Salvării Naţionale”, care a preluat puterea sub conducerea lui, şi tot el s-a prezentat sub înfăţişarea reciclată a comunistului „bun” (prin comparaţie cu comunistul „rău”, Ceauşescu). În fine, Iliescu a încurajat lipsa colectivă de interes pentru scrutarea istoriei recente. În comparaţie cu Polonia, Ungaria sau Rusia, examinarea publică a trecutului comunist nu a mers prea departe. Eforturile de înfiinţare în România a unui organism similar „Comisiei Gauck” (însărcinată cu studierea arhivelor STASI în Germania Răsăriteană), care să cerceteze activităţile fostei Securităţi, s-au lovit de obstrucţii şi opoziţie de la cele mai înalte niveluri.

Transformarea economiei de stat centralizate şi disfuncţionale în ceva care să se asemene cât de cât cu o formă normală de interacţiune umană s-a dovedit pretutindeni un proces complicat. În România, lucrurile au fost complicate încă şi mai mult. În vreme ce alţi conducători din ultimii ani ai regimurilor comuniste încercau să cumpere adeziunea propriilor supuşi cu bunuri plătite din împrumuturi externe, în România lui Ceauşescu, o „terapie de şoc” – ca aceea promovată după 1989 în Polonia şi aiurea – începuse deja să fie aplicată de zece ani, însă cu un scop opus, pervers. Românii erau atât de săraci în 1989, încât nu aveau de unde să mai strângă cureaua şi cu greu mai puteau fi momiţi cu promisiunea unei îmbunătăţiri pe termen lung a traiului lor. Ulterior, în schimb, asemenea Albaniei şi Rusiei, căzând pradă iluziei că piaţa îţi poate aduce satisfacţii imediate, România avea să lase să se dezvolte scheme financiare piramidale, hrănite de speranţa unor câştiguri rapide şi fără risc. Una din aceste operaţiuni, escrocheria Caritas, care a funcţionat din aprilie 1992 până în august 1994, atrăgea la apogeul ei vreo patru milioane de participanţi, adică aproape o cincime din populaţia României. Ca şi privatizările „legale”, schemele piramidale nu au făcut, în cea mai mare parte, decât să deturneze bani privaţi în contul mafiilor născute din sânul vechilor structuri de partid şi fostelor servicii de securitate.

Comunismul a născut pretutindeni dezastru ecologic. În România, moştenirea s-a dovedit mai greu de înlăturat. În Transilvania există oraşe industriale în care poţi simţi otrava în aerul pe care îl respiri, după cum am putut constata chiar eu în timpul unei vizite recente. E cazul, de pildă, al Hunedoarei sau Băii Mari. În aceasta din urmă, o deversare în râul Tisa,

provenită de la exploatarea auriferă Aurul, a otrăvit recent o parte din ecosistemul Dunării Mijlocii. Mediul înconjurător a suferit distrugeri probabil comparabile cu unele părţi ale Germaniei Răsăritene sau din nordul Boemiei. Ceea ce impresionează în România este anvergura dezastrului. Zone întregi sunt infestate de instalaţiile hipertrofiate şi ruginite ale oţelăriilor, rafinăriilor petrochimice abandonate şi fabricilor de ciment în ruină. Privatizarea întreprinderilor de stat ineficiente este îngreunată în România, în parte pentru că foşti responsabili comunişti din economie au reuşit să-şi vândă lor înşile ce era mai bun, dar şi din pricina costurilor prohibitive ale epurării apelor uzate şi decontaminării solului, costuri descurajante pentru puţinele companii străine care s-ar arăta, într-o primă fază, dispuse să investească.

Sfârşitul comunismului a însemnat, aproape pretutindeni, o recâştigare a memoriei. În cele mai multe cazuri, procesul a început cu glorificarea vremurilor de dinaintea comunismului, pentru a lăsa loc, treptat, unei dezbateri mai nuanţate a punctelor sensibile din trecutul naţional, a acelor teme pe care atât comuniştii, cât şi naţionaliştii le-au trecut, îndeobşte, sub tăcere. Unul dintre subiectele cele mai dureroase e legat de al doilea Război Mondial şi de colaborarea cu Germania nazistă, mai cu seamă în proiectul de exterminare a evreilor. Polonezilor le-a trebuit un deceniu pentru a ajunge să discute în mod deschis aceste subiecte. În România, discuţia abia dacă se poate spune că a început.

România a rămas oficial neutră în cursul primului an din cel de-al doilea Război Mondial. O dată cu instalarea dictaturii militare a mareşalului Ion Antonescu, în noiembrie 1940, România s-a aliniat cu Hitler şi s-a alăturat cu entuziasm invaziei naziste în Uniunea Sovietică, în care a pus la bătaie şi a pierdut mai multe trupe decât oricare altul dintre aliaţii europeni ai Germaniei. În mai 1946, într-o Românie prinsă deja în cleştele tutelei sovietice, Antonescu avea să fie judecat şi executat pentru crime de război. În unele cercuri din România postcomunistă, el a început să fie ridicat la rangul de erou naţional. În onoarea lui au fost înălţate statui şi s-au aşezat plăci memoriale. Pentru mulţi români, subiectul e în genere unul delicat. Puţini însă acordă atenţie unei laturi a amintirii lui Antonescu care, în aproape oricare altă ţară, ar constitui un titlu de glorie cel puţin stânjenitor: contribuţia lui la „soluţia finală a chestiunii evreieşti”5.

Poziţia tradiţională în România este de multă vreme aceea că, oricare i-ar fi fost celelalte păcate, Antonescu i-a salvat pe evreii români. Într-adevăr, din cei 441.000 de evrei înregistraţi cu ocazia recensământului din aprilie 1942, covârşitoarea majoritate a supravieţuit, ca urmare a revelaţiei – fie ea şi târzii – a lui Antonescu, că Hitler avea să piardă războiul, şi a anulării, în consecinţă, a planurilor de deportare a evreilor în lagăre de exterminare. Lucrurile au stat cu totul altfel cu sutele de mii de evrei din Basarabia şi Bucovina, teritorii româneşti cedate în mod umilitor lui Stalin în iunie 1940 şi recucerite triumfal

de trupele române (şi germane) după 22 iunie 1941. În aceste regiuni, românii au colaborat cu nemţii şi chiar i-au întrecut în deportarea, torturarea şi uciderea evreilor care se aflau sub controlul lor. Soldaţii români au fost cei care au ars de vii 19.000 de evrei în Odessa, în octombrie 1941, care au împuşcat alţi 16.000 în gropi dintr-o localitate apropiată, Dalnick, şi care i-au maltratat cu atâta sadism pe evreii deportaţi în răsărit, peste Nistru, încât până şi nemţii au găsit de cuviinţă să se plângă6.

Note:

5. Cumplita închisoare de la Sighet, din Maramureş, o regiune nordică la graniţa cu Ucraina, a fost transformată în memorial şi muzeu. Sunt relatate în detaliu suferinţele multor prizonieri politici din România comunistă, dar nu se spune aproape nimic în legătură cu rolul binecunoscut al Sighetului ca lagăr transilvan de tranzit al evreilor înspre Auschwitz. E adevărat, aceasta nu a fost o acţiune a românilor – regiunea fusese realipită Ungariei de către Hitler în 1940 -, dar tăcerea este grăitoare.

Până la sfârşitul războiului, statul român avea să fi ucis sau deportat mai mult de jumătate din populaţia evreiască din teritoriile pe care le-a avut sub jurisdicţie. A fost o politică deliberată. În martie 1943, Antonescu afirma: „Operaţiunea trebuie să continue. Oricât de greu ar fi acest lucru în circumstanţele actuale, trebuie să ducem până la capăt procesul de românizare. Trebuie încheiat înainte de sfârşitul războiului". Antonescu a fost acela care a îngăduit pogromul de la Iaşi (capitala Moldovei, regiunea de nord-est a ţării), de la 29-30 iunie 1941, când cel puţin şapte mii de evrei au fost omorâţi. Acelaşi Antonescu a ordonat în iulie 1941 exterminarea a câte cincizeci de „comunişti evrei" pentru fiecare soldat român ucis de partizani. România a fost singura ţară neaflată sub ocupaţie germană, care a urmat politica „soluţiei finale" a naziştilor, pas cu pas, de la măsurile din legislaţie până la exproprieri, deportări şi exterminare în masă7.

Note:

6. „Comportamentul anumitor reprezentanţi ai armatei române, relatat în raport, va diminua respectul publicului [sic!] de aici şi de pretutindeni, atât faţă de armata română, cât şi faţă de cea germană." Şeful Armatei a IX-a germane, 14 iulie 1941, citat de Mathias Carp, Holocaust în Romania: Facts and Documents on the Anihilation of Romania's Jews, 1940-1944 (Holocaustul în România: Fapte şi documente despre anihilarea evreilor români, 1940-1944) (Bucureşti: Atelierele Grafice, 1946, republicată de Simon Publications, 2000), p. 23, nota 8. Găsim de asemenea o descriere emoţionantă a deportării evreilor din Bucovina şi Basarabia, a pogromului de la Iaşi şi a comportamentului soldaţilor români în Curzio Malaparte, Kaputt (Nortwerstern University Press, 1999; prima ediţie, 1946).

7. Vezi Carp, Holocaust în Romania (Holocaustul în România), p. 42, nota 34 şi pp. 108-109. Radu Ioanid acceptă cifra de 13.266 de victime ale pogromului de la Iaşi, pe baza unor estimări recente. Vezi judicioasa şi informata carte a acestuia The Holocaust în Romania: The Destruction of Jews and Gypsies Under the Antonescu Regime, 1940-1944 (Holocaustul în România: Exterminarea evreilor şi a ţiganilor sub regimul Antonescu) (Ivan R. Dee, 2000),' p. 86.

Faptul că România abia începe să-şi pună întrebări cu privire la rolul jucat în Holocaust ţine nu doar de întârzierea ei de câţiva ani faţă de restul Europei în confruntarea cu trecutul. El se datorează şi unei mici diferenţe specifice a României. Planul de a scăpa de evrei a fost intim legat de dorinţa mai veche de a „româniza" ţara, într-un mod care nu poate fi aplicat descrierii antisemitismului din nici o altă parte a regiunii. Pentru mulţi români, evreii reprezentau cheia problemei devorante a identităţii propriei ţări, o problemă de care istoria şi geografia erau în egală măsură răspunzătoare.

România Mare şi obsesia identitară

Agricultori vorbitori de limbă română au trăit pe teritoriul actual al României şi în jurul acestuia de multe secole. Statul român e însă o creaţie ceva mai recentă. Românii au fost de-a lungul secolelor guvernaţi succesiv de cele trei mari imperii din Răsăritul Europei: Rus, Austro- -Ungar, Otoman. Turcii şi-au exercitat suveranitatea asupra Valahiei (regiunea în care se află oraşul Bucureşti) şi Moldovei, la nord-est. Ungurii şi, mai apoi, Habsburgii au stăpânit peste Transilvania, aflată la nord-vest şi au preluat Bucovina (până atunci parte a Moldovei) de la turci, în 1775.

La rândul lor, ruşii i-au forţat pe stăpânitorii otomani, a căror putere era în declin, să le cedeze controlul asupra acestei regiuni strategice. În 1812, prin Tratatul de la Bucureşti, ţarul Alexandru I l-a obligat pe sultanul Mahmud al II-lea să cedeze Basarabia, partea răsăriteană a Moldovei. „România" nu devenise încă, la vremea aceea, o denumire geografică. Dar în 1859, profitând de declinul continuu al puterii turceşti şi de recenta înfrângere a ruşilor în războiul Crimeii, Moldova şi Valahia s-au unit şi au format Principatele Unite (redenumite România, în 1861). Independenţa deplină a fost proclamată ulterior, în 1878, după înfrângerea turcilor de către ruşi, iar existenţa noului stat a fost recunoscută de către Marile Puteri abia în 1881.

Prin urmare, până la Tratatul de la Versailles, Vechiul Regat al României a fost alcătuit doar din Valahia şi Moldova. După înfrângerea celor trei imperii răsăritene în primul Război Mondial, România a obţinut, în 1920, Basarabia, Bucovina şi Transilvania, ca şi o parte din nordul Bulgariei. Ca urmare, suprafaţa ţării a crescut de la 138.000 la 295.000 de kilometri pătraţi, iar populaţia i s-a dublat. Se împlinise astfel visul României Mari, „de la Nistru pân' la Tisa"

(adică de la graniţa cu Rusia până la cea cu Ungaria) – ca să folosim cuvintele poetului naţional, Mihai Eminescu.

România devenea una din ţările cele mai mari din regiune. Oferindu-le naţionaliştilor împlinirea visului lor, tratatele de la Versailles făceau însă ca România să fie înconjurată de vecini cu aspiraţia revanşei iredentiste şi îi aduceau o mare populaţie minoritară (crescută, peste noapte, de la 8 la 27 la sută), alcătuită din unguri, germani, ucraineni, ruşi, sârbi, greci, bulgari, ţigani şi evrei – unii dintre ei rupţi de ţările lor ca urmare a schimbării graniţelor, alţii fără o patrie proprie. Ca şi nou creata Iugoslavie, România avea acum o diversitate de etnii comparabilă cu aceea a fostelor imperii. Naţionaliştii români insistau totuşi să-şi definească ţara ca un stat-naţiune omogen din punct de vedere etnic. Locuitorii neromâni – în proporţie de doi din şapte în noul stat – rămâneau nişte „străini”.

De aici, obsesia românească pentru problema identităţii8. Pentru că un număr atât de mare dintre minoritari trăiau în oraşe şi se ocupau cu comerţul sau exercitau profesii liberale, naţionaliştii au asociat românitatea cu clasa ţărănească. De asemenea, pentru că fiecărei limbi

Note:

8. Vezi Irina Livezeanu, Cultural Politics în Greater Romania: Regionalism, Nation Building and Ethnic Struggle, 1918-1930 (Cornell University Press, 1995) (Cultură şi naţionalism în România Mare, 1918-1930, Editura Humanitas, Bucureşti, 1998), o carte importantă.

minoritare vorbite îi corespundea o anumită etnie sau religie (evreii erau vorbitori de idiş, ungurii erau catolici sau luterani, germanii erau luterani etc.), naţionaliştii insistau că românitatea veritabilă ţine de ortodoxie. Şi, din pricină că Transilvania, mândria noii Românii Mari, era locuită de secole atât de unguri, cât şi de români, naţionaliştii (şi nu numai ei) continuau să facă apel pe scară largă la argumentul străvechii origini „dace” a românilor9.

Azi, „chestiunea” evreiască e în cea mai mare parte rezolvată. În România Mare a anilor '30, trăiau circa 760.000 de evrei; azi, n-au mai rămas decât vreo câteva mii10. Minoritarii germani au

Note:

9. Trimiterea vizează provincia Dacia a Imperiului Roman. Protocroniştii români susţin că triburile dacice au supravieţuit ocupaţiei romane şi au deţinut neîntrerupt aşezări în Transilvania; ungurii insistă că atunci când maghiarii au ajuns aici din est, în secolul al X-lea, locul era pustiu şi că românii au venit ulterior. Probabil că ambele părţi se înşală. Între timp uzinele Dacia au produs o maşină românească – Dacia 1300 -, cunoscută francezilor de vârstă mijlocie ca

Renault 12 (prima apariţie: 1969). Ungurii nu au nici pe departe ceva atât de vechi de aruncat în competiţie.

10. Oricare ar fi fost problema „evreiască”, aceasta nu avea foarte mult de-a face cu adevărata sau imaginata putere economică a evreilor. Unirea Basarabiei şi Bucovinei cu România în 1920 a adăugat o populaţie de sute de mii de evrei, majoritatea săraci. Scriitorul Paul Goma, născut în Basarabia, descrie reacţia tatălui său la sloganul fascist „Jos cu evreii!”: „Dar cât de jos poate să mai ajungă bietul nostru evreu, vânzător la magazin?” Vezi Paul Goma, My Childhood at the Gate of Unrest (Copilăria mea la porţile neliniştii) (Readers International, 1990), p. 64. Oricum, potrivit lui Corneliu Zelea Codreanu, fondatorul Legiunii Arhanghelului Mihail în 1927 (ulterior, Garda de Fier), „Misiunea istorică a generaţiei noastre este rezolvarea problemei evreieşti”. Codreanu este citat de Leon Volovici în Nationalist Ideology and AntiSemitism: The Case of Romanian Intellectuals în the 193Os (Pergamon, 1991) (Ideologie naţionalistă şi antisemitism, Humanitas, Bucureşti, 1995), p. 63. Codreanu a fost un ucigaş şi mai mult decât un simplu nebun; cu toate acestea, viziunea lui era împărtăşită de mulţi.

fost vânduţi Germaniei Occidentale de către Ceauşescu, pentru preţuri între 4.000 şi 10.000 de mărci, în funcţie de vârstă şi pregătirea profesională; între 1967 şi 1989, 200.000 de germani au părăsit România în acest fel. Au mai rămas două milioane de unguri (cea mai numeroasă minoritate recunoscută oficial din Europa) şi un număr de ţigani pentru care statisticile dau cifre variabile11. Dar nostalgia amară după România Mare dintre cele două războaie supravieţuieşte cu încăpăţânare.

Într-un articol recent din Le Monde, intitulat în mod grăitor „Europe: la plus-value roumaine” (Europa: aportul românesc), actualul prim- -ministru, Adrian Năstase, face mare caz de

Note:

11. Anul acesta guvernul maghiar a votat legea unui statut care acordă tuturor maghiarilor aflaţi în afara graniţelor Ungariei anumite drepturi naţionale şi privilegii. Aceasta a stârnit, se înţelege, mânia românilor care percep gestul ca pe o nouă ambiţie iredentistă a Budapestei; totuşi, din punctul de vedere al maghiarilor din Transilvania, această lege nu le oferă decât garanţia protecţiei şi dreptul de a-şi păstra o identitate distinctă. Pentru o analiză pătrunzătoare a dezbaterilor identitare şi a instrumentalizării lor politice după revoluţie, vezi Vladimir Tismăneanu, Fantasies of Salvation: Democracy, Nationalism, and Myth în Post-Communist

Europe (Princeton University Press, 1998) (Fantasmele salvării. Democraţie, naţionalism şi mit în Europa post- -comunistă, Polirom, Iaşi, 1999), de remarcat capitolul 3, „Mitologii vindicative şi mesianice: naţionalismul şi populismul post-comunist”, ed.rom., pp. 86-112.

contribuţia personalităţilor româneşti la cultura europeană şi la cea franceză în special, pomenindu-i pe Eugen Ionescu, Tristan Tzara, E.M. Cioran, Mircea Eliade...12 Însă Cioran şi, mai cu seamă, Eliade au fost reprezentanţi intelectuali de frunte ai extremei drepte româneşti din anii '30 şi sprijinitori activi ai Gărzii de Fier conduse de Corneliu Zelea Codreanu. Cel puţin în ceea ce-l priveşte pe Eliade, din memoriile lui, în care selectivitatea merge până la ascunderea adevărului, nu transpare nici o umbră de regret. Nu pare să fie, prin urmare, momentul cel mai potrivit pentru a-l invoca în numele respectului internaţional la care România aspiră.

Năstase nu îi ia apărarea lui Eliade. El încearcă doar, cu oarecare stângăcie, să reamintească cititorului occidental cât de europeană este cu adevărat România. E însă grăitor că nu ezită să facă apel la numele lui Eliade în această pledoarie. Eliade, asemenea diaristului evreu Mihail Sebastian, a fost unul din admiratorii şi ciracii lui Nae Ionescu, cel mai influent dintre gânditorii români interbelici atraşi de misticismul renaşterii naţionale promovat de fasciştii români13. Nae Ionescu surprindea cel mai bine esenţa paranoiei culturale româneşti din vremea lui, când afirma, în martie 1935: „Naţiunea se defineşte prin ecuaţia prieten – duşman”. Un alt adept al lui Ionescu a fost Constantin Noica, genul de filosof retras din lume, care a trăit până aproape în ultimii ani ai regimului lui Ceauşescu şi printre ai cărui admiratori se numără unii dintre cei mai cunoscuţi gânditori şi scriitori din România de azi.

Note:

12. Adrian Năstase, „Europe: la plus-value roumaine”, Le Monde, 23 iulie 2001.

13. Despre Sebastian, Eliade şi obsesiile antisemite ale unor literaţi bucureşteni, vezi recenzia lui Peter Gay la Jurnalul lui Sebastian („Journal, 1935-1944: The Fascist Years”, Ivan R. Dee, 2000) în The New York Review, 4 octombrie 2001. Pentru o exemplificare reprezentativă a opiniilor lui Eliade despre evrei, vezi nota din jurnal din data de 20 septembrie 1939, unde autorul povesteşte un dialog cu Eliade în care cel din urmă este cât se poate de obsedat de „pericolul ca România să fie din nou invadată de jidani” (ed. rom., pp. 231-232). Jurnalul lui Sebastian ar trebui citit alături de cel al unui alt evreu din Bucureşti, Emil Dorian: The Quality of Witness: A Romanian Diary, 1937-1944 (în calitate de martor: un jurnal românesc, 1937-1944) (Jewish Publication Society of America, 1982)

Noica a ascuns şi el adevărul despre apartenenţa lui la Garda de Fier în anii '30. 14.

Povara acestui gen de ocultare a adevărului face ca, până azi, mulţi români educaţi să nu poată trasa cu prea mare siguranţă graniţa între onorabilitate şi lipsa acesteia în moştenirea lor culturală. Dacă Eliade e un

veritabil model cultural european, de ce opiniile lui despre ameninţarea pe care necreştinii o reprezintă pentru armonia comunităţii naţionale ar fi lipsite de relevanţă? în martie 2001, mă aflam la Iaşi, vorbind despre „Europa” în faţa unei auditoriu cultivat, alcătuit din studenţi, profesori şi scriitori. Un domn în vârstă, care a cerut permisiunea să mi se adreseze în italiană (discuţia avea loc în engleză şi franceză), m-a întrebat dacă nu cred că unicul viitor posibil pentru Europa este să rămână un spaţiu al „celor care cred în Iisus Hristos”. E un gen de întrebare pe care, în cea mai mare parte a Europei de azi, nu cred că te-ai aştepta să o auzi.

Experienţa comunismului nu a rezolvat problema României, ci a augmentat-o. Aşa cum politicienii şi intelectualii români s-au dovedit nesiguri, paranoici şi resentimentari în ceea ce priveşte plasarea ţării lor într-o anumită schemă – convinşi că evreii, maghiarii şi ruşii erau duşmanii de moarte ce le doreau distrugerea -, tot astfel Partidul Comunist Român a fost nesigur şi paranoic, chiar după standardele celorlalte partide comuniste din estul Europei.

În cazul de faţă însă, tocmai comuniştii erau aceia care în majoritatea lor proveneau din rândurile maghiarilor, ale ruşilor şi/sau ale evreilor15. Abia în 1944 partidul a trecut sub conducerea unui lider de etnie română, Gheorghe Gheorghiu-Dej.

Note:

14. Despre Noica, vezi Katherine Verdery, National Ideology Under Socialism: Identity and Cultural Politics în Ceausescu's Romania (University of California Press, 1991) (Compromis şi rezistenţă. Cultura română sub Ceausescu, Humanitas, Bucureşti, 1994), capitolul 7, „Şcoala filosofului Constantin Noica”. Ionescu este citat de Sebastian în Jurnal (ed.engl., p. 9).

15. Ana Pauker, fiica unui rabin din Moldova, a fost unul dintre liderii cei mai de seamă ai Partidului Comunist Român, trăind în exil la Moscova şi apoi la Bucureşti până la eliminarea ei în 1952. Vezi Robert Levy, Ana Pauker: The Rise and Fall of a Jewish Communist (University of California Press, 2000) (Gloria şi decăderea Anei Pauker, Polirom, 2002).

Una dintre strategiile compensatoare ale Partidului Comunist, o dată instalat la putere, a fost să se înfăşoare în mantia naţionalismului – Dej a început această politică pe la sfârşitul anilor '50, distanţându-se de Uniunea Sovietică în numele intereselor României, iar Ceauşescu, care i-a urmat în 1965, n-a făcut decât să o continue16.

Toate acestea au dus la nişte urmări pentru care Occidentul ar trebui să-şi asume o parte din responsabilitate. Comunismul din România a fost unul sever şi represiv, chiar mai pronunţat în perioada Dej decât pe vremea lui Ceauşescu – închisorile de la Piteşti şi Sighet, coloniile penitenciare din Delta Dunării şi lagărul de muncă de la Canalul Dunăre-Marea Neagră au fost mai cumplite decât orice altceva am găsi în Polonia sau chiar în Cehoslovacia, de

exemplu17. Nu numai că nu i-au condamnat pe dictatorii români, dar statele occidentale i-au încurajat, văzând în autocratul antirus de la Bucureşti germenii unui nou Tito.

Richard Nixon a fost primul preşedinte american care a vizitat o ţară comunistă, cu ocazia descinderii lui la Bucureşti în august 1969. Sedus şi el de Nicolae Ceauşescu, într-o vizită în România din 1978, senatorul George McGovern l-a lăudat pe acesta ca fiind „unul dintre primii suporteri mondiali ai campaniei de dezarmare”. Guvernul britanic l-a invitat la rândul lui în acelaşi an, pe Ceauşescu într-o vizită oficială. În septembrie 1983, când teribilul adevăr despre regimul Ceauşescu era deja destul de răspândit,

Note:

16. Vezi exhaustiva analiză a lui Vladimir Tismăneanu, „The Tragicomedy of Romanian Communism”, în Eastern European Politics and Societies, vol. 3, nr. 2 (primăvara 1989), pp. 329-376. Hruşciov, care se pare că avea prea puţin timp pentru români, ar fi decis să le atribuie rolul agricultorilor în diviziunea internaţională comunistă a muncii; Dej şi Ceauşescu au preferat să-şi asigure independenţa naţională printr-un efort neo-stalinist de industrializare.

17. Despre sadismul ieşit din comun al închisorilor comuniste din România, vezi Matei Cazacu, „L'Expérience de Piteşti”, Nouvelle Alternative, nr. 10 (iunie, 1988); şi Lena Constante, The Silent Escape: Three Thousand Days în Romanian Prisons (University of California Press, 1995; publicată iniţial în franceză de Editions La Découverte, Paris, 1990) (Evadarea imposibilă, Editura Florile Dalbe, Bucureşti, 1996).

vicepreşedintele George Bush îl descria pe lider ca pe „unul dintre comuniştii buni ai Europei”18.

Comunismul naţional („poate că e comunist, dar e comunistul nostru”) a fost rentabil pentru Ceauşescu, nu doar pentru şansa de a se bate pe burtă cu Richard Nixon şi regina Angliei. România a fost prima ţară a pactului de la Varşovia care a intrat în GATT (în 1971), în relaţii cu Banca Mondială şi FMI (în 1972), a primit cea dintâi facilităţile Comunităţii Europene pentru comerţ (în 1973) şi statutul american al ţării celei mai favorizate (în 1975). Susţinerea Occidentului a slăbit opoziţia locală, atât cât a existat. Nici un preşedinte american nu i-a cerut lui Ceuşescu să „lase România să fie România”.

Chiar dacă s-ar fi creat o mişcare precum Solidaritatea, este greu de crezut că ea ar fi găsit sprijin occidental. Pentru că liderul român îi critica pe ruşi de bunăvoie şi îşi trimitea gimnastele la Olimpiada de la Los Angeles, americanii şi alţii nu scoteau o vorbă despre crimele lui (cel puţin până la ascensiunea lui Mihail Gorbaciov, după care Occidentul nu a mai avut nevoie de un dictator rebel antisovietic). La începutul anilor '80, când Ceauşescu a decis să

Note:

18. Pentru versiunea americană, vezi Joseph F. Harrington şi Bruce J. Courtney, Tweaking the Nose of the Russians: Fifty Years of American-Romanian Relations, 1940-1990 (Trăgăndu-i pe sfoară pe ruşi: cincizeci de ani de relaţii americano-române, 1940-1990) (East European Monographs-Columbia University Press, 1991). Sau The Economist din august 1966, care îl numea pe Ceauşescu „De Gaulle-ul Europei de Est". Cât despre De Gaulle însuşi, într-o vizită oficială la Bucureşti, în mai 1968, el remarca faptul că dacă sistemul comunist ceauşist nu se potriveşte Occidentului, el este probabil adecvat României: „Chez vous un tel régime est utile, car îl fait marcher les gens et fait avancer les choses" („Pentru voi un asemenea regim este util, îi face pe oameni să se mişte şi rezolvă lucrurile"). Preşedintele François Mitterand, spre onoarea lui, a anulat o vizită în România după o informaţie primită de la serviciile lui secrete conform căreia românii plănuiau să-i ucidă pe Paul Goma şi Virgil Tănase, ambii exilaţi la Paris.

plătească uriaşele datorii externe ale României prin reducerea consumului autohton, FMI n-a ştiut cum să-l laude mai mult pentru aceasta.

Românii au plătit totuşi un preţ teribil pentru libertatea de manevră a lui Ceauşescu. Pentru a mări populaţia – o obsesie tradiţională a României -, acesta a interzis în 1966 avorturile femeilor sub patruzeci de ani şi care aveau mai puţin de patru copii (în 1986, limita de vârstă s-a deplasat la patruzeci şi cinci de ani). În 1984, vârsta minimă de căsătorie pentru femei a fost scăzută la cincisprezece ani. Pentru a preveni avorturile, care în cazuri de forţă majoră erau permise doar în prezenţa reprezentanţilor partidului, au fost introduse examene medicale lunare obligatorii pentru toate femeile aflate la o vârstă încă fertilă19. Doctorilor din regiunile sau cartierele unde rata natalităţii scădea li se tăia din salariu.

Populaţia nu s-a mărit, dar rata mortalităţii cauzate de avorturi a depăşit cu mult cifrele oricărei alte ţări europene. Ca singură modalitate de contracepţie, avorturile ilegale se practicau pe scară largă, de multe ori în condiţii dintre cele mai cumplite şi periculoase. Pe o durată de douăzeci şi trei de ani, legii din 1966 i-au căzut victime mai bine de zece mii de femei.

Adevărata rată a mortalităţii infantile era atât de ridicată, încât din 1985 naşterile se înregistrau doar dacă nou-născutul supravieţuia primelor patru săptămâni – apoteoza controlului comunist al informaţiei. La data la care Ceauşescu a fost eliminat, rata mortalităţii nou-născuţilor era de douăzeci şi cinci la o mie şi existau în jur de 100.000 de copii instituţionalizaţi – o cifră care nu s-a schimbat prea mult până în prezent. În judeţul Constanţa aceşti copii abandonaţi, subnutriţi şi bolnavi necesită şi astăzi 25% din bugetul loca120.

Note:

19. „Fetusul este proprietatea socialistă a întregii societăţi” (Nicolae Ceauşescu). Vezi Katherine Verdery, What Was Socialism and What Comes Next? (Ce a fost socialismul şi ce va veni după el?) (Princeton University Press, 1996); Ceuşescu este citat la p. 65.

20. Chiar în prezent rata avorturilor în România este de 1107 avorturi la 1000 de naşteri. În UE este de 193 la 1000, iar în SUA de 387 la Î000.

Contextul acestei tragedii naţionale a fost o economie aruncată intenţionat înapoi în sărăcie. Ca să-şi plătească creditorii occidentali, Ceauşescu şi-a obligat supuşii să exporte toate bunurile produse pe piaţa autohtonă. Românii au fost nevoiţi să folosească în case becuri de 40 de waţi pentru ca energia electrică să poată fi exportată în Italia şi Germania. Carnea, zahărul, făina, untul, ouăle şi multe altele au fost raţionalizate. S-au introdus norme fixe de muncă patriotică duminicile şi în zilele de sărbătoare (ceea ce în ancien régime din Franţa se numea corvée). Consumul de combustibil a fost redus la minim şi în 1986 a fost urmat de un program compensatoriu de creştere a cabalinelor în vederea înlocuirii vehiculelor motorizate.

Astăzi, după cincisprezece ani, dacă treci prin Moldova sau Transilvania rurală, poţi observa consecinţele: căruţele trase de cai sunt principalele mijloace de transport, iar recolta se strânge cu secera şi coasa. Toate regimurile socialiste au depins de controlul centralizat al penuriei induse. În România, o economie bazată pe suprainvestiţiile dintr-o inutilă industrie grea s-a transformat peste noapte într-o economie de subzistenţă sprijinită pe o agricultură preindustrială. Drumul de întoarcere va fi lung.

Politicile economice ale lui Nicolae Ceauşescu aveau o logică perversă – România îşi plătise totuşi datoriile internaţionale -, dar nu erau lipsite de antecedente, e adevărat, mai soft, din perioada pre-comunistă. Planurile lui de urbanizare au fost însă pur şi simplu criminale. Propunerea de „sistematizare” a jumătate din cele 13.000 de sate româneşti (selectate discriminatoriu dintre comunităţi minoritare) în 558 de oraşe-agricole ar fi distrus definitiv tot ce mai rămăsese din structura socială a ţării. A reuşit însă să demoleze o parte din Bucureşti, de mărimea Veneţiei, mutilând iremediabil imaginea acestui oraş. Patruzeci de mii de case au fost rase de pe faţa pământului pentru a face loc Casei Poporului şi Bulevardului Victoria Socialismului, lung de cinci kilometri şi lat de 150 de metri. Construcţia, palatul personal al lui Ceauşescu, proiectată de către o arhitectă de douăzeci şi cinci de ani, Anca Petrescu, este dincolo de orice kitsch imaginabil. Deschizându-se către un spaţiu diform, în semicerc, clădirea are dimensiuni atât de mari, de urâte, de greoaie, de primitive şi de lipsite de gust (spaţiul pentru recepţii este de mărimea unui teren de fotbal), încât singura ei valoare nu poate fi decât metaforică.

Singurul interes pe care îl poate suscita este contribuţia pe care o aduce la genul urbanismului totalitar – un gen în care au excelat personaje precum Stalin, Hitler, Mussolini, Trujillo, Kim Il Sung şi, de curând, Ceauşescu21. Stilul

nu este nici autohton, nici de provenienţă străină, ci este, simplu, doar o uriaşă faţadă. În spatele zidurilor albe, strălucitoare ale Bulevardului Victoria Socialismului se află obişnuitul gri-murdar al prefabricatelor din beton, aşa cum îl regăsim în jalnicele blocuri de locuinţe şi în străzile pline de gropi, la câteva sute de metri depărtare. Dar faţada este de o monotonie agresivă, umilitoare, severă – o amintire a faptului că totalitarismele se construiesc pe uniformitate. Iată motivul pentru care toate acestea i-au plăcut în mod deosebit unui dictator monomaniacal dintr-o ţară în care preocuparea principală a fost uniformizarea şi „armonia" – în contrast cu varietatea „occidentală".

Acestea fiind spuse, prin ce participă totuşi România la tabloul european? Pentru că nu este central-europeană în sens geografic (Bucureşti este mai aproape de Istanbul decât de oricare dintre capitalele Europei Centrale). Nici nu face parte din „Europa Centrală" a lui Milan Kundera: foste teritorii habsburgice (Ungaria, Cehoslovacia, Galiţia) – „un Occident răpit", aliniat imperiului sovietic. Călătorul ce trece prin Transilvania îşi spune până şi astăzi că se află în Europa Centrală – arhitectura laică şi religioasă, prezenţa minorităţilor lingvistice, chiar o anumită (relativă) prosperitate, toate acestea evocă regiunea căreia îi aparţinuse cândva. Dar în sudul şi estul munţilor Carpaţi este altceva.

Note:

21. Şi Le Courbusier.

Chiar şi în marginile vestice ale ţării, cu excepţia marilor oraşe imperiale cum e Timişoara, ideea de „Europă Centrală" nu se bucură de prea multă popularitate printre români22.

Dacă românii cu educaţie din vechiul regat îşi îndreptau privirile înspre Occident, ţinta era Franţa. Rosa Waldeck observa în 1942 că „orizontul românesc a fost întotdeauna dominat de Franţa; nu mai era loc acolo pentru altcineva, nici chiar pentru Anglia"23. Româna este o limbă latină; administraţia a fost construită după modelul napoleonian; până şi fasciştii de aici îi imitau pe cei francezi, idealizând o ţărănime de duminică, făcând demagogic elogiul armoniei etnice şi exploatând ideologic creştinismul, într-un fel care aducea foarte bine cu Charles Mauras şi Action Française.

Identificarea cu Parisul a fost sinceră – groaza lui Mihail Sebastian la aflarea veştii despre înfrângerea Franţei în 1940 era împărtăşită de mulţi. Dar era şi o evidentă compensare pentru poziţia României aflată în marginea Europei – compensare pe care profesorul român Sorin Antohi o numeşte „bovarism geo-cultural" – şi anume predispoziţia de a se supraestima. Se pare că cea mai mare frică a acestei ţări o constituie ideea că ar putea aluneca definitiv în prăpastia unui alt continent, dacă nu a făcut-o deja. Emil Cioran a pus degetul pe rană, în 1972, evaluând cenuşia istorie a României: „Ceea ce

m-a întristat cel mai mult a fost o hartă a Imperiului Otoman. Uitându-mă la ea am înţeles întregul nostru trecut şi tot restul”.

Note:

22. Din perspectivă transilvană, Bucureştiul este un oraş „balcanic”, chiar „bizantin”. Le sunt recunoscător profesorului Mircea Mihăieş, Adrianei Babeţi şi grupului A Treia Europă de la Universitatea din Timişoara pentru şansa de a purta o îndelungă discuţie pe aceste teme, în octombrie 1998. Conversaţia a fost transcrisă şi publicată anul trecut, cu o generoasă introducere a profesorului Vladimir Tismăneanu, sub titlul Europa iluziilor (Editura Polirom, Iaşi, 2000), de remarcat pp. 15-131.

23. R.G. Waldeck, Athenee Palace (Robert McBride, 1942; retipărită de Center for Romanian Studies, Iaşi, 1998) (Athenee Palace, Humanitas, Bucureşti, 2000). Citatul este din ediţia a doua (engl.), p. 10.

O scrisoare deschisă adresată lui Ceauşescu în martie 1989 de către un grup de veterani comunişti dizidenţi dezvăluie o aceeaşi anxietate: „România este şi va rămâne o ţară europeană... Aţi început să schimbaţi geografia zonelor rurale, dar nu veţi putea niciodată muta România în Africa”. În acelaşi an, scriitorul Eugen Ionescu descria ţara lui de provenienţă ca fiind „pe punctul de a părăsi ireversibil Europa, deci istoria însăşi”24.

Imperiul Otoman a dispărut – probabil nu a fost un lucru chiar atât de rău şi oricum a lăsat mai puţine urme în România decât în ţările balcanice. Dar viitorul acestei ţări rămâne neclar şi, ca întotdeauna, va depinde de bunăvoinţa străinilor. Singura iniţiativă „tradiţionalistă” pe care România ar putea-o avea pe plan internaţional, ar fi să ceară returnarea Basarabiei (care din 1991 s-a constituit într-un stat independent, Republica Moldova), revendicată în acest moment doar de C.V. Tudor25. Celelalte

Note:

24. Pentru Cioran, vezi E.M. Cioran, Œuvres (Gallimard, Paris, 1995), p. 1779: „Ce qui m'a le plus déprimé c'est une carte de l'Empire ottoman. C'est en la regardant que j'ai compris notre passé et le reste”. Scrisoarea către Ceauşescu este citată de Katherine Verdery în National Ideology Under Socialism (Compromis şi rezistenţă. Cultura română sub Ceausescu), ed.engl., p. 133. Pentru profeţiile sumbre ale lui Ionescu, vezi Radu Boruzescu, „Mémoire du Mal – Bucharest: Fragments”, în Martor: Revue d'Anthropologie du Musée du Paysan Roumain, nr. 2 (2000), pp. 182-207.

25. Este de remarcat totuşi că în 1991 actualul prim-ministru (atunci ministru de Externe) se angaja pentru o eventuală reunificare „după modelul german”. Tot aşa, preşedintele Ion Iliescu denunţa în decembrie 1990 „crimele comise împotriva poporului român” (în 1940) şi promitea că „istoria va găsi o modalitate de a repune lucrurile pe făgaşul lor normal”. Vezi Charles King, The

Moldovans: Romania, Russia, and the Politics of Culture (Moldovenii: România, Rusia şi politicile culturale) (Stanford University / Hoover Institution Press, personalităţi active politic din Bucureşti mizează totul pe Uniunea Europeană. România a solicitat pentru prima dată integrarea în 1995, respinsă fiind doi ani mai târziu (o umilinţă care împreună cu spatele întors de NATO a dus probabil la soarta ulterioară a guvernului de centru-dreapta). În decembrie 1999 România a fost în sfârşit invitată de către UE să înceapă negocierile (alături de Bulgaria, Letonia, Lituania, Slovacia, Malta şi Turcia).

România va fi o piatră de încercare pentru Bruxelles şi cei mai mulţi eurocraţi speră pe ascuns că aderarea se va realiza foarte curând. Dificultăţile cu care s-a confruntat Republica Federală Germania când a absorbit fosta RDG vor părea minore în comparaţie cu costurile pe care UE le va plăti pentru alinierea şi modernizarea unei ţări de 22 de milioane aflate într-o situaţie mult mai grea. Apartenenţa României la Uniune va da mai multe bătăi de cap decât satisfacţii. Investitorii străini se vor orienta în continuare către Budapesta, Varşovia sau Praga, mai ales dacă acestea vor face parte din UE. Cine va investi la Bucureşti? Astăzi doar Italia are un comerţ semnificativ cu România; germanii mult mai puţin, iar Franţa – ironie a sorţii – rămâne în urma celorlalţi.

2000), pp. 149-150. Populaţia de limbă română din nevoiaşa Moldovă nu şi-ar fi dorit nimic mai mult. Dar România nu are nevoie în acest moment să anexeze o ţară cu o numeroasă minoritate rusă şi ucraineană, cu un salariu mediu de 25$ pe lună (când este plătit) şi al cărei export cel mai renumit este de femei traficate.

În ciuda eforturilor dlui Năstase, România nu aduce prea multe Europei. Spre deosebire de Budapesta sau Praga, Bucureştiul nu e o fostă parte integrantă a Europei Centrale sfâşiate de vicisitudinile istorice; spre deosebire de Varşovia sau Ljubljana, nu este nici un avanpost al Europei catolice. România se află la periferie şi restul Europei are prea puţin de câştigat din prezenţa ei în Uniune. Lăsarea ei pe dinafară ar fi o ruşine, fără a reprezenta însă un mare pericol pentru Europa. Dar tocmai din acest motiv România este adevăratul test pentru Europa.

Până acum calitatea de membru al Uniunii (CEE, CE, UE) s-a acordat unor ţări percepute ca perfect europene. În cazul Finlandei şi al Austriei, apartenenţa a fost o simplă confirmare a locului lor firesc. Acelaşi lucru va fi valabil şi pentru Ungaria şi Slovenia. Dar, dacă Uniunea Europeană doreşte să meargă mai departe, să ajute la crearea unor ţări „europene” printre cele care nu se bucură de această calitate – şi aceasta reiese implicit din agenda ei internaţională şi din criteriile de aderare -, atunci va trebui să abordeze şi cazurile dificile.

Probabil că România se află în cea mai grea situaţie: un spaţiu ce nu-şi poate depăşi trecutul decât devenind „european”, ceea ce înseamnă aderarea cât mai rapidă la Uniune. Totuşi şansele de satisfacere a criteriilor de aderare

sunt foarte reduse în cazul României. Bruxelles va trebui să pună însă deoparte insistenţele lui actuale în privinţa respectării normelor „europene” înaintea admiterii unui nou stat în club. Nu există alternativă în cazul României. Aderarea României va costa Europa Occidentală o sumedenie de bani; nu va însemna nimic pentru euro; va expune Uniunea la toate pericolele îndepărtatei Europe de Est. Pe scurt, va fi un act de aparent altruism colectiv: pentru că în realitate e vorba de o intuiţie neobişnuit de înţeleaptă a unui interes. Însă, fără dorinţa de a-şi extinde beneficiile asupra acelora care într-adevăr au nevoie de ele, Uniunea este o caricatură a ei înseşi şi a celor care cred în ea. Simpla perspectivă a aderării, oricât de îndepărtată, a adus deja o îmbunătăţire a situaţiei minorităţii maghiare din Transilvania şi a întărit mâna reformatorilor. De exemplu, fără presiunile dinspre Bruxelles, guvernul de la Bucureşti n-ar fi depăşit nicicând obiecţiile Bisericii Ortodoxe exprimate anul trecut şi nu ar fi reuşit să modifice umilitoarea lege împotriva homosexualităţii. Ca de atâtea ori în trecut, sistemul de pârghii internaţional a reuşit să determine din nou buna purtare a românilor26. Tot ca în trecut, o dezamăgire internaţională va avea cu siguranţă consecinţe nefaste pe plan local.

Note:

26. Preţul recunoaşterii internaţionale a noului stat independent al României în 1881 a fost abrogarea legilor antievreieşti. În 1920 puterile de la Versailles au făcut din drepturile evreilor şi a altor categorii neromâne o condiţie a Tratatului de la Trianon. În ambele cazuri, România a evitat o respectare întocmai a literii tratatelor, dar a făcut totuşi concesii şi progrese care nu ar fi existat fără presiune externă.

În 1934, istoricul englez, specializat în Europa de Sud-Est, R.W. Seton-Watson, scria: „Două generaţii de pace şi de guvernare corectă ar putea transforma România într-un paradis terestru”27. E cam mult să cerem asta (dar ne putem da seama cât de tare a decăzut această ţară). România are nevoie de un time out. Frica de a „naufragia la periferia istoriei într-o democraţie balcanizată” (cum afirmă Eliade) este reală, oricât de perverse s-ar fi dovedit formele luate în trecut de această spaimă.

Evaluând România secolului XX, Cioran spunea: „Există ţări care se bucură de o anume binecuvântare, de graţie: totul le reuşeşte, chiar şi nenorocirile, chiar şi catastrofele; există altele care nu pot să ducă nimic până la capăt şi ale căror triumfuri sunt nişte eşecuri. Când acestea din urmă vor să se afirme, când fac un salt înainte, o fatalitate exterioară intervine ca să le taie elanul şi ca să le readucă în punctul de plecare”28.

Note:

27. R.W. Seton-Watson, AHistory of theRomanians (O istorie a românilor) (Cambridge University Press, 1934), p. 554; de asemenea, citat în King, The Moldovans (Moldovenii), p. 36.

28. E.M. Cioran, „Petite Théorie du Destin” (din La Tentation d'Exister), Œuvres, p. 850. Originalul în franceză este: „Il y a des pays qui jouissent d'une espèce de bénédiction, de grâce; tout leur réussit, même leurs malheurs, même leurs catastrophes; îl y en a d'autres qui ne peuvent aboutir, et dont les triomphes équivalent? des échecs. Quand ils veulent s'affirmer, et qu'ils font un bond en avant, une fatalité extérieure intervient pour briser leur ressort et pour les ramener? leur point de départ”.

Ultimele alegeri din România, cu o treime din voturi pentru Tudor, au fost un semnal de alarmă. Ceea ce îi ţine pe Iliescu şi pe premierul său departe de aliaţii lor naţionalişti de odinioară este tocmai promisiunea Europei. Pentru ca România să nu recadă în marasmul resentimentar al lipsei de speranţă sau mai rău, această promisiune trebuie respectată.

Traducere de Ioana Copil-Popovici şi Cătălin Pîrcălabu

(România literară, nr. 44/2001)

III

Benedict Adamescu

Tony Judt despre România

Revista New York Review of Books a publicat săptămâna aceasta un lung articol despre România. Este una din cele mai prestigioase publicaţii din Statele Unite, care în ciuda numelui ei nu conţine numai prezentări de cărţi, ci şi analize politice. La sfârşitul anilor '80 revista a mai publicat un articol despre România: era o analiză vastă şi nemiloasă a regimului Ceauşescu, scrisă sub pseudonim de politologul Pavel Câmpeanu. Autorul articolului actual este Tony Judt, specialist american în istoria contemporană a Europei, autorul unui volum apărut anul trecut la editura Polirom din Iaşi sub titlul Europa iluziilor. Acel volum era transcrierea unei dezbateri purtate la Timişoara de Tony Judt cu colegi români. Articolul din New York Review of Books tratează în ultimă instanţă tot destinul european al României, dar înscris într-o perspectivă istorică. Benedict Adamescu prezintă în continuare acest articol.

De ce stă România mai rău decât toate ţările comparabile, de ce e ultima în toate statisticile şi, mai ales, în ordinea candidaturilor la Uniunea Europeană? Trei sferturi din lungul articol al lui Tony Judt încearcă să răspundă la această întrebare, argumentând că nu e vorba de o diferenţă calitativă; toate ţările foste comuniste din Europa au aceleaşi probleme, numai că în România ele sunt mai acute. În toate, oameni pe care căderea comunismului ar fi trebuit să-i arunce în uitare au supravieţuit în poziţii de putere şi influenţă, dar în România ei îşi dispută funcţia supremă în stat. În toate, societatea post- -comunistă a cunoscut sciziuni şi conflicte; în România ele au dus la vărsare de sânge. În toate, transformarea economiei de stat într-una de schimburi normale între oameni s-a dovedit complicată; în România ea a fost mult mai grea, din

cauză că Ceauşescu lansase propria lui terapie de şoc cu 10 ani înainte. Românii erau atât de săraci, scrie Tony Judt, încât nu mai aveau curele de strâns şi nu mai puteau fi câştigaţi cu promisiunea răsplăţii pe termen lung.

Pe plan spiritual, România a evitat aproape în întregime dezbaterea despre temele penibile ale trecutului naţional, dintre care cea mai dureroasă a fost în toate ţările est-europene experienţa celui de-al doilea război mondial şi colaborarea cu Germania în exterminarea evreilor. Românii continuă să afirme, scrie istoricul american, că Antonescu i-a salvat pe evrei. Şi e adevărat că marea majoritate a evreilor din România veche au scăpat cu viaţă. Dar în Basarabia şi Bucovina, citătm, „românii au colaborat cu germanii în deportarea, torturarea şi asasinarea tuturor evreilor aflaţi sub controlul lor".

Refuzul de a recunoaşte rolul României în holocaustul nazist are, în opinia lui Tony Judt, o explicaţie profundă. Evreii au reprezentat pentru mulţi români cheia problemei identităţii naţionale. A scăpa de evrei însemna şansa românizării României. Autorul explică în detaliu cauzele istorice şi geografice pentru care, deşi poporul român e vechi, statul român e relativ nou. Când după primul război mondial teritoriul statului s-a dublat, încorporând un mare număr de etnii minoritare, obsesia identităţii naţionale a dus direct la aberaţii cum a fost legionarismul.

Aceeaşi situaţie a determinat şi caracterul aparte al comunismului în România. Lansat de un partid în care aproape toţi liderii erau minoritari, comunismul românesc s-a înfăşurat apoi în mantia compensatoare a naţionalismului, deja sub Gheorghiu-Dej şi şi mai mult sub Ceauşescu. Aici Occidentul poartă parţial răspunderea, scrie Tony Judt, pentru că a încurajat aparentul anti- -sovietism al regimului, închizând ochii la brutalitatea represiunii – şi mai mare sub Dej decât sub Ceauşescu. Richard Nixon, George McGovern, George Bush (tatăl, evident), de Gaulle, Fondul Monetar Internaţional – lista celor care l-au lăudat pe Nicolae Ceauşescu este foarte lungă şi foarte jenantă.

În concluzia articolului, istoricul Tony Judt examinează perspectivele României – legate, inevitabil, de intrarea în Europa – adică în Uniunea Europeană. Dacă până acum Uniunea a primit sau s-a arătat gata să primească ţările al căror destin european este incontrovertibil, România face parte din altă categorie – aceea a ţărilor pe care Uniunea le poate face să devină europene. România are puţine şanse de a îndeplini criteriile Uniunii Europene înAINTE de a adera – opinează Judt -, dar Bruxelles-ul trebuie să renunţe la această pretenţie, dacă e să facă un gest de altruism colectiv sau, poate, de egoism neobişnuit de luminat. Numai perspectiva aderării va face ca lucrurile să meargă mai bine în România.

Oricât de mare e prestigiul revistei în care a apărut acest articol – New York Review of Books – e puţin probabil ca sfaturile ei să fie urmate de consiliul de miniştri al Uniunii Europene. Analiza lui Tony Judt va ajuta însă pe miniştrii

europeni şi pe oricine altcineva în Occident să înţeleagă, şi nu doar să compătimească, România.

Text difuzat de postul de radio BBC, România, 14 octombrie 2001.

Nicolae Manolescu

Apel către Europa

Publicăm în paginile revistei un foarte interesant articol al lui Tony Judt despre România, apărut în numărul din 1 noiembrie din The New York Review of Books. Tony Judt ne cunoaşte bine. A fost, de altfel, în ţară de cel puţin două ori. Articolul lui este impecabil informat. Titlul original, „Romania: Bottom of the Heap" conţine o expresie pe care am tradus-o literal „la fundul grămezii", ea sugerând o poziţie codaşă în plutonul candidatelor la UE ori un fund al sacului în care se află, claie peste grămadă, candidatele. Departe de a fi o neutră constatare a acestui fapt, articolul reprezintă un apel către Europa de a privi integrarea într-o perspectivă mai profundă şi mai inteligentă decât aceea adoptată de obicei. Cum reacţiile la articol nu vor întârzia să apară, date fiind unele din aprecierile din el, mă simt obligat să pledez pentru o lectură de bună credinţă şi fără prejudecăţi.

Excepţia românească la care Tony Judt se referă din capul locului este îndeobşte acceptată şi de către comentatorii politici români. Nu e nevoie să insist nici asupra laturii politice, pusă limpede în evidenţă de alegerile din 2000, nici asupra celei economice, unde decalajul dintre România şi restul ţărilor foste comuniste este, de asemenea, vai, incontestabil. O problemă complicată şi delicată este aceea legată de, spune Judt, „recâştigarea memoriei". Pretutindeni procesul a debutat cu glorificarea trecutului de dinaintea comunismului, dar a ajuns repede la dezbaterea nuanţată a punctelor sensibile şi dureroase: la noi, acest al doilea stadiu „abia dacă se poate spune că a început". În fond, impresia lui Judt coincide cu aceea a lui G.M. Tâmâs şi a altora. Sunt de acord că discuţia n-a avut seriozitatea cuvenită, dar nu e drept să susţinem că n-a existat. S-a purtat mai mult în presă ori cu ocazia unor colocvii şi simpozioane decât în cărţi. Şi poate mai mult în afară decât în ţară. Dar, pe lângă vocile găunoase şi răsunătoare ale naţionaliştilor care solicitau reabilitarea lui Antonescu (în treacăt fie spus dictatura acestuia se instalează în septembrie 1940) şi redescopereau cu entuziasm legionarismul, au fost mereu vocile unor intelectuali lucizi care au combătut acest tip de nostalgie şi s-au aflat la standarde morale occidentale.

Acelaşi lucru trebuie observat şi cu privire la confruntările ideologice de după constituirea României Mari. Tony Judt notează, pe drept cuvânt, obsesia identitară care a marcat epoca interbelică, semnalând paradoxul aparent că obsesia s-a ivit pe fondul unui procent destul de mare de minoritari (27% scrie Judt, 28,2% e cifra exactă). De altfel, mişcările antisemite sunt timpurii, în Iaşii de imediat după primul război, iar afirmarea extremei drepte se face viguros în

deceniile ce vin. Aş obiecta descrierii lui Judt un lucru pe care l-am obiectat şi lui Tâmâs şi care apare şi la destui istorici români ori străini ai interbelicului: extrema dreaptă n-a fost singura forţă ideologică şi politică a vremii şi, după părerea mea, nici măcar aceea majoritară. Între 1923, anul democraticei constituţii a regelui Ferdinand, nemenţionată de Judt, şi 1938, când Carol al II-lea interzice partidele şi alege dictatura, România a fost o ţară democratică şi liberală, printre puţinele, dacă nu singura, dintr-o Europă Centrală şi de Est sedusă de politici totalitare. Numeroşi intelectuali s-au opus obscurantismului ideologic şi crimei politice. Câteva dintre marile personalităţi ale vremii (Eugen Lovinescu şi aproape toţi criticii literari de seamă, apoi, Zeletin, Ralea şi alţii) au polemizat cu ortodoxismul, cu dacismul, cu Garda de Fier şi cu naţionalismele de toate speţele. Conduita pro-occidentală este perfect identificabilă în interbelic. Cultura română majoră a epocii se naşte din ea.

În parte, impresia că printre intelectualii români de odinioară au predominat cei de extremă dreaptă a fost agravată de circulaţia postbelică, în Occident şi în SUA, a numelor lui M. Eliade şi E. Cioran. Cum aceştia se număraseră, în tinereţea lor românească, printre emulii lui Nae Ionescu şi simpatizaseră cu Garda de Fier, trecând ulterior sub tăcere acest lucru, s-a creat o opinie cvasigenerală defavorabilă care a copleşit dreapta judecată a rolului intelectualităţii româneşti din epocă. Publicarea Jurnalului lui M. Sebastian în anii din urmă a alimentat din plin o dezbatere care, după părerea mea, suferă de o parţialitate tendenţioasă în reconsiderarea trecutului.

Unde articolul lui Tony Judt îşi dovedeşte cu adevărat însemnătatea şi face figură discordantă cu majoritatea unor astfel de intervenţii datorate străinilor este în consideraţiile din capitolul al treilea, consacrat situaţiei actuale, grevată de moştenirea comunistă, şi problemelor integrării. Analiza mi se pare serioasă şi corectă. „România va fi o piatră de încercare pentru Bruxelles, scrie Judt, şi cei mai mulţi eurocraţi speră pe ascuns că aderarea nu se va realiza foarte curând”. Precizarea de la sfârşit arată sinceritatea autorului. Deşi Judt ştie, ca şi noi, că „în ciuda eforturilor dlui Năstase, România nu aduce prea multe Europei”, el e convins că Europa se află acum în pragul unei decizii vitale pentru ea însăşi. Această decizie nu constă, pur şi simplu, în recunoaşterea locului firesc al unor ţări în comunitatea europeană, ci în crearea unor ţări europene dintre acelea care, ca România, se găsesc în situaţii dramatice sau chiar critice, urmare a duritătii regimurilor comuniste naţionale, ca şi a erorilor comise de guvernanţi după căderea lor.

Acest final este important. El este motivul pentru care cred că articolul lui Judt trebuie citit ca un apel către Europa şi ca o pledoarie pentru o Românie deseori sever, dar drept judecată în cuprinsul lui.

(România literară, nr. 44/2001)

Mircea Iorgulescu Un pic altfel

În Courrier International din săptămâna 25-30 octombrie (nr. 573) a fost publicat un articol despre Versailles, apărut în ziarul The Irish Times din Dublin.

Courrier International, cum desigur se ştie, este un săptămânal francez în care sunt reproduse, în traducere, textele selecţionate din presa internaţională, de la editoriale la eseuri şi de la reportaje la interviuri.

Acestea sunt dispuse pe rubrici stabilite în funcţie de zona geografică la care se referă (Franţa, Europa, Americile, Asia, Orientul Mijlociu, Africa); fiecare număr conţine însă şi un „dosar tematic", unde sunt puse alături, indiferent de atitudine, de gen şi de provenienţă, texte relative la tema fixată. Revista nu comentează textele publicate, doar le semnalează, discret şi rezumativ, printr-un subtitlu, elementul de interes. Publicaţiile din care au fost extrase textele reproduse sunt prezentate, chiar la începutul revistei, într-o rubrică anume (Printre sursele noastre din această săptămână), prin scurte note redactate sub forma unei fişe de dicţionar.

Articolul reluat după The Irish Times era însoţit de această menţiune: „Versailles, fastul său, splendoarea sa? Uitaţi-le: pentru cotidianul irlandez The Irish Times, castelul nu este decât rezultatul unei nemăsurate ambiţii, potolită prin violenţă". Şi nu era o glumă. Articolul din cotidianul irlandez începea direct – „Dacă vreţi să înţelegeţi ce este megalomania, vizitaţi Versailles. Dacă vreţi să vedeţi cum poate lua ego-ul dimensiuni maladive, lipsite de măsură, demenţiale, opriţi-vă în curtea pavată a celui mai mare castel din Europa şi priviţi în jur". Pe scurt, şi cu propriile-i cuvinte, pentru autorul articolului din ziarul irlandez, Louis XIV, creatorul castelului de la Versailles, „este unul dintre cele mai sinistre personaje ale Istoriei. Dacă s-ar fi născut în secolul XX, ar fi fost un împărat Bokassa, un Ceauşescu sau un Mao Tzedun. Vulgar, brutal, violent..." ş.a.m.d.

Exit Voltaire, care în Le siècle de Louis XIV scrisese că secolul celui care, după autorul irlandez contemporan, i-ar fi prefigurat pe Bokassa, Ceauşescu, Mao şi Hitler, a fost „cel mai luminat care a existat vreodată": altfel, cu totul altfel judecăm noi, cei de azi, oameni ai începutului de secol XXI. Avem alte criterii, alte măsuri, alte valori! Fiindcă, se mai spusese în ziarul irlandez, Franţa secolului al XVII-lea era „puterea neguvernabilă a Europei, un prototip al Germaniei secolului XX". Între altele... Ar mai fi de menţionat că The Irish Times, ziarul în care a apărut acest articol, este al doilea cotidian irlandez după tiraj (112.000 exemplare).

La câteva zile după ce citisem articolul jurnalistului irlandez despre Versailles, câţiva prieteni mi-au semnalat apariţia unui articol despre România în The New York Review of Books. Un articol care a şi început să facă valuri în România: la 31 octombrie, un cotidian din Bucureşti îl prezenta pe larg, precizând că „atacă dur realităţile româneşti". Şi, se mai spunea în acel cotidian, articolul conţine „o mare cantitate de informaţii despre istoria

României şi actuala situaţie politică şi economică” (Evenimentul zilei, 31 octombrie 2001).

Chestiune, probabil, de perspectivă. Alta fusese impresia mea: că într-un eventual Curier internaţional românesc, articolul lui Tony Judt ar fi putut fi reprodus cu subtitlul eventual, dat de redacţie, „România?! Singura ţară non-europeană din Europa, un stat aproape fictiv, ţinuturli bântuite de comunişti, naţionalişti, fascişti, antisemiţi...”. Atât, fără nici un comentariu. Ca articolul despre Versailles al irlandezului în Courrier International. Aparţine aceluiaşi gen. A consommer avec modération!

Diferenţa specifică

Articolul din The New York Review of Books are însă aparenţa unui studiu ştiinţific, elaborat minuţios, pe baza unei ample bibliografii din domenii foarte diverse, de la istorie la economie şi de la filosofie la literatură. E prevăzut, de altfel, cu nu mai puţin de 28 de note de subsol, unde sunt indicate surse şi sunt date informaţii ce sugerează o impresionantă muncă de documentare, chiar uimitoare adesea prin grijă pentru detaliu; spre exemplu, autorul menţionează până şi anul în care a început fabricarea automobilului Dacia, asta în legătură cu tapajul făcut de naţionaliştii români, dar nu numai de către ei!, despre „vechile origini? Dace?”.

Nu este, prin urmare, cel puţin ca aspect general, o însemnare subiectivă, o „impresie”, o „opinie”, ca articolul jurnalistului irlandez despre Versailles; este, dimpotrivă, o cercetare de tip academic, sistematică şi erudită. Chiar dacă autorul nu-şi refuză plăcerea câtorva evadări din lumea impersonală a ştiinţei în cea emoţională a evocării unor experienţe proprii intens trăite. Din limbajul conceptual, arid şi auster, în cel confesiv, patetic şi cald, „artistic”. Este un procedeu retoric de mare efect, studiat de stilisticieni.

Spre exemplu, autorul consacră un paragraf situaţiei ecologice din România, menţionând că pretutindeni comunismul a produs dezastre, dar afirmând că aici catastrofa este mai întinsă şi mai gravă decât oriunde în altă parte. Logica internă a unei analize academice ar fi cerut indicarea datelor sau a surselor pe care se bazează o asemenea importantă afirmaţie. Nu există însă aşa ceva în articolul din The New York Review of Books. În schimb, se spune că „În centrele industriale din Transilvania (...) poţi simţi otrava în aerul pe care îl respiri, aşa cum am constatat eu într-o recentă călătorie acolo”

(s.m., M.I.). Pentru un articol ştiinţific, de factură enciclopedică, argumentul e cam şubred. Emoţionează totuşi sensibilitatea ecologică a unui autor care trăieşte în statul considerat a fi cel mai mare poluator mondial, stat ce se împotriveşte energic semnării protocolului de la Kyoto! Neglijenţe, inexactităţi, omisiuni.

Ar fi, desigur, interesant de ştiut cum ar reacţiona învăţatul cercetător american Tony Judt dacă, într-un studiu ce-şi propune să prezinte istoric, politic, economic şi cultural Statele Unite, ar citi că preşedintele George W.

Bush este născut în... Alaska. Indiferent însă de reacţia stârnită, o asemenea afirmaţie ar trezi un anumit dubiu în privinţa corectitudinii şi preciziei datelor folosite în acel ipotetic studiu. Mai mare sau mai mic dubiul, dar inevitabil.

Este chiar cazul articolului din The New York Review of Books, unde se notează că preşedintele român Ion Iliescu este născut în... Moldova.

Românii, chiar şi cei care nu sunt savanţi, ştiu însă că Ion Iliescu este născut la Oltenița, un oraş din sudul ţării, din acea parte a României care s-a numit cândva Valahia, aşa cum şi americanii, chiar şi cei care nu sunt profesori universitari, ştiu că George W. Bush e texan. O mică inexactitate, desigur, o neglijenţă. Dar pe baza ei Tony Judt face observaţia că Iliescu este „popular în zonele rurale şi în special în regiunea lui natală, Moldova, unde poza lui e peste tot".

Nu e singura „mica inexactitate", dar este una dintre cele mai izbitoare.

Mai ales că este dezvoltată creator, pentru a se sugera că Ion Iliescu este preferatul locuitorilor din zonele înapoiate, iar cei din regiunea lui natală, Moldova, îl idolatrizează, punându-i, tribal, portretul peste tot...

Să mai vedem, avem de unde. Tony Judt scrie astfel că, după primul război mondial, în 1920, România „a căpătat" (acquired) Basarabia, Bucovina şi Transilvania, „ca şi o parte a nordului Bulgariei". În realitate, acea „parte a nordului Bulgariei" fusese cucerită, nicidecum căpătată, înainte de primul război mondial, în urma celor două războaie balcanice.

Altă neglijenţă, altă „mică inexactitate", dar care duce la lungirea listei cu ce a căpătat România în 1920.

În general, de altfel, în materie de acurateţe a datelor şi informaţiilor istorice, distinsul cercetător american procedează cu o lipsă de rigoare adesea stupefiantă. Obiectivul său fiind prezentarea situaţiei actuale a României, îi era imposibil, desigur, să facă lungi ocoluri istorice. Scurte, concentrate, paragrafele referitoare la trecutul românilor sunt însă pline de erori şi imprecizii, al căror efect este cu atât mai neplăcut, cu cât ele contrastează cu laconismul energic al textului. Autorul este foarte sigur pe ce spune, foloseşte un ton ferm, tranşant, dar aproximaţiile şi chiar inexactităţile flagrante curg neîntrerupt.

„Ungurii şi mai târziu Habsburgii au stăpânit Transilvania", scrie, de exemplu, Tony Judt. În realitate, Imperiul Austro-Ungar a fost ulterior, nu anterior celui Habsburgic, iar constituirea dualismului, în 1867, a avut o consecinţă directă asupra statutului Transilvaniei, care şi-a pierdut atunci autonomia şi a fost oficial încorporată Ungariei. „Ţărani care vorbesc româneşte – notează cercetătorul american – au trăit de multe secole în teritoriile României de azi şi în jurul lor.

Dar statul român este relativ nou": et alors?! Sunt, în Europa, multe state „relativ noi", toate apărute, ca şi România, în secolul al XIX-lea, de la Grecia, Serbia ori Bulgaria până la Germania şi Italia. Se poate presupune, desigur, că

Tony Judt nu a vrut să încarce studiul cu precizarea că secolul al XIX-lea (istoriceşte încheiat, după unii autori, cu primul război mondial) a fost, în Europa, unul al constituirii statelor naţionale şi că statele „relativ noi” nu reprezintă excepţia, ci regula. O lipsă regretabilă, ce poate fi însă explicată. Dar această absenţă este generos compensată de compararea României de după 1920 cu un alt stat „nou”, anume... Iugoslavia! Atunci, în 1920, scrie cercetătorul american, „România devenise una dintre cele mai mari ţări din regiune. Deşi împliniseră visul naţionaliştilor, tratatele de la Versailles le lăsaseră însă totodată moştenire vecini iredentişti răzbunători la toate frontierele şi o mare populaţie minoritară (crescută peste noapte de la 8 la 27 de procente), unguri, germani, ucraineni, ruşi, sârbi, greci, bulgari, ţigani şi evrei – unii dintre aceştia fuseseră smulşi din patriile lor de schimbarea frontierelor, alţii nu aveau unde să se ducă. La fel ca nou creata Iugoslavie, România era etnic amalgamată cel puţin la fel ca oricare dintre imperiile precedente”.

E greu, în anul 2001, să nu ai o tresărire când se face o referinţă la Iugoslavia. Tragediile petrecute acolo încă sângerează, ruinele încă fumegă, responsabilităţile sunt încă departe de a fi fost stabilite, multe detalii sunt încă necunoscute (iar dracul în detalii se ascunde; abia acum, după atentatele teroriste de la 11 septembrie din New York şi Washington, presa internaţională a început să scrie despre miile de mercenari islamişti din Bosnia, despre „afganii” din Kosovo, despre cei, eventuali, din Macedonia...).

Dincolo însă de această comparaţie, poate stângace, dar nu mai puţin crispantă, formulările lui Tony Judt, rapide şi peremptorii, stârnesc perplexităţi. Da, România de după primul război mondial îşi mărise cu mai mult de jumătate suprafaţa. Da, populaţia României de după 1920 avea o parte importantă alcătuită din minorităţi; după o statistică din 1930, în acel an erau 71,9% români, 7,9% unguri, 4,4% germani, 4% evrei, 3,2% ruteni şi ucraineni, 2,3% ruşi, 2% bulgari, 1,5% ţigani, 1% turci şi tătari, reprezentarea celorlalte fiind sub 1%. Tony Judt enumeră nouă minorităţi, fără a indica procentele, dar spunând că unele fuseseră „smulse” din patriile lor şi că altele „nu aveau unde să se ducă”. Nu precizează însă cine sunt „smulşii”, în privinţa celor care „nu aveau unde să se ducă” lucrurile fiind totuşi evidente (evreii şi ţiganii).

Mai rămân şapte. Şapte minorităţi care, în mod logic şi după afirmaţia lui Tony Judt, intră la lotul celor „smulse” de România „din patriile lor”, prin „schimbarea de frontiere”. Să facem o verificare. Fuseseră „smulşi” grecii? Nu. Rămân şase. Fuseseră „smulşi” germanii? Nu. Rămân cinci. Fuseseră „smulşi” ucrainenii din „patria lor”? Nu, fiindcă nu a existat un stat ucrainean.

Rămân patru. Fuseseră „smulşi” bulgarii? Nu, fiindcă partea de nord a actualei Bulgarii fusese anexată de România în 1913, nu în urma tratatelor de la Versailles. Rămân trei. Fuseseră „smulşi” sârbii? Nu, fiindcă sârbii din Banatul devenit românesc după 1920 nu aparţinuseră niciodată Serbiei. Rămân

două. Fuseseră „smulşi” ruşii? Nu, fiindcă Basarabia fusese anexată de Imperiul ţarist şi colonizată; nimeni nu spune, astăzi, că ruşii din Ţările Baltice ar fi fost „smulşi” de la „patria lor”! Rămâne una: într-adevăr, populaţia maghiară din Transilvania a fost smulsă (aici nu mai sunt necesare ghilimele) de la patria ei şi a devenit minoritară în statul român. Fiindcă în Transilvania fusese şi înainte minoritară. Ceea ce nu înseamnă că pentru această populaţie ruperea, smulgerea din 1920 nu a reprezentat şi nu reprezintă, şi astăzi, o traumă, pe deplin explicabilă, pe deplin de înţeles, a cărei soluţionare (să fim lucizi: niciodată completă şi definitivă!) depinde exclusiv de inteligenţa şi de vocaţia democratică a politicienilor, români, unguri din România şi unguri din Ungaria.

Ne-am îndepărtat însă de lista lui Tony Judt: dintre cele nouă minorităţi pe care le inventariază el ca fiind ori „smulse” de la „patriile lor” ori neavând unde se duce, una singură fusese „smulsă” prin schimbarea frontierelor, două nu aveau unde se duce, iar celelalte reprezintă minorităţi aşa-zicând „normale”. De aici şi până la a se spune că România de după 1920 era etnic amalgamată „cel puţin la fel ca oricare dintre imperiile precedente” e o lungă distanţă.

Şi periculoasă. Ideea că România de după 1920 avea un caracter „imperialist” şi că trebuia luptat pe toate căile pentru dezmembrarea ei a fost ideea Cominternului. Va fi având Tony Judt o gândire de tip sovietic?! Şi să fie, oare, neglijenţele, inexactităţile, omisiunile, nu simple scăpări, ci procedee, procedee ciudat de asemănătoare cu metodele intelectualilor stalinişti, cei care nu cercetau, ci demonstrau, forţând datele să intre în calapodul cerut de dogmă?! O viziune schematică şi tendenţioasă.

Fapt este că Tony Judt a fost recent acuzat de „caricaturizare” şi de folosirea unei „metode simple”, ce ar evoca amintirea „intelectualilor stalinişti din frumoasele zile de altădată”. A fost acuzat de Frédéric Bozo, un profesor universitar francez, de la Universitatea din Nantes (cf. replică dată unui articol de Tony Judt, în The New York Review of Books din 5 iulie 2001).

O acuzaţie gravă şi care prezintă defectul de a ideologiza ceea ce în mod evident nu are nici o legătura cu vreo ideologie.

Nu eşti neapărat stalinist dacă gândeşti în alb şi negru, maniheismul şi dogmatismul nu sunt atribute exclusive ale stalinismului.

După cum nu eşti nici neapărat democrat dacă descoperi la tot pasul nazişti, comunişti, naţionalişti, antisemiţi, rasişti.

Şi nu eşti neapărat occidental în spirit dacă susţii superioritatea culturii occidentale.

Nici neapărat european în gândire nu eşti dacă susţii că europenitatea se opreşte acolo unde opreşte catolicismul: Atena nu este un avanpost al catolicismului, dar fără Atena europenitatea este imposibil de gândit.

Chestiunea „stalinismului” eventual, de metodă şi procedee, al distinsului autor american trebuie mai degrabă îndepărtată, ca o ispitire facilă şi

înşelătoare. Ceea ce nu înseamnă că metodele şi procedeele lui Tony Judt nu sunt foarte discutabile, chiar de-a dreptul jenante pentru un articol cu pretenţii de cercetare academică.

Am văzut că argumentul cel mai puternic pentru a se susţine caracterul catastrofal al deteriorării mediului în România era că poţi simţi otravă în aerul pe care îl respiri, cum, vai!, i se întâmplase autorului însuşi. În acel paragraf este citată şi poluarea Tisei de către o mină de aur din Baia Mare, pentru ca apoi Tony Judt să scrie că: „Privatizarea întreprinderilor de stat cu pierderi este mult îngreunată în România, pe de o parte pentru că foştii lideri comunişti au reuşit să-şi vândă lor înşile cele mai bune afaceri, pe de altă parte deoarece costurile curăţării apelor poluate şi solului contaminat sunt prohibitive pentru companiile străine care ar manifesta interes”. Pentru cine ştie însă că în exploatarea auriferă care a produs poluarea este implicată o firmă australiană, asta miroase într-adevăr urât – miroase a manipulare. Mai ales că, documentându-se cu adevărat, Tony Judt ar fi putut afla că au existat în România, în anii '90, câteva enorme scandaluri provocate de aducerea în această ţară „noneuropeană” a unor importante transporturi de deşeuri toxice din ţări occidentale! Ceea ce nu înseamnă că nu există în România grave probleme de ordin ecologic, moştenire a comunismului, ca şi a postcomunismului; dar abordări tendenţioase şi simplificatoare, cum este aceea a lui Tony Judt, nu contribuie la identificarea şi clarificarea lor, dimpotrivă, le transferă în confuzie, le înceţoşează, chiar le deturnează.

La fel se întâmplă cu manifestările naţionaliste, cu atitudinea faţă de trecuturi, cu prezenţa foştilor activişti ai partidului comunist în viaţa politică românească etc. Acestea sunt probleme reale, dificile şi dureroase pentru România de astăzi. Şi nu neapărat din perspectiva „europenităţii” acestei ţări ori a probabilei sale viitoare integrări în Uniunea Europeană (care este o construcţie juridică şi economică, nicidecum o „dovadă” de europenitate; Elveţia nu face parte din UE, ceea ce nu înseamnă că n-ar fi o ţară europeană!), ci pentru ea însăşi, în primul rând pentru ea însăşi şi pentru viitorul ei. Pentru cunoaşterea şi clarificarea lor (condiţie, totuşi!, obligatorie pentru orice proiect de soluţionare...), este nevoie de spirit critic real, nu de pamflete mai mult sau mai puţin deghizate. De corectitudine, şi nu de mici inexactităţi?, omisiuni, chiar trucaje. Cum existau, o mulţime!, în articolul lui Tony Judt. „Ca fost secretar al Comitetului Central, Iliescu a supravegheat îndepărtarea Ceauşeştilor” – scrie el. În realitate, Iliescu a fost secretar al Comitetului Central vreme de aproximativ un an, până în iulie 1971, iar îndepărtarea Ceauşeştilor a avut loc aproape douăzeci de ani mai târziu, în decembrie 1989. Nu e nici o legătură între calitatea lui de „fost secretar al Comitetului Central” şi ceea ce s-a petrecut atunci, ceea ce nu înseamnă că procesul şi execuţia Ceauşeştilor nu ar fi un capitol oribil. Şi mai deformantă, mai neconformă cu adevărul istoric este afirmaţia după care Corneliu Vadim Tudor ar avea, şi el,

„rădăcini adânci în politica românească de până în 1989”. „Tudor – scrie Tony Judt – a fost cel mai cunoscut linguşitor literar al lui Nicolae Ceauşescu.” Fals. Reputaţia literară de până în 1989 a lui Corneliu Vadim Tudor era nulă, atât în cercurile scriitoriceşti, cât şi în cele oficiale. Nu a făcut vreodată parte din Uniunea Scriitorilor şi avea exclusiv renumele unui haidamac de presă, aflat în serviciul unei publicaţii, Săptămâna, despre care există serioase bănuieli că ar fi fost „coordonată” de Securitate. A scris, într-adevăr, o mare cantitate de versuri închinate cuplului Ceauşescu, dar, spre deosebire de odele fluviale dedicate „Conducătorului” de Adrian Păunescu (poet talentat şi veritabil, acesta), pe care încerca de altfel să-l imite, producţiile lui Corneliu Vadim Tudor nu au ieşit cu nimic din seria produsă industrial de tot felul de autori. Nu numai scriitorii, dar şi activiştii de partid aveau o anumită jenă în a-l considera „poet”! Hipertrofierea retroactivă a rolului lui de „poet de curte” din perioada ceauşistă trădează de fapt o incapacitate şocantă de a se desluşi raţiunile fabuloasei cariere politice pe care a făcut-o după 1990. Şi nu numai politica: nu sunt puţini astăzi intelectualii care, deşi adversari ai lui Corneliu Vadim Tudor, îi recunosc... talentul literar sau măcar jurnalistic! Aşa cum nu se întâmplase până în 1989, când nimeni nu dădea doi bani pe „talentul” lui literar.

Iar această hipertrofiere mie îmi aduce involuntar aminte de cei 60.000 de morţi din România din decembrie 1989. Şi ar trebui, poate, să ne întrebăm dacă nu cumva la extraordinara lui ascensiune nu au contribuit şi cei care, împotrivindu-i-se, l-au proiectat, prin trucarea datelor, la dimensiuni gigantice.

În definitiv, articolul lui Tony Judt începe cu descrierea unui montaj fotografic apărut în revista porno-parodică Plai cu boi. Montaj pe care cercetătorul american îl consideră profund reprezentativ pentru situaţia actuală a României, ceea ce, firește, ţine de gusturile sale. Despre directorul revistei, Mircea Dinescu, Tony Judt scrie că este „un foarte cunoscut scriitor şi critic”. Nu se poate şti ce înseamnă, exact, „critic”.

Dar Mircea Dinescu nu este numai „un foarte cunoscut scriitor”, este şi un abil om de afaceri, este şi un demnitar al statului român, în calitatea lui de membru al conducerii instituţiei care se ocupă de studierea arhivelor Securităţii, ceea ce Tony Judt socoteşte inutil să mai spună (în caz că ştia). Spune, în schimb, ori dă de înţeles că o asemenea instituţie nu există în România („Spre deosebire de Polonia, Ungaria sau Rusia, în România au existat puţine investigaţii ale trecutului comunist – eforturile de a crea o comisie Gauck? [după modelul examinării arhivelor germane STASI]), cu scopul de a cerceta activităţile Securităţii, s-au lovit de amestecul şi obstrucţia venite de la cele mai înalte niveluri ale guvernului”).

Inexistenţa unei „comisii Gauck” în România este reală, dar tot atât de reală este şi inexistenţa vreunei „comisii Gauck” în toate ţările europene foste comuniste – cu excepţia fostei RDG, firește. Altceva s-a întâmplat.

În toate aceste ţări, inclusiv în România, au fost constituite instituţii de cercetare a arhivelor fostelor poliţii secrete (fiindcă despre asta e vorba, nicidecum despre „investigarea trecutului comunist”, formulă extrem de vagă). Au fost constituite mai repede sau mai încet, după legi care nu sunt peste tot aceleaşi, iar criteriile după care funcţionează sunt şi ele extrem de variate de la o ţară la alta. Modelul „comisiei Gauck” nu avea cum să fie transplantat în nici un alt stat fost comunist, fiindcă niciunul dintre ele nu a fost integrat, cum s-a petrecut cu fosta Germanie de Răsărit, într-un stat occidental. Ce s-a făcut în acest domeniu în Republica Cehă nu e câtuşi de puţin identic, spre exemplu, cu situaţia din Ungaria, iar citarea Rusiei, unde preşedinte este un fost ofiţer KGB care nu şi-a ascuns vreodată trecutul, ca ţara în care, spre deosebire de România, funcţionează o instituţie de tip „comisia Gauck”, nu te poate lăsa decât înmărmurit: adică în Germania este posibil ca un fost ofiţer STASI să ajungă cancelar?! Este, şi aici, riscul preluării fără control a unora dintre cele mai lamentabile clişee jurnalistice aflate în circulaţie în presa din România. Cum însă în niciuna din cele 28 de note nu se face vreo trimitere la un text în limba română, este de presupus că autorul va fi folosit şi surse aşa-zicând „folclorice”. Aşa cum se întâmplă, alt exemplu, în privinţa citării „proiectelor” ceauşiste de urbanizare, calificate drept „pur şi simplu criminale”. Cum însă aceste proiecte nu s-au realizat, menţionarea lor într-un studiu consacrat realităţilor, în cadrul unui capitol despre dezastrele provocate României de Ceauşescu, nu pare să aibă altă logică decât tendinţa spre hipertrofiere în negativ a regimului acestuia.

Să fie oare o incapacitate de a se analiza, corect şi la obiect, reala catastrofă în care a împins România despoticul regim al lui Ceauşescu?! Fapt este că Tony Judt găseşte nimerit ca în locul unei descrieri, fie ea şi succintă, a dezastrelor ceauşiste reale, efective, să invoce o... virtualitate: „Sistematizarea, propusă, a jumătate din cele 13.000 de sate ale României (selectate disproporţionat dintre cele cu comunităţi minoritare), care ar fi urmat să se transforme în 558 de agro-oraşe”. E un alt clişeu jurnalistic, fără acoperire în realitate: au fost distruse sate din dispoziţia lui Ceauşescu, dar nu sate „cu comunităţi minoritare”! De fapt, dictatura ceauşistă a fost suficient de distructivă pentru a i se mai atribui şi ce nu a făcut, iar efectul involuntar al unor asemenea supralicitări este unul contrar celui, eventual, urmărit.

La nivelul evidenţelor, nivelul elementar, dar obligatoriu, al oricărei cercetări sau analize, articolul lui Tony Judt este mereu un pic altfel decât realitatea. O compoziţie artistică, nu un studiu ştiinţific.

(22, nr. 46/2001)

Andrei Brezianu
Cui prodest?

Răspunzând unei întrebări privind spectacolul de aparentă degringoladă în haos a unei societăţi-etalon a lumii posttotalitare, marele gânditor politic George F. Kennan scotea nu demult în evidenţă câteva importante elemente de context. „Să nu uităm”, spunea istoricul şi analistul american, că „nici măcar în cele mai favorabile condiţii cu putinţă, operaţia de schimbare a unui edificiu – guvernamental, social şi economic – astfel constituit, nu ar fi fost de aşteptat într-un singur deceniu”. Cu atât mai mult, continua el, răspunzând întrebării puse de autorul interviului (Richard Ullman), nu poate fi trecută cu vederea importanţa a doi factori esenţiali de luat în considerare, mai înainte de a judeca insuccesele unei societăţi postcomuniste, confruntate peste noapte cu exigenţele revenirii la normalitate.

După Kennan, cel dintâi factor prezent în ecuaţie ar fi cel creat de experienţe violente asimilate de-a lungul timpului – şi nu neapărat legate de siluirile comunismului. E vorba de şocuri marcând în valuri succesive psihicul colectiv în istorie, şi lăsând în final în conştiinţa unei comunităţi stigmatul surd al unui sentiment de jignire şi umilită diminuare, în raport cu lumea din afară. Potrivit lui Kennan (a cărui incisivă gândire politică a marcat, după cum se ştie, decisiv politica americană din anii războiului rece), cel de-al doilea factor important de avut în vedere în judecarea contextului posttotalitar ar consta din impactul durabil al „enormelor daune sociale, spirituale, ba chiar genetice, provocate, decenii de-a rândul, de regimul comunist. În acest vast proces de măcinare, toţi stâlpii normali de susţinere a unei societăţi moderne şi cât de cât eficiente – credinţa, speranţa, sentimentul naţional de încredere în sine, ponderea grupelor demografice, structura familiei şi multe alte elemente de reazem – au fost practic sfărâmate”1 – sublinia George Kennan două dintre reperele argumentului său în favoarea unei judecăţi nuanţate şi echilibrate, prin prismă cauzală, a unei realităţi dureroase: aceea că, în lumea posttotalitară a Europei de Est, la zece ani de la marile schimbări de direcţie, există decalaje şi există codaşi.

Exemplul abordat de distinsul istoric şi analist american era, desigur, Rusia. Dar România, aspru judecată de Tony Judt într-un foarte recent număr al cunoscutei publicaţii The New York Review of Books, vine lesne în gând, invitând la o evaluare paralelă. Nu îmi propun să disec aici în amănunt toate retortele mai mult sau mai puţin transparente din care se alcătuieşte excursul critic al lui Tony Judt, care ambiţionează să acopere, întins pe aproape cinci pagini mari de revistă, o arie foarte largă de teme de interes românesc, ci mai curând să mă refer, în spirit obiectiv, la câteva trăsături ce par să definească structura generică a argumentului său, guvernat de ambiţioasa întrebare: de ce este România altfel decât alte ţări ale lumii est-europene de azi?

Note:

1. Richard Ullman, „The U.S. and the World: An Interview with George Kennan”; The New York Review of Books, august 12, 1999, p. 5.

Punerea în pagină – distorsiune contextuală prin limbaj subliminal

Direcţia aleasă în abordarea acestui argument este neambiguu prevestită vizual de o ilustraţie surprinzătoare, gândită parcă anume spre a trezi impresia că România şi românii s-ar caracteriza, ca formă mentală, printr-un hipernaţionalism agresiv, hrănit, printre altele, din mistificări unidirecţionale ale istoriei, îmbinate cu un cult al extremismului violent şi xenofob, mergând până la venerarea morţii prin mucenicie. Sub titlu „Romania: Bottom of the Heap", cu alte cuvinte, „România: ţara cea mai de jos a mormanului"2 tronează emblematic, pe o treime de pagină, efemerida unui afiş electoral, pe cât de nereprezentativ şi caduc, pe atât de bizar şi excentric, conceput să inducă înşelător pe cei neavizaţi către concluzia că ţara din titlu s-ar defini printr-un cult politico-religios retrograd, venerând un amalgam istoric de figuri bune şi rele (printre care Ion Antonescu şi N. Ceauşescu, alăturaţi anapoda lui N. Iorga şi Grigore Ghika al III-lea, socotiţi de-a valma – împreună cu Ecaterina Teodoroiu şi Vlad Ţepeş – „Apostoli" şi „Martiri" ai neamului). Mesajul subliminal transmis cu abilitate de o astfel de imagine este inconfundabil unul de distorsiune contextuală.

Dincolo însă de semantica punerii în pagină, nu şubreda stratagemă a mutării accentelor prin ilustraţie polemică constituie nota dominantă a demersului inchizitiv al lui Tony Judt, explorând din unghi idiosincratic câte ceva din istoria şi cultura României. (Dacă ar fi să luăm de bună formula brutală aleasă de autor pentru a desemna lanterna roşie a Europei – dar cu referire strictă la statistici şi fapte -, Albania şi albanezii ar sta la baza piramidei din Est, nu românii şi România). Precum ilustrul istoric şi analist citat de mine mai sus – deşi în manieră deliberat îngustă -, Tony Judt propune însă, sub acest titlu dur, propria sa explicaţie a faptului că, luate în colimator, România şi societatea românească se află în prezent – fapt regretabil, dar incontestabil – în întârziere faţă de Europa.

Note:

2. „Romania: Bottom of the Heap", The New York Review of Books, noiembrie 1, 2001, pp. 41-45.

Pentru a pune în lumină ceea ce ar dori să lămurească, demersul explicativ al autorului gravitează în jurul mai multor cauze, dintre care mă opresc asupra unui număr de trei, care mi se par mai importante pentru că prezintă tangenţe cu repere stabile, de natură a explica trăsături distinctive ale singularităţii româneşti în istorie şi în prezent.

Primul accent este cel pus de Tony Judt asupra nefastei participări a României la cel de-al doilea război mondial alături de Germania nazistă – una dintre cauzele profunde ale rămânerii în urmă de azi a ţării fiind, după el, printr-o seamă de efecte retroactive şi secundare, exacerbarea extremismului naţionalist şi antisemitismul, precum şi o susţinută obliterare a ororilor comise de România în al doilea război mondial. Pentru a explica situaţia de astăzi a

României, numele lui Ion Antonescu este citat de nouă ori, cei patru ani de dictatură militară şi trei ani de război antisovietic ocupând, fapt semnificativ, o pagină întreagă din cele patru pagini şi jumătate ale eseului.

Al doilea accent şocant cade asupra meandrelor mai vechi ale istoriei românilor, o altă explicaţie a prezentului fiind – socoteşte Judt – şubrezenia identităţii naţionale la români (criticul vorbeşte de o „obsesie a identităţii"). În aceeaşi ordine de idei, Tony Judt nu uită să reliefeze tardiva ivire pe harta Europei a României ca stat. Momentul 1918 (astăzi sărbătoare naţională a României) e prezentat de Tony Judt drept o „achiziţie" de teritorii, al cărei rezultat ar fi fost – afirmaţie greu de susţinut – crearea unui nou membru al comunităţii internaţionale la fel de pestriţ din punct de vedere etnic ca şi, la acelaşi moment istoric, pe-atunci proaspăt constituita Iugoslavie.

Al treilea accent insolit pus de Tony Judt cade asupra culturii şi a culturii politice la români, concluzia fiind că, în ciuda năzuinţelor şi ambiţiilor ei, ca şi a recentelor sale contribuţii la cultura lumii,

România nu face totuşi parte din Europa decât în sens superficial şi cumva factice. Europa nu poate fi, după Tony Judt, „plusvaloarea României"3, printre altele şi datorită faptului că marile spirite româneşti, omologate în Occident pentru merite culturale fără vreo legătură cu politicul, s-au autodescalificat prin vederi politice de extremă dreaptă, împărtăşite în tinereţea lor (exemplele citate fiind Mircea Eliade şi E.M. Cioran).

Necunoaşterea în adâncime a temei, lipsa detaşării ştiinţifice

Nimeni nu-i poate pretinde lui Tony Judt să gândească din postura de istoric şi analist cazul României posttotalitare cu aceeaşi obiectivitate cu care un George F. Kennan poate analiza şi cerne în manieră critică situaţia Rusiei postsovietice şi posttotalitare. Îi lipseşte profesorului Judt atât frecventarea liberă de prejudecăţi a realităţii şi cunoaşterea în adâncime a temei pe care s-a încumetat să o atace, cât şi – aşa cum par să arate o seamă de exemple semnificative – detaşarea ştiinţifică necesară.

Mă voi mărgini aici să subliniez, bazat pe obiectivitatea factuală, lipsa de probitate profesională cu care Tony Judt îşi presară demersul explicativ atunci când, încercând să explice România de azi, atinge în mai multe rânduri teme cu tangenţă istorică, dintre cele frecvent agitate incendiar la ambele extreme ale spectrului politic şi de idei, unde verbigeraţia unora serveşte frecvent la agitarea celorlalţi şi la polemizarea spiritelor, la stârnirea artificială a tensiunilor şi, în final – dacă sunt încununate de succes -, la zguduiri deliberate ale fragilului echilibru ce caracterizează încă lumea posttotalitară a Estului european. Prin consecinţele lor ultime, astfel de gesturi, pretins analitice, riscă să ducă, din răstălmăcire în răstălmăcire şi din eliziune istorică în eliziune istorică, la escalade mai anevoie de controlat, după trimiterea lor în tir împrăştiat asupra publicului.

Note:

3. Adrian Năstase, „Europe: la plus-value roumaine”, articol al premierului român apărut în Le Monde, numărul din 23 iulie 2001, şi trecut critic în revistă în manieră expeditivă de către Tony Judt.

Este cunoscut şi documentat (chiar dacă dat uneori uitării în timpul din urmă), rolul incendiar al poeziei „patriotice” difuzate de un Radovan Karadzic într-o anumită fază a conflictului din Balcanii anilor '90. Fără a face poezie, încercând să explice însă prin abile elipse şi juxtapuneri stilistice realizate cu penseta ponoasele României postdecembriste (de la Brianna Caragea, la fondul dacic şi Pacea de la Versailles), Tony Judt pare a dori să inculce pe cale eseistică idei precum aceea că România ar fi o ţară hrăpăreaţă de teritorii, hrănită de concepte retrograde, înghiţite fără opoziţie de un mare public debusolat, pradă lesnicioasă pentru retori şi tribuni de tip extremist. O astfel de extrapolare recurge, cu o subtilitate stângaci camuflată, la clasicul sofism „ab uno disce omnes” („unul, adică toţi”). Acesta, după cum se ştie din logică, transformă în ţintă nu excepţia de la normă – în cazul nostru, deplorabila, dar marginala excentricitate hipernaţionalistă şi xenofobă, prezente în arena publică românească (precum şi în cea a altor ţări, Ungaria sau Franţa, de pildă) -, ci obiectul principal al discursului – pentru autorul eseului, România.

O pledoarie istorică părtinitoare şi selectivă

Ar putea fi citat ca exemplu modul ciuntit şi deformat în care Tony Judt prezintă circumstanţele intrării şi participării României în cel de-al doilea război mondial. Pentru cititorul ignorant, reiese că România s-ar fi bucurat, până în 1941, de calmele binecuvântări ale neutralităţii (cei neavizaţi se pot gândi, de ce nu? – la Suedia sau Elveţia). Insinuând că ţara, ca un singur om, a ales de bună voie dictatura militară antonesciană pentru a se alinia apoi „cu entuziasm” agresiunii hitleriste contra Uniunii Sovietice, autorul omite să facă cea mai mică menţiune a cedărilor teritoriale care au precedat acel moment şi care au constituit fundalul intrării României în prima fază a celui de-al doilea război mondial, absente fiind alternative mai puţin sinucigaşe. Încercând să explice singularitatea României, singura ţară din Europa de Est nedesfiinţată de Hitler ca stat, dar deposedată de o treime din teritoriu şi din populaţie, Tony Judt omite, de asemenea, să amintească cârdăşia criminală dintre Hitler şi Stalin, precum şi acţiunea concertată a Reichului şi URSS-ului, dintre 1939-1940, când cele două maşini de război, nazistă şi sovietică, au ţinut nemijlocit România în cleşte, caz singular şi fără comparaţie în Europa acelui moment istoric. Trecând cu bună ştiinţă peste faptul că România a întors armele şi a combătut alături de Naţiunile Unite în faza ultimă a celui de-al doilea război mondial, unde pe teatrul european ea s-a situat pe locul patru, prin numărul de soldaţi participanţi la bătălia de distrugere a nazismului, Tony Judt atinge apoi ideea că România, ca stat, ar fi o creaţie fragilă, o apariţie tardivă pe harta

Europei, datând din a doua jumătate a secolului al 19-lea. Apariţie nu atât de singulară în fond, de vreme ce alte ţări – Italia şi Germania şi, mai înainte de ele, Belgia – apar şi ele pe hartă târziu, exact în cursul aceluiaşi secol. Voalatul argument aluziv strecurat aici de Tony Judt scuteşte, fireşte, de comentariu. Tot astfel este tratată şi dobândirea independenţei naţionale la 1877. Apăsând din nou pe pedala depreciativă, autorul insinuează că România şi-a proclamat neatârnarea profitând, cumva pasiv, de pe urma unei conjuncturi fericite, cea a înfrângerii Turciei Otomane de către Rusia imperială. Orice istoric al Europei de Est ştie însă că România şi-a proclamat independenţa unilateral, cu un an înainte de înfrângerea Turciei în războiul ruso-româno-turc, între 1877-78, înfrângere la care România a contribuit de altfel hotărâtor, bunăoară prin redresarea crucială a situaţiei la sud de Dunăre, în bătălia de la Plevna. Tony Judt procedează în mod similar şi cu alte date ale istoriei românilor, împingând înainte şi înapoi fila calendarului, invariabil spre a crea impresia întârzierii unor evenimente-cheie. „Abia în 1881 existenţa independenţei României avea să fie recunoscută de Marile Puteri”, scrie Judt. (După cum se ştie, independenţa României a fost internaţional recunoscută la Berlin, în 1878.) „România dobândeşte Basarabia, Bucovina şi Transilvania, precum şi o parte a Bulgariei de Nord (sic!) în 1920”, mai scrie Tony Judt. Cititorul rămâne aici sub o triplă falsă impresie: întregirea României de după primul război mondial s-a înfăptuit nu prin voinţa naţională şi populară, ci prin anexiuni; unirea tuturor provinciilor locuite majoritar de români datează nu din 1918, ci din 1920; 1920 fiind, totodată, anul în care România şi-ar fi însuşit o parte a teritoriului Bulgariei de Nord.

La capitolul acurateţe istorică şi corectitudine factuală, articolul lui Tony Judt suferă de o seamă de alte regretabile lacune. Asemenea carenţe nu ar fi în sine atât de grăitoare, dacă presărarea lor în text nu ar îmbrăca aspectul unei ţesături deliberate şi sistematice de accente peiorative, aparent izvorâte din idiosincrazii având prea puţin de-a face cu probitatea demersului explicativ clasic, detaşat şi rece.

În deschiderea eseului său, autorul îşi propunea – inclusiv prin recurs la istorie – să răspundă întrebării: de ce România posttotalitară este diferită şi de ce ea rămâne încă în urma plutonului ţărilor est-europene în tranziţie. Explicaţia dată – chipurile, prin prismă cauzală – este în final incompletă şi inexactă, în baza mai multor criterii. Dar, fapt relevant, prin chiar felul părtinitor în care argumentul este construit, ea incită la examinarea obiectivă, prin revers, a câtorva puncte nodale care definesc efectiv relaţia dintre România şi Europa.

Nu neapărat ca în cazul Rusiei, explicaţia multor inerţii şi întârzieri româneşti postdecembriste nu rezidă, într-adevăr, într-o xenofobie maladivă şi rebelă sau într-o presupusă rezistenţă a românului la modernitatea în moravuri a extremului Occident. Explicaţia singularităţii României şi a românilor în

peisajul Europei are cauze mai adânci şi complexe, nu în ultimul rând datorită violenţelor istorice care, secole de-a rândul, au plămădit în această parte a lumii răsăritene o formă mentală a excepţiei de la regulă.

Referiri zeflemitoare, critică acidă începând cu îndelunga muţenie care îl făcea pe Ferdinand Lot să-şi pună problema unei „enigme a istoriei”4, trecând prin uimitoarea

Note:

4. „Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain”, în Les invasions barbares et le peuplement de l'Europe, Payot, Paris, 1937, vol. I, pp. 278-300.

păstrare a limbii (în al cărei nucleu subzistă, caz unic, elemente nu periferice, ci esenţiale, de substrat) şi, mai departe, prin îndelunga şi păgubitoarea ruptură de Europa, o dată cu impunerea unui calapod instituţional nefiresc şi străin – slavonismul cultural (fenomen fără pereche pe harta latinităţii) -, teritoriul de cultură numit România nu poate fi explicat prin referiri zeflemitoare la pânza de populaţie din care s-a plămădit, cu secole în urmă, fibra etniei; sau prin trimiteri trunchiate sau remarci în bagatelă la renaşterea şi grăbita europenizare din veacul al XlX-lea; sau la unul (nu şi la altul) dintre momentele celui de-al doilea război mondial.

Unul dintre cele mai stranii locuri polemice în eseul lui Tony Judt este cel în care autorul îşi aminteşte de surpriza care l-a cuprins în faţa unei întrebări puse lui, în primăvara acestui an, cu prilejul unei discuţii publice despre Europa, ţinute la Iaşi. Chestiunea ridicată din asistenţă de către unul dintre participanţi atingea direct relaţia istorică dintre gândirea creştină şi Europa.

Dacă Andre Malraux a putut afirma că „secolul al XXI-lea va fi religios sau nu va fi deloc”; iar, mai demult, Hilaire Belloc a putut scrie o carte cu titlul Europe and the Faith, Tony Judt îşi mărturiseşte uimirea faţă de o asemenea întrebare, ceea ce, dincolo de evocarea momentului anecdotic, îi dă prilej pentru observaţia că prezenţa, azi, în gândirea românilor a ideii că religia creştină ar avea ceva de-a face cu Europa ar constitui un simptom retrograd şi, cumva, îngrijorător.

Din punctul de vedere al unei analize la rece, eseul lui Tony Judt invederează la sfârşitul lecturii câteva concluzii demne de luat în seamă, mai apăsat relevante prin raportare la contextul unora dintre evoluţiile recente din Balcani, în special, şi Europa de Est şi Centrală, în general. Dincolo de legitimele denunţări ale xenofobiei şi antisemitismului şi ale altor extremisme profund reprobabile în ochii oricăror oameni de bună credinţă – români, maghiari, americani şi de orice altă naţionalitate sau etnie -, abordarea lui Tony Judt se recomandă cititorului obiectiv drept un atac ce face rimă altor demersuri elaborate recent în retortele de gândire ale unor cercuri aparent

interesate să destrame parcă modesta ţesătură de valori care au supravieţuit violenţelor istoriei, într-o zonă a Europei cunoscută pentru rezistenţa tăcută a unora dintre popoarele ei faţă de cizma şi spoliaţiunile marilor imperii.

Este adevărat, aşa cum remarca Geo Bogza, că, datorită zăticnelilor cunoscute, întreaga istorie a României moderne nu depăşeşte decât cu puţin vârsta unui singur om centenar şi că handicapurile au fost gigantice. Este adevărat că românii ar fi avut mai mult de profitat dacă instituţia lor formatoare de-a lungul istoriei ar fi fost cea care şi-a pus pecetea asupra unei ţări ca Polonia. Dar ironizarea credinţei creştine existente la români şi insinuarea că o des-creştinare a românilor ar fi una dintre căile intrării, azi, în Europa, sună pervers şi frapează ca o necuvenită ciudăţenie. În acelaşi fel, filonul de sarcasm la adresa brumei de valori culturale realizate de români, trăsătură transparentă în eseul lui Judt, şochează prin gratuitate şi bizarerie. Şfichiul ce vibrează surd printre rândurile textului atunci când autorul vorbeşte, nu fără abile eliziuni, despre structurile istorice ale statului şi naţiunii se prezintă, pe de altă parte, ca un simptom racordabil la retorici care au răsunat destul de mult, în anii '90, în zona cândva dominată de vulturi imperiali cu două capete sau ţinută cu otuzbirul sub ameninţarea iataganului. Serveşte cuiva modul în care eseul despre care vorbim abordează aspecte ale istoriei mai vechi şi mai noi a României? Şi, dacă da, cui? Şi, în sfârşit, este oare critica lui acidă în acelaşi timp o critică constructivă?

În faţa acestor întrebări, o cernere atentă a referirilor şi unghiurilor de atac practicate de Tony Judt devine foarte edificatoare, mai cu seamă azi, aici, în America, unde, după evenimentele din septembrie, revenirea la valorile tradiţionale – cele care constituie liantul propriu oricărei naţiuni: o cultură comun împărtăşită, sentimentul naţional de încredere în sine, o îndrăgire fără complexe a demnităţii şi identităţii proprii, o reînsufleţire a rolului religiei în viaţa publică, un patriotism care îşi spune numele deschis, sub semnul azi atotprezent „God Bless America” – au venit să întoarcă o pagină. O pagină care, în manieră proprie, este apanajul de drept al oricărei ţări, al oricărui popor şi naţiuni. Autorul textului The New York Review of Books pare să nu fi citit atent această pagină.

Nu despre destrăмări, destabilizări, ştergeri identitare, reveniri sub semne precum semiluna sau alte embleme ori despre redesenări de fruntarii poate fi astăzi vorba în lumea zguduită de secesiuni, separatisme şi urzeli de teroare. Nerealizările României sunt o tristă realitate, la peste zece ani de la revoluţie.

Dar examenul cauzelor, făcut în nume propriu de către Tony Judt, este cu deliberare şchiop. Dincolo de caracterul ofensator al tonului, îi lipseşte probitatea necesară unei adecvări reale şi credibile la obiectul demersului întreprins.

Washington DC 31 octombrie 2001

(22, nr. 46/2001; subtitlurile aparţin redacţiei 22)

Victor Eskenasy

O analiză lucidă

„România va fi o pilulă greu de înghiţit pentru Bruxelles, iar cei mai mulţi dintre eurocraţi speră, în sinea lor, că nu va adera multă vreme. [...] O Românie membră a Uniunii Europene va aduce mai mult dureri de cap decât altceva. Investitorii occidentali vor continua să privească spre Budapesta, Varşovia sau Praga, în special după admiterea fermă a acestora în Uniunea Europeană. Cine va vărsa bani la Bucureşti? Astăzi, doar Italia are un comerţ semnificativ cu România; germanii într-o măsură mult mai mică, iar francezii – ironie! – au rămas mult în urmă. România de astăzi, dincolo de eforturile notabile ale domnului Năstase, are puţin de oferit Europei” – scrie profesorul Tony Judt în articolul său „Romania: Bottom of the Heap”, apărut în New York Review of Books. „Spre deosebire de Budapesta sau Praga, Bucureştiul nu este parte a unui spaţiu integrat odinioară Europei Centrale, dar desprins din ea de istorie. Spre deosebire de Varşovia sau de Ljublijana, Bucureştiul nu este un avanpost al Europei catolice. România este periferică, iar restul Europei are puţin de câştigat de pe urma prezenţei ei în Uniune. A o lăsa în afară ar fi un fapt jenant, dar puţin credibil o ameninţare. Şi tocmai din acest motiv, România este pentru Uniunea Europeană adevăratul caz-test. Fiindcă, explică Tony Judt în partea finală a articolului său, „dacă Uniunea Europeană vrea într-adevăr să meargă mai departe, să contribuie, între ghilimele, la «a face europene» ţările care nu sunt – iar aceasta se află implicit pe agenda ei internaţională şi în criteriile de aderare -, atunci ea trebuie să atace cazurile dificile. România este, poate, cazul cel mai dificil: un spaţiu care îşi poate depăşi trecutul doar devenind unul «european», ceea ce înseamnă prin aderarea cât mai repede posibil la Uniunea Europeană”.

Autorul articolului din care am citat câteva fragmente semnificative, profesorul Tony Judt, nu este un necunoscut pentru intelectualii români şi ar fi greu să fie calificat drept un autor „obscur”, aşa cum lansa recent anatema, necolegial, împotriva lui George Voicu (un alt universitar incomod pentru adevărurile pe care le pune pe hârtie), „învăţatul român Sorin Antohi”. Nu este în acest ultim calificativ, „învăţatul român”, nici o ironie: aşa i se pare firesc lui Tony Judt să-şi numească un coleg universitar, după cum nu se sfieşte, în mod vădit, să apeleze pentru informaţie „la ajutor străin” – o altă acuzaţie sugerând „conspiraţii” antiromâneşti pe care unii intelectuali români o lansează, fără a se gândi prea mult, la adresa altora.

Tony Judt şi-a formulat concluziile, o spune în articol, după ce a participat la unul din colocviile grupului A Treia Europă de la Timişoara şi a conferenţiat anul acesta la Iaşi, iar o mare parte din bibliografia citată în acest adevărat studiu-comentariu, ce pare să fie o schiţă de capitol pentru viitoarea sa carte, o

istorie a Europei postbelice, i-a fost pusă la dispoziţie de universitarii români. Îi şi citează şi le mulţumeşte în notele abundente ale articolului din New York Review of Books: de la Mircea Mihăieş şi Adriana Babeţi la Alina Mungiu-Pippidi, amintind şi Caietele de studii ale Institutului Român de Istorie Recentă sau revista de antropologie Martor a Muzeului Ţăranului Român. Între sursele sale de bază se află şi studiile intelectualilor din străinătate originari din România, de la Vladimir Tismăneanu şi Irina Livezeanu la Leon Volovici, Matei Cazacu sau Radu Ioanid.

Important este mai puţin că Tony Judt le este cunoscut românilor, cât prestigiul de care se bucură în Occident, atât în calitatea sa de istoric al civilizaţiei contemporane, cât şi de comentator şi colaborator permanent al unor publicaţii de mare circulaţie cum sunt New York Review of Books sau The New Republic. Altfel spus, analiza sa are toate şansele să nu treacă neobservată printre experţii politici europeni şi americani.

Într-o amplă şi documentată trecere în revistă a istoriei moderne şi contemporane a României, Tony Judt constată – şi o afirmă în mod repetat – că România este „diferită”. Diferită prin „juxtapunerea ironică de plăcere, cruzime şi culoare locală” a revistei Plai cu boi, diferită prin caricaturile României Mari care îi zugrăvesc insultător şi scatologic pe unguri, pe evrei şi pe ţigani, caricaturi ce ar fi interzise în democraţiile occidentale, diferită prin „fluidizarea coşmarului politic postcomunist, în care românii au ajuns să aibă de ales ca preşedinte între un fost aparatcik şi un naţionalist fanatic”, diferită deoarece, din toate punctele de vedere, România se situează la limita cea mai de jos a „amalgamului” european. Apreciere ce dă şi titlul articolului din New York Review of Books, care semnalează şi faptul că, potrivit expertizei pe anul 2000 a publicaţiei The Economist, la capitolul calitatea vieţii România se situează undeva între Libia şi Liban.

Întinsa şi lucida analiză a profesorului Tony Judt ar trebui tradusă şi citită şi în româneşte pentru a se înţelege mai bine cum stăm cu imaginea României în lume, dincolo de raţionamentele politicii de circumstanţă şi cu orizont limitat. La fel şi concluzia articolului publicat de New York Review of Books: „Ultimele alegeri, cu o treime din vot pentru Tudor, au constituit un semnal de alarmă. Ceea ce îi ţine pe Ion Iliescu şi pe premierul său în afara îmbrăţişării foştilor lor aliaţi naţionalişti este promisiunea Europei. Dacă vrem ca România să nu cadă înapoi într-o stare de deznădejde resentimentară sau chiar mai rău, atunci această promisiune trebuie împlinită”.

(Observator cultural, nr. 89/2001)

Doru Buscu

Hey, Judt, don't let me down...

Tony Judt e unul din acei intelectuali sclipitori şi universali, tobă de carte şi siguri pe ei, care ştiu să-ţi răspundă la orice întrebare profană, care se mişcă

prin culturi cu dezinvoltura unui ghid, care practică nonşalant rigoarea ştiinţifică şi sunt oricând în stare să te farmece cu o anecdotă rară. Tony a mai trecut prin revista noastră atunci când colegul I.T. Morar i-a recenzat excelenta carte Europa iluziilor, o culegere de eseuri politice îmbibate de istorie şi precedate de un impresionant interviu. Posesor atunci al unei sincerităţi convingătoare, savantul englez aborda în carte o simpatie rece, profesională şi echilibrată faţă de sensibilele teme ale identităţii istorice şi culturale româneşti.

Reîntors însă în Occidentul civilizat, Tony îşi reconsideră slăbiciunea de a fi fost obiectiv şi se scutură de imprudenţa contactului cu România printr-un articol incriminator în The New York Review of Books. Prestigiul de care se bucură publicaţia (cea mai importantă revistă de cultură americană), impactul ei masiv în mediile intelectuale (peste 100.000 de cititori), dar mai ales celebritatea autorului aşază efectele acestui material direct în zona dezastrelor de imagine. Căci textul, intitulat „Romania: Bottom of the Heap" – adică, în traducere, „România: la fundul mormanului" – e un inventar sumbru al şanselor noastre europene urmat de o nerostită invitaţie la fatalism, în caz că sinuciderea colectivă e prea mult.

Analiza lui Tony începe cu aerul macabru al unui priveghi şi se încheie cu optimismul unui diagnostic de cancer. România e deja lungită pe patul istoriei, iar la capul ei veghează voievozi dubioşi, intercalaţi cu lideri antisemiţi şi filozofi imorali. Criza ţării nu e întâmplătoare, ea e rezultatul unei istorii scurte, al unei culturi pitice şi, în sfârşit, al unei mari porniri antievreieşti. Biografia noastră naţională e plină de fărădelegi, iar prezentul – încărcat de impostură. Într-un fel, noi, românii, aflaţi în posesia unui astfel de trecut bicisnic, n-avem ce căuta în Europa: am face bine să ne pregătim de înmormântare în Balcani.

Trebuie spus că experienţa jurnalistică a autorului îl face să se plimbe cu paşi de cunoscător prin sala de disecţie. Formal, autopsia pare plauzibilă, însă la o lectură atentă constaţi că Tony a greşit cadavrul. Căci textul acestui reputat savant e înţesat de inexactităţi istorice. Falsurile abundă pretutindeni, sub aparenţa însă a jumătăţilor de adevăr. Faptul că Iliescu e născut la Olteniţa şi nu la Moscova, că războiul de independenţă n-a fost câştigat numai de ruşi, că România a dobândit Cadrilaterul în 1913 şi nu în 1920, că programul de sistematizare al lui Ceauşescu n-a vizat în primul rând satele cu minorităţi, ci satele în general, că România n-a atacat Rusia sovietică într-un entuziasm general, ci într-un context istoric anume, în urma unor pierderi teritoriale şi a unor presiuni de neevitat, că multe şi multe alte evenimente citate de autor s-au petrecut exact pe dos arată că ştacheta ştiinţifică a lui Tony-savantul s-a lăsat coborâtă la înălţimea lui Tony-jurnalistul. Şi cum Tony-jurnalistul ştie bine, ca savant ce se află, ce consecinţe poate avea un astfel de tratament neştiinţific asupra opiniei influente din Occident, vin şi mă întreb: ce să fie oare astea? Revoluţie jurnalistică sau lovitură ştiinţifică de stat?

(Academia Caţavencu, nr. 45/2001)

Ştefan Borbély

Sindromul Tony Judt

Am primit prin poştă eseul lui Tony Judt („Romania: Bottom of the Heap”; The New York Review of Books, noiembrie 1, 2001) la mai puţin de cinci zile de la apariţia sa în Statele Unite. Prietenul meu din New York, care mi-l trimisese, spunea că a fost şi pentru el o pilulă amară, greu de digerat, dar că făcuse o mică senzaţie în lumea celor interesaţi de România, din cauza prestigiului incontestabil al revistei în care a fost publicat. Mai presus de această cauţionare, care făcea eseul credibil, chiar şi dincolo de erorile – unele comice – pe care le conţine, prietenul meu era împărţit între ispita de a credita fără simţ critic o autoritate americană cu o largă audienţă în public şi respectul, mult mai dilematic, pe care mi-l datora mie. Discutasem de mai multe ori împreună, în anii din urmă, despre această categorie de texte, despre stereotipul de a discredita România prin scheme mediatice şi reprezentaţionale preconcepute, sau despre complicitatea intelectuală românească, din interior şi din exterior, cu care se produceau adesea, chiar şi-n locurile cele mai prestigioase, aceste derapaje. Asistase şi el – dus de mine, incognito – la conferinţe academice simandicoase, unde membri ai exilului românesc sau intelectuali români foarte bine cotaţi la bursa valorilor din ţară se întreceau în a vorbi de rău România, vopsind totul în culorile cele mai sumbre. Prietenul meu a fost de faţă atunci când, la un congres unde prezentasem o lucrare, un profesor american s-a ridicat iritat, reproşându-mi că România nu are... istorie, întreg trecutul autohton fiind o ficţiune, generată prezumţios de intelectuali şi patrioţi orgolioşi, într-un soi de no man's land geopolitic, aflat la marginea umilă a câtorva redutabile imperii regionale: rusesc, otoman sau austro-ungar. Am răspuns senin, la obiect, ironizându-i convingerea şi zeflemisindu-i prejudecăţile, în susţinerea cărora nu avea argumente, fiindcă nu era specialist în istoria zonei, pe care, de altfel, nici n-o prea putea bine localiza pe hartă. Singurul lui argument venea din direcţia unor conferinţe cu invitaţi, pe care le audiase, şi unde auzise din varii surse – sosite în general din ţară – aceeaşi stereotipie aromitoare a unei istorii autohtone inconsistente, imaginare, unde mitul ţine loc de cronologie şi credinţa subiectivă loc de adevăr.

M-am simţit afectat de textul lui Tony Judt şi dintr-un alt motiv, strict personal, pe care l-am făcut însă public, înainte ca eseul profesorului american să fi apărut în The New York Review of Books. Am editat în cursul acestui an un volum colectiv, Experienţa externă, în care am strâns mărturii despre sejurul academic în

Occident al mai multor intelectuali tineri de primă mărime din România. M-a interesat, în declanşarea volumului, nu atât exhibarea unor complexe regionale, mioritice, cât ideea – pe deplin confirmată de realitate – că avem oameni compatibili cu standardele academice şi intelectuale din Occident,

handicapul lor fiind mai degrabă circumstanţial decât structural. Însă, în oglinda unui text de tipul celui semnat de către Tony Judt, orice efort de emancipare academică sau intelectuală din România pare o inadvertenţă, fiindcă nu admite autonomia relativă a domeniilor sau coexistenţa defalcată a planurilor simultane. Pentru o minte, în esenţă marxistă, ca aceea a lui Tony Judt (şi majoritatea celor care ne privesc, ne judecă, scriu despre noi sau ne dau note pornesc de la acelaşi principiu), tot ce se întâmplă în România de azi este o funcţie subsidiară, ancilară a politicului. Dacă politicul merge de râpă – susţin aceste texte -, îl urmează, într-o veselă inconştienţă sau într-un marasm orgolios, hipertrofiat, toate domeniile vieţii de zi cu zi, inclusiv cultura, universităţile sau lumea academică, mult mai bune, calitativ, la noi, decât exerciţiul parlamentar, guvernamental sau politic. Un om ca Tony Judt nu poate admite că şi în România ar putea funcţiona discrepanţa relativă a sistemelor, o defalcare socotită sacrosantă pentru lumea liberă occidentală: şi anume că, datorită calităţilor personale sau comunitare puse în joc, universitatea, cultura, şcoala românească (la nivelul ei de vârf, al participanţilor la olimpiadele internaţionale), intelectualitatea liberală sau – pentru a da un exemplu extrem, poate nu la fel de agreat – redutabilii piraţi de software (angajaţi apoi la prestigioase firme occidentale de profil...) pot funcţiona, calitativ vorbind, mult deasupra marasmelor circumstanţiale pe care le generează politicienii sau media cenuşie a electoratului. Un om ca Tony Judt nu poate admite că, pentru a înţelege cu adevărat România într-un moment dificil al ei, nu e suficient să pui un facil semn de egalitate între deriva politicului şi deriva generalizată a întregii naţiuni, pentru simplul fapt că „deriva” din urmă nu poate fi acceptată în bloc, fără nuanţări.

Nu cunosc, în momentul scrierii acestor rânduri, decât un singur bloc de reacţii substanţiale la eseul lui Tony Judt: replicile lui Mircea Iorgulescu şi Andrei Brezianu din revista 22 (nr. 45/6-12 noiembrie a.c.), deşi, din păcate, pe frontispiciul revistei GDS-ului titlul publicaţiei americane este reprodus greşit (o scăpare, desigur, o simplă desinenţă de plural, care nu mai apare însă în interiorul revistei, dar e o scăpare jenantă, care ar putea da apă la moară susţinătorilor virtuali ai profesorului Judt, care ar putea spune: iată, subdezvoltata presă a celei mai elevate pături a intelectualităţii româneşti ortografiază greşit numele unei reviste prestigioase din America...). Autorii replicilor din 22 demontează cu uşurinţă erorile uriaşe (unele de-a dreptul ridicole) din textul lui Tony Judt, demonstrând că eseul este un mixaj abil de habarnism academic spilcuit şi tendenţiozitate publicistică, ultimul aspect fiind relevat şi de „coincidenţa” dintre data apariţiei eseului şi vizita premierului Adrian Năstase la Washington D.C. şi New York.

Profesorul Judt cunoaşte după ureche realităţile despre care scrie, atât pe cele cotidiene, cât şi pe cele istorice, culpă care transferă eseul său din zona publicisticii perfide în perimetrul mult mai grav al incompetenţei academice şi

culturale. Ungraduate student ar fi fost sancţionat ferm pentru un asemenea text, dacă l-ar fi prezentat unui evaluator competent şi lipsit de parti pris-uri. Dimpotrivă (cum s-a întâmplat în cazul de faţă), un profesor cu stagii de pregătire în România, unele divulgate în text, a fost crezut pe cuvânt fără o prealabilă verificare de rutină, fără ca vreunul dintre editorii revistei să-i pună la îndoială radicalismele. Motivul pentru care s-a întâmplat aşa, şi nu invers, e foarte simplu de înţeles, de vreme ce, în mass-media occidentale, România figurează de ani buni exclusiv prin stereotipuri degradante şi cenuşii (antisemitism, demisia morală din tinereţe a generaţiei Eliade-Cioran, copii neinstituţionalizaţi, corupţie, ţigani cerşind pe străzile Londrei, Parisului sau în Irlanda etc.). Din această perspectivă, textul lui Tony Judt se află pe linie, necontrariind prin nimic uzanţele solidificate ale presei de senzaţie. Apariţia sa e, în acest context, aproape o redundanţă, fiindcă nu spune nimic nou în comparaţie cu o puzderie de texte cu o tematică similară, apărute în presa occidentală în ultimul deceniu. Textul e atât de bine confecţionat din stereotipuri încât poate fi predat la şcoli de presă, ca mostră de colaj ignorant. Nu presupune documentări riguroase pe teren (deşi comentează surse iconice incriminante – nu texte! – din reviste „de prestigiu”, cum sunt Plai cu boi, România Mare sau Politica), nu presupune prea multe zile gârbovite la bibliotecă, introspecţii sau îndoieli profesionale angoasante, nu avansează speculaţii de anvergură sau hermeneutici politice inedite, ci repetă, prin răsfoirea sumară a unor surse bibliografice secundare sau prin prelucrarea unor informaţii statistice obţinute la a doua mână, stereotipuri internaţionale de percepţie, care exasperează prin parţializare sau prin ignoranţă.

Sub acest aspect, eseul oferă două categorii de afirmaţii: unele preluate din cărţi, la o lectură grăbită, şi altele de ordin subiectiv, greblate pripit cu prilejul unor vizite pe care autorul le-a efectuat în România, în octombrie 1998 şi martie 2001 (date explicit menţionate în text – se prea poate să fi fost şi altele). Supoziţia mea este că la baza difuză, primară a textului s-au aflat impresiile articulate cu prilejul acestor călătorii, cărora Tony Judt le-a adăugat ulterior un pospai de informaţie livrescă, nu prea multă, nu prea bogată şi nu prea diversă, dar suficientă pentru a-i conferi eseului aparenţa unei abordări serioase, erudite.

Aş avansa însă şi o altă impresie, pe care repetata lectură a textului original mi-a confirmat-o: autorul e bine „informat” din ţară, i se pun la dispoziţie caricaturi, date statistice, ilustraţii „cu tâlc”, unde, bineînţeles, i se şi decriptează sensul, fiindcă altminteri, din cauza handicapului lingvistic sau cultural, el este incapabil să îl înţeleagă. Altfel spus, mi se pare că la originea documentară a textului se află o harnică furnicăraie de „negri” autohtoni, unii eminamente respectabili, pentru a căror colaborare primară autorul nu ezită să-şi exprime, de altfel, recunoştinţa. Ei adună materialul, sugerează bibliografia, traduc datele statistice incriminante, atrag atenţia asupra unor

ilustraţii sibilinice – fac, altfel spus, partea ancilară, brută a muncii de arhivare, în posesia căreia autorul dobândeşte postal ferma convingere că se află pe calea cea bună, fără a-şi pune vreodată întrebarea dacă această cale duce sau nu la adevărul integral al realităţii pe care el o scrutează şi despre care se pregăteşte să scrie.

Majoritatea stereotipurilor de percepţie din textul lui Tony Judt sunt stereotipuri de reprezentare specifice multor intelectuali din interiorul ţării. În această privinţă, suprapunerea e perfectă: textul lui Tony Judt pare să fi fost „redactat” de mai multe ori la noi, înainte ca el să treacă graniţa, pentru a fi găzduit într-un salon simandicos la New York. Nimic nou sub soare, aici: aceleaşi obsesii istoricizante, aceleaşi inflexiuni regionaliste, aceleaşi accente iritate, acide. Sub acest aspect, Tony Judt pare a fi un foarte trist caz de contaminare prin parţializare: i s-a arătat o ramă, i s-a spus că în interiorul ei rezidă tot adevărul, el neavând nici o clipă onestitatea academică de a se întreba (o onestitate care derivă din orgoliul minimal al oricărui intelectual autentic) dacă adevărul respectiv este sau nu integral, dacă el corespunde sau nu integral realităţii.

Carenţa e demonstrată de logica celor doi timpi în care pare să se fi zămislit textul, fiindcă atâta vreme cât autorul este „ghidat” din umbră, el se menţine pe o linie de plutire acceptabilă, deşi din când în când i se mai clatină bărcuţa. Când însă e lăsat de unul singur, face greşeli ridicole. Nu mă gândesc la cele de ordin istoric, fiindcă ele au fost demontate în revista 22; nu am în vedere ridicola greşeală de a situa locul de naştere al preşedintelui Iliescu în Moldova, fiindcă, să spunem, aici ar putea fi vorba de o simplă eroare de notare într-un carnet ferfeniţit (sau într-un laptop cu bateriile uzate). Am în vedere însă reproducerea unei caricaturi din revista Politica (la p. 44 a publicaţiei americane, penultima a textului), desen chemat să ilustreze mercantilizarea grotescă a clerului ortodox din România. Un preot administrează cu cădelniţa o straşnică lovitură în cap unei femei aflate la căpătâiul unui mort, pentru vina de a-i fi „recompensat” prohodul de o oră cu doar 10.000 de lei. Explicând textul care însoţeşte caricatura, Tony Judt echivalează 10.000 de lei cu 1,25 dolari (US). E singurul loc în care, trăgând cu ochiul la ultimul meu stat de plată, mi-aş fi dorit cu tot dinadinsul să aibă şi el dreptate...

Departe de mine gândul de a sugera că întregul text al profesorului american e o interstiţie de aberaţii, cu toate că el demonstrează doar autosuficienţă. Oglinda din eseu nu e plăcută, dar nici realitatea în care trăim aici, la noi acasă, nu e promiţătoare, motiv pentru care conjugarea celor două imagini poate provoca frisoane, cum anxietăţi produce şi sugestia că integrarea europeană a României e o pretenţie exagerată, din cauza costurilor prea mari pe care Uniunea ar trebui să le achite în cazul unei asemenea mezalianţe. Convins fiind însă că textul a fost „ghidat” din interior, mă nelinişteşte o

singură întrebare, care nu are legătură cu politicul: persoanele care contribuie la articularea documentară a unor asemenea texte nu încearcă deloc gustul amar al zădărniciei personale, atunci când îşi văd vocaţia terfelită în noroi? Nu fetişizez eforturile de modernizare ale universităţilor noastre, fiindcă şi aici potemkiniada e în floare şi ar mai fi destul loc pentru mai bine. Nu fetişizez performanţele compatibile cu Occidentul ale multor intelectuali autohtoni din perioada de după revoluţie, unii bursieri, doctoranzi, şefi de promoţie sau chiar profesori la universităţi occidentale de prestigiu. Nu fetişizez standardul internaţional incontestabil al multor lucrări de exegeză publicate în ultimii ani la noi, semn că în România spiritului nu trăim în deşert, chiar dacă unii ar dori să se vadă doar monocromia cenuşie a pietrelor îngropate în praf. Eseul lui Tony Judt aneantizează însă prin discreditarea globală cu care striveşte. Mă întreb – anacronic, probabil – dacă acest text nu reprezintă cumva şi o palmă directă dată celor care au contribuit la apariţia lui. O palmă care nu-i doare numai pe ei, ci, la fel de usturător, pe noi toţi.

Ştefan Borbely (Observator cultural, nr. 90/2001)

Florin Constantiniu

Despre Tony Judt şi despre stalinismul în vesmânt democratic întâmplarea a făcut să citesc, mai întâi, observaţiile critice ale domnilor Mircea Iorgulescu şi Andrei Brezianu în legătură cu articolul dlui Tony Judt despre România (22, 2001/nr. 45) şi apoi textul profesorului american („România: la fundul grămezii”, în România literară, 2001, nr. 44). Eram, aşadar, prevenit asupra conţinutului său şi, când am văzut titlul editorialului dlui Nicolae Manolescu, „Apel către Europa”, am avut, pentru o clipă, gândul că ideea de bază a articolului scris de directorul României literare era o rugăminte adresată Europei: nu-l credeţi pe Tony Judt! De la primele rânduri, mi-am dat seama că mă înşelasem profund. Dl Nicolae Manolescu împărtăşea, în esenţă, vederile profesorului american, ba mai mult, îi dădea şi un certificat, care, venit de la o persoană de mare autoritate, cum este Domnia Sa, avea o greutate deosebită: „Articolul lui (al lui Tony Judt – n.n.) este impecabil informat”. De fapt, această afirmaţie a dlui Nicolae Manolescu m-a îndemnat să scriu rândurile de faţă care, poate, nu-şi mai aveau rostul după cele atât de pertinente ale dlor Mircea Iorgulescu şi Andrei Brezianu. (Sunt însă obligat în legătură cu cele scrise de dl Mircea Iorgulescu la o rectificare în privinţa apartenenţei Transilvaniei la Ungaria: stăpânirea ungară s-a impus în secolele X-XI, asupra interiorului arcului carpatic şi, de la sfârşitul secolului al XI-lea, Transilvania, ca voievodat, a făcut parte din regatul ungar, până la prăbuşirea acestuia în 1526, în urma bătăliei de la Mohâcs; în 1541, Transilvania a devenit principat autonom sub suzeranitate otomană, apoi, din 1661-1699, a intrat sub stăpânirea Habsburgilor, păstrându-şi statutul de principat – ulterior, în 1765, mare principat; în 1867, în urma reorganizării Imperiului austriac pe baze dualiste din

care a rezultat Austro- -Ungaria, Transilvania a fost inclusă, din punct de vedere administrativ, în Ungaria. Aşadar, rezumând şi, evident, schematizând, se poate spune: unguri-Habsburgi-unguri!)

Tony Judt prezintă distorsionat procesul de formare a statului naţional român, mai exact faza sa finală. „După înfrângerea celor trei imperii răsăritene în primul Război Mondial, România a obţinut: în 1920, Basarabia, Bucovina şi Transilvania ca şi o parte din nordul Bulgariei." Le-a „obţinut"? Cum şi de la cine? Tony Judt, „impecabil informat", nu ştie sau nu vrea să spună pentru a-şi putea construi interpretarea sa. Altfel spus, ori ignoră date esenţiale ale istoriei româneşti – şi atunci nu mai poate fi „impecabil informat" – ori e lipsit de probitate intelectuală, trecând sub tăcere ce nu-i convine.

Desăvârşirea unităţii naţionale a românilor în 1918 s-a făcut prin exercitarea dreptului la autodeterminare al românilor din teritoriile ocupate de Rusia şi Austro-Ungaria. Este adevărat că România a intrat în război pentru a elibera Transilvania, Bucovina şi Banatul de sub stăpânirea Austro-Ungariei, dar aceste provincii, precum şi Basarabia nu au intrat în frontierele româneşti în urma unui act de cucerire militară, ci ca urmare a votului de unire cu România, exprimat în structuri reprezentative şi democratice la Chişinău, Cernăuţi şi Alba Iulia. România Mare nu s-a creat – ca piesele unui puzzle – prin alăturarea de teritorii la Vechiul Regat, ci ca o consecinţă firească a unui proces istoric, aparţinând „duratei lungi" braudeliene, la capătul căruia naţiunea română şi-a dat statul naţional. Ceea ce trebuie spus şi răspus – din păcate nu numai pentru străinii neinformaţi sau răuvoitori, dar şi pentru români care nu-şi cunosc propriul trecut – este că România Mare nu a luat fiinţă prin tratatele de pace din 1919-1920, ci prin voturile de la Chişinău (27 martie/9 aprilie 1918), Cernăuţi (15/28 noiembrie 1918) şi Alba Iulia (18 noiembrie/1 decembrie 1918), voturi prin care Sfatul Ţării al Basarabiei, Congresul General al Bucovinei şi, respectiv, Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia au proclamat unirea acestor provincii cu România. Este adevărat că, spre deosebire de Chişinău şi Cernăuţi, unde la vot au participat şi reprezentanţii minorităţilor (la Chişinău, unirea s-a decis cu majoritate de voturi, la Cernăuţi cu unanimitate), la adunarea de la Alba Iulia au participat numai reprezentanţii românilor. Ulterior însă saşii şi ţiganii din Transilvania, precum şi şvabii din Banat şi-au exprimat separat acordul la hotărârea de unire cu România. Voinţa majorităţii era astfel clar exprimată.

Tony Judt susţine că, după 1918, România „ca şi nou creata Iugoslavia avea acum o diversitate de etnii comparabilă cu aceea a fostelor imperii" (otoman, rus şi austro-ungar – n.n.). Exagerarea este evidentă: România nu a fost un stat multinaţional, ci un stat naţional cu minorităţi etnice având o pondere redusă, excepţie făcând minoritatea maghiară. Potrivit recensământului din 1930, românii reprezentau 71,9% din populaţie; ungurii – 7,9%, germanii – 4,1%; evreii – 4%; rutenii/ucrainenii – 3,2%; ruşii – 2,3%;

ţiganii – 1,5%; turcii – O,9%; găgăuzii – O,6% etc. (cifrele au fost citate şi de dl Mircea Iorgulescu, dar repetarea lor mi se pare necesară). Nu cred că aceste cifre permit calificarea României interbelice drept un stat de diversitate etnică, comparabilă cu cele trei imperii, după cum nu cred că se poate vorbi de o „criză identitară" a românilor, generată de diversitatea etnică a statului lor. Această criză a fost generată de o realitate istorică mult mai veche şi mult mai profundă: un popor latin, având conştiinţa originii sale romane, dar aparţinând lumii ortodoxe şi suferind o puternică influenţă slavo-bizantină. Aşa cum Germania, aflată în centrul Europei, s-a simţit atrasă când de Apus, când de Răsărit, tot astfel românul, mai ales când conştiinţa sa a fost degrevată, după 1918, de obsesia unităţii naţionale, şi-a văzut spiritualitatea sfâşiată de chemări contradictorii: ortodoxie, autohtonie sau Occident şi sincronizarea cu el. Disputa intelectuală din perioada interbelică nu are nimic de a face cu „diversitatea etnică", ci este expresia unei „schizofrenii" (în sensul etimologic al termenului de „despicare a spiritului"), determinată de istoria însăşi: românii aparţin deopotrivă Orientului şi Occidentului.

Nu discut – sau nu discut acum – alte probleme ale istoriei României, prezentate eronat de profesorul american.

Ajunge doar să spun că, dacă Tony Judt în articolul său „impecabil informat" ar fi utilizat lucrările compatrioţilor săi Charles Upson Clark (menţionez doar Greater Romania – 1922; United Romania – 1932 o ediţie revăzută a primei lucrări) şi ale lui Keith Hitchins consacrate istoriei moderne şi contemporane a României, ar fi evitat – dacă era de bună credinţă – multe erori. Întrucât Keith Hitchins este prea bine cunoscut publicului român pentru a mai avea nevoie de o prezentare (ajunge să spun că este membru de onoare al Academiei Române), peste numele lui Charles Upson Clark (1875-1960) – şi el membru de onoare al Academiei Române, din 1923 – s-a aşternut vălul uitării. Latinist de forţă (a dat cea mai bună ediţie din scriitorul roman târziu Ammianus Marcellinus), el a vizitat de nouă ori România între anii 1919 şi 1940, a învăţat limba română (a publicat în SUA traduceri din Eminescu) şi a tipărit cele două volume menţionate (United Romania a beneficiat în 1998 de o ediţie anastatică la Bucureşti, iar acum de o traducere în limba română) care oferă o imagine corectă a împrejurărilor în care s-a format statul naţional român, precum şi date de cel mai mare interes despre regimul minorităţilor în România. M-am întrebat ce l-a determinat pe Tony Judt să ofere o imagine atât de distorsionată a formării României Mari.

Poate mă înşel, dar cred că, de fapt, cheia răspunsului se află în strădania Domniei Sale de a înfăţişa România ca un stat multinaţional. După cum se ştie, aceasta a fost şi teza Kominternului. Şi dl Mircea Iorgulescu se întreba, de altminteri, mirat: „Va fi având Tony Judt o gândire de tip sovietic?!"

Eu cred că Tony Judt are o gândire globalistă, care se întâlneşte cu „gândirea" sovietică într-un plan bine conturat: ostilitatea faţă de statul

naţional, faţă de conştiinţa naţională, faţă de valorile naţionale. Uniunea Sovietică (stăpânită, în timpul lui Stalin, de un naţionalism velicorus) a urmărit, după al doilea război mondial, să anuleze identitatea naţională a ţărilor incluse în sfera ei de influenţă pentru a le putea controla mai uşor (Stalin a luat în considerare, înainte de 1948, chiar includerea lor în frontierele URSS, aşa cum a dezvăluit, mai târziu, Milovan Djilas). Formulele ideologice care trebuiau să dea „acoperire" acestor planuri erau „internaţionalismul proletar/socialist" şi „patriotismul socialist". „Piatra de încercare a internaţionalismului proletar este atitudinea faţă de Uniunea Sovietică" proclama propaganda moscovită. Şi tot ea susţinea că „Nu poţi fi patriot adevărat dacă nu iubeşti şi Uniunea Sovietică".

În perioada interbelică, Stalin a urmărit dezmembrarea României. Directivele Kominternului transmise Partidului Comunist din România (PCdR) şi înscrise apoi de acesta în rezoluţiile sale (începând din 1924) caracterizau România ca un stat multinaţional şi afirmau dreptul „popoarelor din România" la autodeterminare până la despărţirea de statul român. Dacă PCdR a fost, în perioada interbelică, un partid minuscul, în care minoritarii etnici au avut o mare pondere, faptul s-a datorat, în afara realităţilor economico-sociale din ţară, caracterului antinaţional al lozincilor partidului. Naţiunea română luptase pentru statul naţional. PCdR voia – la ordinele Moscovei – să surpe statul naţional. Putea un român cu sentimente autentic patriotice să i se alăture?

După război, mai exact din 1948 – anul rupturii Stalin-Tito – Moscova a condamnat ca pe o erezie extrem de periculoasă orice abatere de la modelul stalinist, abatere săvârşită sub motivul căutării unei „căi naţionale" spre socialism. Aşa cum a remarcat şi François Fejto, după moartea lui Stalin, sub o formă sau alta, ţările satelite ale URSS au făcut efortul de a-şi recupera şi afirma identitatea naţională.

Astăzi, după sfârşitul Războiului rece şi după dispariţia URSS, trăim în epoca, denumită de Ignacio Ramonet ca fiind a „neohegemoniei americane". Ca orice putere hegemonică, şi URSS, la vremea ei şi în spaţiul său de influenţă, şi SUA – aflate în situaţia unică în istoria universală de a fi singura super sau hiperputere a planetei – percep afirmarea identităţii şi a valorilor naţionale ca pe o piedică în calea dominaţiei mondiale. La ei acasă, americanii sunt patrioţi (după 11 septembrie, acest sentiment a sporit în intensitate, fapt ilustrat, printre altele, de recordul înregistrat în vânzarea steagurilor naţionale ale SUA); patriotismul altora este însă deranjant, când el intră în conflict cu voinţa de hegemonie a Washingtonului.

Globalismul promovează o gândire unică, destinată să slujească obiectivele americane. Ignacio Ramonet o descrie corect şi sugestiv: „în democraţiile actuale, din ce în ce mai mulţi cetăţeni liberi sunt prinşi în cursă, năclăiţi într-un fel de doctrină vâscoasă, care, încetul cu încetul, cuprinde toată raţiunea rebelă, o inhibă, o tulbură, o paralizează şi sfârşeşte prin a o sufoca.

Aceasta este doctrina «gândirii unice», singura autorizată de o poliţie de opinie, invizibilă şi omniprezentă” (Geopolitica haosului, tr. M. Banu, Doina, Bucureşti, 1998, p. 75).

Prezenţa acestei poliţii de opinie se simte tot mai mult în România. Ea veghează sau „monitorizează” tot ce consideră a fi o abatere de la „corectitudinea politică” şi denunţă imediat pe culpabili. Câteva periodice cultural-literare şi-au făcut o adevărată specialitate din această îndeletnicire. Dilema are „meritul” de a fi exprimat concis principiul de bază care călăuzeşte poliţia de opinie: „un antiamerican este un antiromân”. Formula are o izbitoare asemănare cu cea din perioada stalinistă: „Nu poţi fi patriot adevărat dacă nu iubeşti Uniunea Sovietică”. Atunci, nu-i aşa? USA = Uniunea Sovietică Ailaltă.

Da, dar între ele există o deosebire capitală: URSS era un stat totalitar, SUA sunt un stat democratic. Deosebirea fundamentală între structurile interne îmbracă în forme diferite aceeaşi voinţă de hegemonie: la sovietici – pumnul de fier; la americani – pumnul de fier, îmbrăcat într-o mănuşă de catifea.

Dorinţa României de a fi admisă în NATO nu trebuie să ne readucă la formele de servilism practicate faţă de URSS în anii '40-'50. Am impresia că mulţi cred la noi – şi în mediul politic, şi în mediul cultural – că este în interesul României să ofere din prima clipă mai mult decât cere Washingtonul.

Dacă această orientare va continua – şi este de temut că ea nu numai că va continua, dar se va intensifica pe măsura apropierii summitului de la Praga din 2002 – este de aşteptat ca poliţia de opinie să fie tot mai vigilentă. Vom asista, probabil – după scenariile cunoscute în '40-'50 – la „demascarea” duşmanilor potrivit principiului din Dilema: „Un antiamerican este un antiromân”.

Gândirea unică va înăbuşi şi atunci orice pâlpâire de gândire liberă.

(Adevărul literar şi artistic, nr. 594/2001)

Mircea Mihăies

Trista viată a naţionalistului de nicăieri

Nu e nici o noutate că, văzută din America, România nu prea există. Sunt printre puţinii care se bucură că lucrurile stau aşa, având în vedere că de fiecare dată când s-a scris despre noi s-a scris îngrozitor de prost. În afara episodului 1994, adică al Campionatului Mondial de fotbal, când ne-am bucurat de o reală simpatie în rîndul opiniei publice americane, politicienii noştri au avut grijă să compromită cu neruşinare tot ceea ce-ar fi putut semăna a onorabilitate sau măcar a normalitate.

Aşa încât, ar fi de preferat ca, mulţi ani de aici înainte, România nici să nu existe pentru media americane!

Publicarea recentului articol al lui Tony Judt în The New York Review of Books, primit în mediile intelectuale americane, după câte îmi dau seama, drept un studiu normal, o analiză rece, la obiect, fără inutile efuziuni şi fără

dubioase calcule obscure, a stârnit printre intelectualii români – din ţară şi din străinătate – o adevărată furtună. Impactul articolului a fost mai mare pe malul Dîmboviţei decât pe cel al lui East River – ceea ce, oricum am lua-o, nu e normal. Date fiind însă circumstanţele excepţionale, când America are cu totul alte probleme decât să pună pansamente pe băşicările narcisice ale cutărei ţări îndepărtate, cvasi-tăcerea de aici s-a situat în sfera firescului.

Nu şi în România însă. Aud că un distins intelectual a ajuns să someze un partid să ia atitudine împotriva blasfemiei, altul, cu impecabil trecut democratic, vede comploturi şi umbra nemiloasă a „liftelor păgâne" care-au pus gând rău ţărişoarei, altul, un stângist cu vederi de dreapta, nu se sfieşte să ameninţe birjăreşte. Această ridicare a poalelor peste cap nu e atât indecentă cât întristătoare pentru moralul naţiei. De parcă n-ar fi aşteptat decât acest prilej ca să iasă la război, oştiri întregi de apărători ai demnităţii naţionale s-au năpustit pe articol, râvnind să distrugă, în efigie, imaginea duşmanului generic al românităţii.

În loc să vedem partea bună a lucrurilor – şi anume, că un intelectual de super-clasă precum Tony Judt dedică un articol României, şi încă într-o revistă de extraordinar prestigiu – căutăm noduri în papură acolo unde ele nu există. O lectură lucidă a scrierii sale, Romania: Bottom of the Heap (imaginea aminteşte jocul de rugby, şi nu crematoriul sau abatorul, aşa cum sugerează unii comentatori nervoşi de la Bucureşti sau legaţi de Bucureşti!) ar duce la concluzia că-i datorăm lui Tony Judt mulţumiri pentru precizia diagnosticelor şi pentru dezvăluirea unor informaţii din culisele vieţii internaţionale – precum aceea a lipsei de chef a „eurocraţilor" de a primi România în UE.

Imprudenţii floretişti au făcut însă un transfer (psihanalizabil în cel mai înalt grad!) între informaţia furnizată de comentator şi concluzia articolului său! Cine-o fi de vină?!

Un lucru a scăpat însă polemiştilor români. Şi anume faptul că există un „stil" Tony Judt şi o marcă permanent combativă a personalităţii sale. Se vede treaba că partea indignată a „boborului" care-a pus mâna pe condei a citit pentru prima oară un rând ieşit de sub pana profesorului de la New York University. Poate că vocile lor ar fi fost mai puţin sugrumate de furie dacă ar fi fost familiarizate cu concepţia mai largă a lui Tony Judt, un binecunoscut „eurosceptic", care a scris pagini extraordinar de dure şi despre Franţa, şi despre Belgia, ba chiar şi despre Statele Unite. În nici una dintre aceste ţări articolele n-au fost însă asimilate cuţitului implântat mişeleşte pe la spate.

Dimpotrivă, ele au fost considerate fragmente dintr-un dialog intelectual şi politic absolut obligatoriu în lumea de azi.

Intâmplarea face ca, aflându-mă la New York, să fi avut posibilitatea să răsfoiesc şi câteva dintre aberaţiile trimise de diverşi români urzicaţi pe adresa bilunarului care a găzduit studiul lui Judt.

Lasând de-o parte vocabulele pe care hârtia (şi internet-ul) le suportă mai greu, ce m-a frapat, în marea lor majoritate, e naţionalismul agresiv.

Încă mai şocant e că mulţi dintre contestatarii lui Tony Judt sunt oameni tineri şi, atenţie!, aflaţi de mai mulţi ani în străinătate, aciuaţi pe la diverse instituţii de cercetare sau universităţi occidentale.

Nu pot da o explicaţie raţională acestor triste manifestări de intoleranţă vecină cu huliganismul.

Ce văd cu claritate e substratul lor naţionalist – or, aflăm dintr-un număr recent al lui The New York Review of Books, sub semnătura regretatului Isaiah Berlin, – naţionalismul nu e decât arareori rezultatul lăcomiei şi al setei de glorie; cel mai adesea el provine dintr-o mândrie rănită. Aici e buba: chiar atunci când au reuşit să-şi facă un rost în străinătate, intelectualii români – cu rarissime excepţii – sunt plasaţi în poziţii oarecum subalterne sau cu totul precare. Văzând potopul de proteste trimise pe email din Belgia, Franţa, Olanda, Germania, Canada, Statele Unite, îmi vine să le spun de la obraz: „Băieţi, dacă în ţărişoara de dragul căreia faceţi acum apoplexie totul e chiar paradisiac, de ce naiba n-aţi rămas acolo? De ce-a trebuit să înroşiţi canalele de internet în căutarea de burse şi locuri de muncă, de ce-aţi cheltuit mici averi trimiţând applications – parcă aşa le ziceţi, nu?! – în cele patru zări, cu un singur gând: să faceţi pe dracu-n patru să nu vă mai întoarceţi niciodată sau, în orice caz, nu înainte de pensie?”.

Nu mai vorbesc de indignaţii de azi, rămaşi mai ieri în Occident deşi aveau bilete tur-retur, sau de cei care-au tulit-o peste graniţă de-a dreptul prin porumbişte. Ce s-a schimbat atât de radical în România, în zece ani de neo-comunism, încât să credem că Tony Judt se referă la cu totul altă ţară şi la cu totul alt popor decât cea/cel care-i umpleau de ruşine pe făţarnicii patrioţi din occident, eu nu poci a şti!

Nici troglodiţilor care se prefac a nu observa concluzia cu totul favorabilă României din articolul lui Tony Judt n-am ce să le mai spun. Pentru ei, lucrurile sunt clare: iată dovada peremptorie a complotului mondial evreiesc împotriva superbelor noastre valori naţionale mioritice!

Ca divertisment, le-aş recomanda totuşi articolul scris de acelaşi Tony Judt imediat după cel consacrat României. El se numeşte „America and the War” şi a apărut în numărul datat 15 noiembrie al lui New York Review of Books. S-ar putea să-i cam pună pe gânduri. Sau nu?

(România literară, nr. 46/2001)

Tudorel Urian

Ideologie şi cultură

Articolul „Romania: Bottom of the Heap”, publicat de Tony Judt în New York Review of Books, ţine, de câteva săptămâni, capul de afiş al presei culturale de la noi. Articolul, deloc binevoitor cu realitatea românească a zilelor

noastre, a circulat iniţial pe Internet, apoi a fost tradus integral în revistele România literară şi 22, sfârşind prin a produce o adevărată judt(o)fobie. Replicile nu au întârziat să apară (dintre cele publicate până în prezent, extrem de interesantă mi s-a părut cea a lui Andrei Brezianu din 22), cele mai multe dintre ele reclamând imperfecţiunile (voite?) din documentarea politologului american, menite să conducă spre o anumită concluzie defavorabilă ţării noastre. Lui Tony Judt i se reproşează faptul că a stabilit a priori concluzia, şi apoi doar a pornit în căutarea argumentelor capabile să o susţină, retuşând discret realitatea pentru a oferi deplină credibilitate demersului său. Altfel spus, Tony Judt transpune în plan ştiinţific un procedeu utilizat pe scară largă în cinematografie (a făcut şcoală în cinematografia iugoslavă prin Emir Kusturica) şi literatură: hiperrealismul. Citind articolul din New York Review of Books, orice român, fie el şi nespecialist, poate observa cu uşurinţă tuşele îngroşate de autor (este de notorietate faptul că Ion Iliescu este născut în Olteniţa, nu în Moldova, cum pretinde Tony Judt pentru a justifica popularitatea acestuia în această zonă, că intrarea României în cel de-al doilea război mondial a avut cauze mult mai complexe decât presupusele nostalgii expansioniste ale poporului nostru – nu se spune nimic despre înţelegerile sovieto-germane, nici despre Dictatul de la Viena sau de anexarea de către URSS a Basarabiei şi Bucovinei sau despre contribuţia României la înfrângerea nazismului în ultima parte a războiului -, că unirea Transilvaniei cu România a fost rodul voinţei populare, nu al unei anexiuni armate etc.), dar, în mod paradoxal, poate constata că tabloul general este unul foarte aproape de realitate. Ne place sau nu ne place, trebuie să recunoaştem că articolul lui Tony Judt are o concluzie corectă şi că tabloul desenat de el – chiar cu linii îngroşate – este unul în care ne regăsim.

Dincolo de concluziile generale, în bună măsură corecte, articolul lui Tony Judt are meritul de a deschide mai multe teme secundare de dezbatere. Cea mai interesantă mi se pare a fi cea legată de universalitatea lui Mircea Eliade şi Emil Cioran. Politologul american reaminteşte faptul că, într-un articol publicat în Le Monde, premierul Adrian Năstase face caz de românii care au adus contribuţii culturii europene şi îi citează în context pe Eugen Ionescu, Tristan Tzara, E.M. Cioran şi Mircea Eliade. Tony Judt consideră „o stângăcie” pomenirea lui Eliade şi Cioran, pe motiv că aceştia au fost gânditori de extremă dreapta, discipoli ai lui Nae Ionescu şi adepţi ai Gărzii de Fier. Glumind, s-ar putea spune că este perfect adevărat, dar nu pentru asta îi iubim noi. Dincolo de trecutul lor discutabil (nu este cazul acum şi aici să discutăm toate resorturile nefericitei lor opţiuni politice), ei au o operă (scrisă în cea mai mare măsură în perioada postbelică) studiată în marile universităţi occidentale. Eliade însuşi, în pofida faptului că – spune Tony Judt – nu şi-a renegat vechile opţiuni politice, a predat ani în şir la Paris şi Chicago, fiind considerat până azi principalul reper în studiul credinţelor religioase. La rândul ei, opera lui Cioran a

ajuns să fie studiată în şcolile din Franţa, iar cărţile filosofului, asemenea celor ale marilor clasici ai literaturii, poartă pe copertă doar numele autorului (fără prenume): Cioran. Întrebarea care se pune este în ce măsură am fi mai câştigaţi dacă am trece la index operele lui Mircea Eliade şi Emil Cioran în numele discutabilei lor opţiuni ideologice? Poate spiritualitatea europeană să facă abstracţie de opere precum Traité d'histoire des religions (1949), Le Sacré et le Profane (1956), Histoires des Croyances et des idées religieuses (1977) pentru că autorul acestor lucrări, Mircea Eliade, a fost discipolul lui Nae Ionescu şi a privit cu simpatie Garda de Fier? Cred că ar fi o prostie. Iar a-i prelua ideile fără a-i cita numele ar fi o dovadă de lipsă de moralitate. Pe de altă parte, discipolii lui Nae Ionescu au avut, la rândul lor, discipoli. Or, mergând pe acest drum, am putea desfiinţa o bună parte din cultura română. Pentru că îl trecem la index pe Ioan Petru Culianu, ca discipol al lui Eliade, pe Andrei Pleşu (dau numai un exemplu din multele care s-ar putea da aici) ca discipol al lui Noica şi pe toţi cursanţii Colegiului „Noua Europă”, ca studenţi ai lui Pleşu. Fireşte, exagerez, dar sensul demonstraţiei este limpede.

Citarea de către Adrian Năstase a lui Mircea Eliade şi Emil Cioran în contextul românilor care au contribuit la dezvoltarea culturii europene nu este nici gafă politică, nici dovadă de stângăcie. Sunt autori ale căror opere efectiv contează în tabloul spiritualităţii europene. De acest lucru nu se poate face abstracţie, aşa cum – la fel ca într-un alt caz notoriu, L.F. Celine – nici trecutul lor ideologic nu poate fi trecut cu vederea. Oricum, o dezbatere pe această temă merită purtată.

(Cuvîntul, nr. 11/2001)

Adrian Cioroianu

Exceptionalismul românesc şi Tony Judt

Povestitorul vorbea – săptămâna trecută – despre omniprezenţa revistelor erotice în peisajul citadin. Dar, ale naibii erosuri pe papir, măcar dac-ar rămâne pe capul nostru! Unele mai trec şi oceanul şi scot şoldul nud acolo unde n-ai ghici – şi o fac lăsând în urmă amărăciune, aşa cum a provocat în presa culturală românească articolul „Romania: Bottom of the Heap”, publicat de Tony Judt în ediţia din 1 nov. a.c. a excelentei reviste The New York Review of Books.

Recenzent de forţă şi autor al câtorva cărţi admirabile (inclusiv Past Imperfect. French Intellectuals, 1944-1956), Tony Judt pleca în articol de la un pictorial din numărul pe februarie 2000 al revistei Plai cu boi (arătat lui de către Mircea Mihăieş): prinţesa Brianna Caradja, fotografiată acolo, îl inspira pe Judt să ajungă – după două paragrafe – la două concluzii: una, că Mircea Dinescu (fondatorul Plai-ului) nu este Hugh Hefner (fondatorul Playboy-ului); doi, că România este altceva, unică, diferită (în sensul nemăgulitor) faţă de ţările din zonă. Şi urmează un năucitor amestec de adevăruri de bun-simţ şi de clişee

stranii, unele cu altele împletite pentru a ridica statuie excepţionalismului românesc.

Nu mă voi opri la inexactităţile ce pigmentează discursul – M. Iorgulescu (în 22) şi Şt. Borbely (în Observator cultural) le-au identificat deja, de la fixarea locului de naştere al lui Ion Iliescu în Moldova până la confuzia de tempo dintre Imperiul Habsburgic şi Imperiul Austro-Ungar; aş mai adăuga doar două: nu tratatul cu Ungaria de la Trianon (1920) a fost condiţionat de recunoaşterea de către România a drepturilor naţionalităţilor, ci tratatul cu Austria, din septembrie 1919; la fel, nu din 1944 este, formal, Gheorghiu-Dej lider al PCR, ci din 1945, în urma primei Conferinţe Naţionale a sectei comuniste din octombrie acel an (în plus, nu Dej este primul etnic român ajuns şef al partidului, ci Cristescu-Plăpumaru', tatăl unei frumoase şi brunete Miss România de prin anii '30 – păcat că nu apărea Plai cu boi pe atunci, Tony Judt ar fi avut ce admira). N-ar fi o dramă totuşi. Greşelile sunt de înţeles şi s-ar putea trece peste. Dar se poate oare trece peste concluzii?

Principala concluzie a lui Judt constă, aşadar, în caracterul diferit al României faţă de vecinele ei foste comuniste şi, de aici, dificultatea pentru Europa de a înghiţi nodul de probleme pe care această ţară îl reprezintă. Concluzia – cred – este fundamental greşită. Acest excepţionalism al lui Judt este replica în oglindă a excepţionalismului de sens opus reclamat de Ion Coja, Dan Zamfirescu & Comp.; mărturisesc faptul că m-am săturat în egală măsură de cei ce văd în România cultura vechimii în Europa, a creştinismului, geniului sau strălucirii şi de cei ce văd în România, de fapt, abisul acestora. Nu cred că soluţia optimă pentru vindecarea unui (mimat) complex de superioritate este inducerea unui complex de inferioritate. Nu spun că Judt asta ar fi urmărit; dar, vrând-nevrând, asta lasă în urmă. Nici nu spun că Judt nu ar avea dreptate când zice că o revistă cu abjecţii xenofobe gen România Mare ar fi interzisă în cele mai multe dintre statele democratice; dar asta nu mă împiedică să consider penibil efortul lui Judt de a-şi ilustra articolul cu poze din aceeaşi România Mare.

În fine, mai e un detaliu. În articol, Judt povesteşte despre o conferinţă ţinută la Iaşi, în martie a.c.; la finele ei, un om în vârstă i-a ţinut o lecţie stânjenitoare de creştinism. Judt spune că aşa ceva nu i s-ar fi putut întâmpla în multe părţi ale Europei. Cu seninătatea celui ce nu se regăseşte în lamentaţiile bătrânului român (şi nu sunt diferit de marea majoritate a colegilor de generaţie), regret că Tony Judt nu şi-a reamintit şi întâlnirea cu românii de la New Europe College”, tot în primăvara acestui an, o întâlnire cu totul firească – adică banală în europenitatea ei.

Pun punct cu ceea ce i-am spus la telefon şi prietenului comun Mircea Mihăieş: la viitoarea vizită în România lui Tony Judt să-i arate şi Playboy ediţia română; cred că Judt ar ajunge singur la concluzia că dacă la Varşovia, Praga

sau Budapesta ar apărea similarităţi parodice gen Plai cu boi, Europa Centrală ar fi mai frumoasă decât este.

(Dilema, nr. 456/2001)

Mircea Mihăies

Un dus rece în vremuri fierbinţi

De câteva zile, mai întâi prin firul invizibil al vorbei de la om la om, mai apoi pe Internet, iar în cele din urmă chiar în presă, se-aud un mare huruit şi-un zăngănit de arme. Cauza nu e nici căderea bursei, nici invadarea ţării de către duşmani, nici reînvierea „Caritas”-ului sau începerea plăţilor la FNI, ci un articol. Un simplu articol. E drept, autorul lui nu e un nume oarecare, ci marele istoric şi jurnalist Tony Judt. Profesor la New York University, director al lui „Remarque Institute” – unul dintre cele mai bune centre americane de studii şi mentalităţi europene -, Tony Judt a vizitat în mai multe rânduri România, iar de curând a scris un cuprinzător studiu despre această ţară.

Ce a iritat în asemenea măsură în articolul lui Tony Judt, încât să creeze aproape o unanimitate în respingerea lui? În primul rând, directeţea observaţiilor şi felul total necomplezent în care vorbeşte despre problemele, mai vechi şi mai noi, ale ţării. Marele talent şi excelenta informaţie îl scutesc pe autor de obişnuitele bâlbâieli ale occidentalului care scrie – mai mult sau mai puţin la comandă, mai mult sau mai puţin întâmplător – despre un anumit subiect. În al doilea rând, cred că a deprimat lipsa de orizont politic în care se plasează, în viziunea lui Tony Judt, România acestui moment. (Dar nu trebuie să ne speriem prea tare: Tony Judt e un binecunoscut „eurosceptic”!) În al treilea rând, istoricul american le reaminteşte românilor câteva momente neplăcute din propria biografie naţională, între care votul unei treimi dintre români pentru Vadim Tudor nu e decât cel din urmă – cronologic vorbind.

Fără îndoială, lectura acestui articol – cu un titlu „negru”: România: la fundul grămezii – nu e chiar cea mai încurajatoare ocupaţie pentru români, mai ales că se anunţă noi valuri de frig. Tony Judt aduce în discuţie informaţii dobândite direct de la cei care decid soarta extinderii în Uniunea Europeană, iar ceea ce aflăm ne cam face să dârdâim: „România va fi pentru Bruxelles o pilulă greu de înghiţit, iar cei mai mulţi dintre eurocraţi speră, în particular, că ea nu se va integra multă vreme de aici înainte”. Dedesubturile acestui raţionament sunt limpezi: costurile enorme ale integrării Germaniei Răsăritene i-au făcut pe cei care, dincolo de politicieni, sau chiar deasupra lor, dau sau nu semnalul verde să fie extrem de prudenţi.

Mai există un aspect sensibil al articolului lui Tony Judt, şi anume invocarea intelectualilor interbelici de extremă dreaptă, de la Eliade la Cioran, de la Nae Ionescu la Noica. A devenit un loc comun al analizelor europene sau americane referinţa la aceste nume cu adevărat celebre. Din nefericire, acestea sunt şi singurele nume – plus Eugen Ionescu – de intelectuali români

de certă notorietate. În plus, să nu uităm că majoritatea discuţiilor au loc în context politic, şi nu cultural. Prin urmare, e aproape de la sine înţeles că nu se poate face abstracţie de biografia publică a acestor scriitori. În cei 50 de ani postbelici, România nu a reuşit să impună străinătăţii o figură proeminentă care să fie şi purtătoarea unui mesaj cu adevărat european. Acesta e principalul motiv pentru care continuăm să tragem ponoasele unor vechi păcate istorice.

Articolul lui Tony Judt a iscat reacţia de care vorbeam şi pentru că el coincide cu vizita premierului Adrian Năstase la Washington. Publicat în New York Review of Books, una dintre cele mai importante reviste culturale din Statele Unite, e de presupus că foarte mulţi intelectuali şi oameni din mediile politice vor arunca o privire asupra eseului. Ar fi de dorit ca acea privire să zăbovească şi asupra finalului. Pentru că în ciuda deprimantei imagini de ansamblu, profesorul Judt întrezăreşte o ieşire din marasmul actual. „Ultimele alegeri din România, în care o treime din voturi au mers la Vadim Tudor, au reprezentat un foc de avertisment. Ceea ce-i ţine pe Ion Iliescu şi pe premierul său departe de aliaţii lor naţionalişti de altădată este promisiunea Europei. Dac-ar fi ca România să nu cadă într-o descurajare plină de resentimente, atunci această promisiune trebuie ţinută”, spune, pe bună dreptate, autorul.

După felul în care este articulat, acest avertisment se adresează în primul rând „eurocraţilor”, şi abia apoi lui Iliescu şi Năstase. Aceştia trebuie să înţeleagă, în sfârşit, că în ciuda istoriei sale zbuciumate, România este totuşi o ţară europeană. Or, acest mesaj indirect optimist se pare că n-a fost receptat ca atare de către intelectualii români. Rămâne să vedem cum îl vor percepe ursuzii „eurocraţi”.

(Cuvîntul, nr. 11/2001)

Andrei Brezianu

Zel local – perspective americane

Zelul cu care se întâmplă ca jurnalismul local să ia din când în când atitudini ciudat de tăioase faţă de unele realităţi americane stârneşte nu o dată mirare aici, la Washington, cu precădere în cercurile interesate să urmărească – pe bază de exemple – evoluţiile, direcţiile şi bazele de informare ale jurnalismului românesc postdecembrist.

Una din trăsăturile evidenţiate de acesta rămâne, din păcate încă, graba către concluzii, trase uneori superficial, fără cunoaşterea faptelor, interpretări câteodată bazate chiar pe ignorarea unor aspecte esenţiale ale contextului publicistic, politic şi social american, în care unii, privind de la distanţă, văd un omolog oarecare al contextului publicistic şi social românesc (de pildă, America de după 11 septembrie îşi cultivă patriotismul; americanul de azi vede dintr-o dată cu alţi ochi locul religiei în societate, iar centrele de putere şi influenţare privesc azi mult mai nuanţat şi realist multiculturalismul).

O altă trăsătură a jurnalismului actual care reţine atenţia este frecvenţa stilului polemic ofensator, folosit în unele texte ca substitut pentru argumentaţia civilizată. Aici, sechelele şcolii jurnalistice de tip E. Barbu oferă uneori spectacolul dezolant al unei publicistici în care culoarea epitetelor, invectiva transparent camuflată şi atacul direct la persoană vin uneori să ia locul atacului real la argument, atunci când logica faptelor nu convine.

Legat tocmai de realităţi şi fapte, un caz recent vine să exemplifice şi o a treia trăsătură – aceasta esenţială: frecventa obliterare a distincţiei dintre părerea cuiva despre un fapt şi, pe de altă parte, faptul în sine; dintre informaţie, pe de o parte, şi, separat de ea, diferitele opinii cu privire la informaţie; şi, în sfârşit, recursul la epitetul stigmatizator ca mijloc de a închide gura care a cutezat să obiecteze într-un dialog intelectual în care o voce face afirmaţii, iar cealaltă voce ridică tonul şi aplică etichete.

Un exemplu venind să ilustreze cele de mai sus este şi reacţia recentă a unor condeie româneşti faţă de un text american care a văzut lumina tiparului la New York în a doua jumătate a lunii octombrie şi în care autorul îşi propunea, dintr-un anume unghi, să informeze publicul american cu privire la cauzele adânci care explică regretabila rămânere în urmă a României în cei unsprezece ani scurşi de la prăbuşirea dictaturii comuniste*.

La trei săptămâni după apariţia articolului, de la Paris şi Washington s-au exprimat în presa română unele opinii critice*, formulate cuviincios şi semnalând prezenţa unor lacune şi dezechilibre, lesne de altfel de identificat în explicaţia dată de autorul american. Inainte de aceasta, alte voci îl elogiaseră, însoţind însă, cu precaute aprecieri preventive, publicarea lui în traducere română**, la două săptămâni bune după ieşirea în public a originalului la New York.

Punerea politicoasă şi argumentată în lumină a unor goluri de informaţie, deplasări de accente şi omisiuni în demersul explicativ practicat de autorul newyorkez avea să fie brusc însă întâmpinată, în numele celui comentat, de un baraj intempestiv de artilerie ironică, invocând, pe de o parte, argumente americane, aşternut însă pe hârtie în inconfundabila manieră pamfletară a unor efemeride dâmboviţene (cu tot respectul pentru vechi mentori de stil, precum N.D. Cocea şi Tudor Arghezi)***.

Note:

Este vorba despre articolul lui Tony Judt, „Romania: Bottom of the Heap”, apărut în The New York Review of Books, 1 noiembrie 2001, pp. 41-45 [n.red. 22; în prezentul volum, pp. 33-66].

* Mircea Iorgulescu, Un pic altfel, şi Andrei Brezianu, Cui Prodest?, comentarii însoţite de extrase ample din articolul citat al lui T. Judt, revista 22, nr. 45/6-12 noiembrie 2001 [n.red. 22; în prezentul volum, pp. 80-111].

** Editorialul semnat de Nicolae Manolescu în România literară, nr. 44/7 noiembrie 2001, în care a apărut integral traducerea articolului lui T. Judt [n.red. 22; în prezentul volum, pp. 75-79].

*** Mircea Mihăieş, „Trista viaţă a naţionalistului de nicăieri” [în prezentul volum, pp. 138-143], şi Cronicar, „Enervantul Tony Judt”, în România literară, nr. 46/ 21-27 noiembrie 2001 [n.red. 22].

Văzută din capitala americană, o asemenea reacţie publicistică proiectează imaginea paradoxală a unei anomalii: pe de o parte, jurnalişti români sar spontan în apărarea unui publicist american. Dar autorul nu s-a adresat unui public românesc, ci unui public american; el nu a fost nici atacat ca persoană, nici terfelit ca nume, ci doar supus (mă refer în exclusivitate la propria mea semnătură) unui examen critic şi istoric factual, condus cu urbanitate, echidistanţă şi pondere.

Dar chiar neamerican şi şocant cum este registrul de stil în care se înfăţişează apărarea de la Bucureşti a lungului articol apărut la New York, lucrul nu ar fi rămas decât o minabilă stângăcie, dacă subtextul demersului despre care vorbim nu ar fi scos în evidenţă şi o altă trăsătură mult mai importantă, revelatoare pentru observarea tacticilor de atac practicate uneori în coloanele presei româneşti postdecembriste.

Este vorba de o anume intoleranţă tăgăduind ritos dreptul la altă opinie. Exprimată dur şi uneori cu vitriolică vulgaritate, această intoleranţă faţă de opinia diferită ostracizează demersul analitic alternativ, spulberându-i raţiunea de a fi, atribuindu-i bunăoară cu sarcasm drept motivaţie intelectuală nu beneficiul unghiului dubitativ, nu apelul la echidistanţă, nu recursul la pluralitatea punctelor de vedere sau la examinarea unor eventuale carenţe, voluntare ori nu, pe planul informaţiei – ci, drept motivare, un tic agasant ce ţine de necumpătare: „enervarea”.

Spre deosebire de acest mod argumentativ, în mediile publicistice americane nota distinctivă este fair play-ul, acceptarea cavalerească a dreptului la existenţă a celuilalt punct de vedere şi combaterea lui – dacă este cazul – cu armele logicii argumentative. Procesul politic american îmbracă aceleaşi trăsături, prezente fără încetare în for şi zi de zi, în presa şi în arena mediatică.

Nodul chestiunii este altul. Revenind la cazul ce dă prilej acestor rânduri, nu este un secret pentru nimeni că în arena internaţională există două şcoli de gândire cu privire la România, ponderea acestora fiind periodic influenţată de politicile şi acţiunea diplomatică a diverselor administraţii americane, ca şi de impactul exercitat asupra formatorilor de opinie de presa americană şi de mass-media.

Şi, chiar dacă aceste confruntări de idei pe teme tangente cu România nu beneficiază neapărat de luminile rampei, rămâne o realitate faptul că cele două

şcoli de gândire îşi spun cuvântul aproape ori de câte ori este abordat subiectul acestei ţări (cea de-a doua ţară ca mărime după Polonia, în contextul geopolitic est-european) – statul de la nord de Balcani, România.

Prin mesaje mai mult sau mai puţin explicite, una dintre aceste şcoli de gândire consideră că România posttotalitară şi postcomunistă este, într-un anume sens, cu neputinţă de recuperat pentru Europa, deoarece în anamneza ei se înscrie un şir de evenimente congenital descalificante. România interbelică – prin racilele ei – ocupă pentru adepţii acestei şcoli de gândire un loc principal. Ţin să elogiez obiectivitatea domnului Nicolae Manolescu – pornind de aici, el scotea nuanţat în evidenţă faptul că România interbelică „a fost o ţară democratică şi liberală, printre puţinele, dacă nu singura, dintr-o Europă Centrală şi de Est sedusă de politici totalitare", o ţară unde „numerosi intelectuali s-au opus obscurantismului ideologic şi crimei politice"1, adepţii unor asemenea extremisme fiind departe de a constitui forţa majoritară, ideologică şi politică, a scenei româneşti.

Cealaltă şcoală de gândire consideră, pragmatic, că România posttotalitară şi postcomunistă poate fi recuperată pentru Europa printr-o terapie de şoc aplicată – deşi târziu – cu mână sigură, cu eficienţă şi metodă. Şi că momentul acestei cotituri este acum, în condiţii de stabilitate.

Pertinentă faţă de acest context, dar prin revers, este, de exemplu, concepţia uneia dintre vocile cele mai puternice ale fostei administraţii de la Washington, dl Richard C. Holbrooke, până la începutul acestui an ambasadorul Statelor Unite la ONU şi persoana care, în condiţiile unei victorii a Partidului Democrat la alegerile din noiembrie trecut, ar fi fost preconizat drept un foarte plauzibil secretar de stat al Statelor Unite.

Într-o luare de cuvânt pronunţată anul trecut la Woodrow Wilson Center şi care nu a trecut neobservată, ambasadorul Richard Holbrooke

Note:

1. România literară, nr. 44, 7 noiembrie 2001.

se situa cumva de partea uneia dintre aceste şcoli de gândire. Fără să numească România, referindu-se în schimb la concepţia şi acţiunea politică a unui preşedinte american – Woodrow Wilson, mai precis încă, la principiile wilsoniene ce au stat la temelia ordinii europene de după primul război mondial, înaltul demnitar american a spus: „Cred că (preşedintele) Wilson a fost nobil în scopurile sale, dar trebuie să vă spun, şi cu toată francheţea, cred că preşedinţia lui trebuie judecată cel puţin ca un eşec parţial, măsurată prin contrast cu rezultatele acţiunilor ei. Punctul acesta de vedere a fost şi este profund marcat de o re-citire a istoriei şi de propriile mele experienţe în Balcani. Autodeterminarea este un concept admirabil, dar felul în care a fost el aplicat în sud-estul Europei între 1919 şi 1920 prin Tratatele de la Versailles şi Trianon şi prin celelalte tratate a creat pe hartă linii care au dus direct – cu doi-trei paşi intermediari numiţi fascism, nazism şi comunism – la dezastrele de

care am avut parte în Bosnia şi Kosovo şi în alte locuri. A crea o singură ţară din ceea ce a fost cândva Iugoslavia nu a avut niciodată nici un sens. A deposeda Ungaria de o treime din teritoriul ei şi a pune (aceste teritorii) în interiorul altor ţări ca măsură punitivă, indiferent de presiunile la care a fost supus Wilson, nu poate fi justificat ca autodeterminare'2.

Note:

2. „I think Wilson was noble în his goals, but I must tell you, quite frankly, I think his presidency must be judged at least as a partial failure, if measured against the consequences of its actions. This view has been deeply affected by a re-reading of history and by my own experiences în the Balkans. Self-determination is a wonderful concept, but the way it was applied în southeastern Europe between 1919 and 1920 în the Treaties of Versailles and Trianon and subsequent treaties, created lines on a map which led directly, with a couple of intermediate steps called fascism, nazism and communism to the disasters that befell us în Bosnia and Kosovo and elsewhere. Creating a single country of what was once Yugoslavia, never made any sense.

Taking a third of Hungary's land away and putting it into other countries as a punitive measure, no matter what pressures Wilson was under, cannot be justified as self-determination" – Ambassador Richard C. Holbrooke, United States Permanent Representative to the United Nations Statement at the Woodrow Wilson Center, Washington D.C., February 7, 2000 (U.S., U.N. Press Release no. 18/00).

Recentul articol al criticului newyorkez despre care vorbim se situează evident în filiaţia şcolii de gândire ilustrate de afirmaţiile de mai sus (vecina României de la vest este, direct sau aluziv, pomenită de peste douăzeci şi cinci de ori în explicaţie, Tratatele de la Versailles de două ori, România interbelică ocupând aproape patru coloane din text).

Este interesant de notat că, după 1999 şi evenimentele din Kosovo, în presa washingtoniană au apărut, după ştiinţa mea, două sau trei articole de opinie exprimând puncte de vedere înrudite cu cele ale ambasadorului Holbrooke. Iar în timpul campaniei din Kosovo, după cum se ştie, personalităţi militare s-au pronunţat la rândul lor în manieră critică cu privire la validitatea sistemului de la Versailles, generalul Wesley Clark (astăzi pensionat), printre alţii.

Dar pentru că America tolerează divergenţele de opinii, chiar şi acolo unde unele voci ar putea invoca public oportunitatea unei revizuiri a Tratatelor de la Versailles şi Trianon, aş încheia cu un fragment revelator din replica dată ambasadorului Richard Holbrooke de către o cunoscută personalitate a vieţii publice americane, dr. Martin Sletzinger, director al programului de East European Studies la Wilson Center. „Că o înaltă oficialitate americană poate

face o astfel de declaraţie – superficială, dubioasă factual, generalizatoare şi inclusivistă – cu privire la istoria Europei de Răsărit şi Centrale mă frapează ca o afacere riscantă, mai ales ţinând seama de faptul că problemele frontierelor şi etnicităţii sunt încă foarte viu prezente în acea parte a lumii. Aş dori să clarific două lucruri în legătură cu perioada de importanţă crucială la care s-a referit dl Holbrooke (...)

I. Faptul că Iugoslavia s-a dezintegrat nu dovedeşte – aşa cum pretinde dl Holbrooke – că acea configuraţie «nu a avut nici un sens». A avut foarte mult sens la vremea aceea pentru liderii popoarelor constituente ale Iugoslaviei. Mai mult decât atât, în rândul slavilor sud- -dunăreni din Imperiul Habsburgic şi Regatul Ungariei, nu exista nici un fel de sprijin sau dorinţă de a rămâne, după război, în interiorul acelei entităţi prăbuşite. Şi care ar fi fost alternativa: să fi lăsat aceste popoare în graniţele unei Austrii sau Ungarii retrograde, împotriva voinţei lor? Dacă ideea de Iugoslavia nu a avut niciodată sens – aşa cum pretinde dl Holbrooke -, deopotrivă este lipsit de sens efortul făcut din răsputeri de domnia sa şi de alţii la Dayton, şi mai departe, probabil decenii încă de-acum încolo, pentru a păstra Bosnia ca Bosnie, în graniţele sale: căci ce altceva este Bosnia (populată de slavi sud-dunăreni – sârbi, croaţi şi sârbo-croaţi musulmani vorbitori de limbă slavă) decât o Iugoslavie în miniatură?

II. Prin prevederile Tratatului de la Trianon din 1920, Regatul Ungariei a pierdut aproximativ două treimi din teritoriul său. Dar în acest teritoriu erau practic cuprinse naţiuni întregi nemaghiare – printre care croaţii şi slovacii care, foarte răspicat, nu au vrut să rămână mai departe sub unguri. Şi dacă este adevărat că anumite aspecte ale Tratatului de la Trianon îmbrăcau pe alocuri caracter draconic, în cea mai mare parte a teritoriilor pierdute de Ungaria, în virtutea acelui tratat, ungurii constituiau în mod distinct o minoritate.”3

Ceea ce am citat exemplifică un anumit mod de a contrazice polemic în stil american. Pe de altă parte, faptul că gândirea politică a fostului ambasador american la ONU nu face parte din gândirea politică a noii administraţii este dovedit de pronunţările publice făcute în ultimul timp la Washington în legătură cu nevoia de a păstra stabilitatea echilibrului existent în zonele Europei de Est şi Centrale, zguduite atât de mult în ultimul timp de dezlănţuiri ultranaţionaliste, de învrăjbiri secesioniste şi de şubrezenia enclavizărilor ce afectează – e drept, parţial, dar aparent fără ieşire – arii adânc rănite de istorie din spaţiul de la sud de Dunăre.

Publiciştii care îşi exercită înrâurirea prin scris asupra formatorilor de opinie din marile centre de decizie ale lumii au deplina libertate de a-şi elabora demersul în concordanţă cu şcolile de gândire care le sunt apropiate.

Note:

3. „Commentary and Analysis: Holbrooke Need to Reread Yougoslav History: Response by Martin Sletzinger to Ambassador Richard Holbrooke's Speech”, Woodrow Wilson International Center for Scholars, February 7, 2000.

Este dreptul celorlalte spirite avizate de a se apleca cu obiectivitate asupra faptelor şi unghiurilor folosite de unii şi de alţii în abordare. Este legitimă – fără răstălmăciri – delimitarea critică a oricui faţă de aserţiuni făcute în dispreţul faptelor, ca şi faţă de distribuirea accentului analitic în maniere părtinitoare. Nu este vorba, sub nici un chip, de vreo situare oarecare în apărarea xenofobiei, a ultranaţionalismului şi a antisemitismului; nimeni, într-adevăr, nu poate face cu impunitate apologia antonescianismului, ultranaţionalismului şi a celorlalte extremisme generatoare de inumanităţi, crimă, fărădelege şi contaminante dezastre. Locul lor şi al altora asemenea lor este în groapa comună a istoriei.

A reflecta critic, factual şi obiectiv la căile de viitor ale unei ţări dintre cele mai lovite de totalitarism din Europa de Est în anii secolului trecut va trebui să ţină cont de toate acestea, ca şi de întreaga moştenire a trecutului totalitar. Aşa cum se pronunţă vocile observatorilor avizaţi din acest mare centru de putere al lumii de azi, a gândi la o descătuşare ireversibilă de toate fantomele trecutului este un proces ce merge mână în mână cu comandamentele stabilităţii, după cum arată invariabil toate evenimentele din zonă din ultimii ani.

Polemicile publice pe marginea uneia sau alteia dintre căile de urmat pentru depăşirea impasurilor existente, discuţiile pro şi contra diverselor şcoli de gândire se cuvin desfăşurate cu bună-credinţă, în spiritul probităţii şi logicii factuale. Zelul publicistic local nu va avea decât de câştigat de pe urma informării demersului său polemic cu bogăţia de nuanţe oferite de perspectiva americană a momentului actual faţă cu totalitatea spaţiului est-european, după momentul istoric cu mondiale răsfrângeri, 11 septembrie 2001.

(22, nr. 48/2001)

Dan Pavel

Problema naţională – după WTC şi Ben Laden

Controversele politice privind problema naţională sunt un indiciu al gradului de marginalitate al României. În epoca post-World Trade Center, în care ţările occidentale şi aliaţii lor au pornit războiul mondial împotriva terorismului, autorităţile române îşi continuă ofensiva împotriva secuilor din Harghita şi Covasna. Cantonarea majorităţii româneşti şi minorităţii maghiare în controversele tipice secolului al XlX-lea reprezintă eşecul democratizării. Este imposibilă consolidarea democraţiei într-o ţară în care libertăţile individuale şi drepturile minorităţilor nu sunt complet garantate. Aici, efortul cel mai mare revine majorităţii. Ceea ce nu înseamnă că minorităţile nu au partea lor de responsabilitate. În judeţele Harghita şi Covasna, cu populaţie

predominant maghiară, românii sunt minoritari, iar tratamentul aplicat de majoritari este mai cinic decât cel aplicat de majoritatea românească minorităţii maghiare la nivel naţional. Dacă ne uităm la ceea ce au făcut partenerii politici ai UDMR pentru maghiarii din România, din decembrie 1996 încoace, atunci maghiarii din Harghita şi Covasna mai au multe de făcut pentru românii de acolo. Dar de aici şi până la afirmaţia aberantă că statul român şi-a pierdut autoritatea în Harghita şi Covasna este o cale lungă.

Protocolul politic PSD-UDMR nu i-a împiedicat pe naţionaliştii pesedişti care conduc MI şi comisia de control asupra SRI să încerce a recupera avansul luat de opoziţia „democratică”, reconvertită la naţionalism. Toate partidele româneşti se întrec în a-şi demonstra patriotismul şi a-şi acuza inamicii politici de „trădarea intereselor naţionale”. Spectacolul este indecent. Politicienii maghiari din România se întrec să-şi arate ataşamentul faţă de reprezentarea intereselor maghiarimii, şi îşi aruncă acuze asemănătoare. S-au balcanizat şi ei. Dacă ar fi împlinit o politică de reforme care să aducă prosperitatea (deopotrivă majorităţii româneşti şi celor 19 minorităţi naţionale reprezentate în Parlament), atunci se puteau lăuda că sunt forţe patriotice. În momentul bilanţului, toate aceste partide vor trebui să dea socoteală.

Dacă fostele partide istorice au revenit previzibil la tactica „naţională” care le-a consacrat, marea surpriză este „rinocerizarea” unei părţi a intelectualităţii române. (În paranteză fie spus, am avut zilele trecute la New York o controversă cu un critic literar din România, care susţinea că Eugen Ionescu este un scriitor de mâna a paisprezecea. Dar numai modul în care a surprins „rinocerizarea” fascistă sau comunistă îl face un scriitor important.) În ce constă „rinocerizarea” intelectualităţii române? În asumarea rolului de apărători ai demnităţii naţionale ultragiate. Intelectualii pot fi critici, militanţi sau obedienţi. Ca şi dinozaurii, o parte din specia intelectualilor critici a dispărut anul trecut, când s-au speriat de Vadim şi au trecut de partea fostului inamic, Iliescu. Modul în care a reacţionat o parte a intelectualităţii noastre (inclusiv diaspora) faţă de articolul despre România al lui Tony Judt din New York Review of Books trădează „complexele culturii române.”

Cu avantajul privitorului din afară, Judt a sesizat clar că adevărata problemă naţională a României nu este atât relaţia (complicată) cu minorităţile, cât incapacitatea de modernizare. Din motive diferite, România este întârziată, dacă nu chiar a eşuat în încercarea de a se moderniza, pe toate liniile – democratizare, liberalizare, constituirea statului de drept, integrarea în UE, rezolvarea problemei minorităţilor, respectarea drepturilor omului, susţinerea pieţei libere şi a economiei de tip capitalist, răspunsul la globalizare. Guvernele Roman, Stolojan, Văcăroiu, Ciorbea, Vasile, Isărescu, Năstase, preşedinţiile Iliescu, Constantinescu, din nou Iliescu, parlamentele avute, mizeria din jur, toate sunt expresia acestui eşec. Judt a văzut ceva despre care noi nu am încetat a scrie de 12 ani încoace. Dacă îl compar cu ceea ce am scris eu, de

pildă, mi se pare că articolul lui este mult mai blând. Şi mai superficial, firește. Dar la fel aş păţi şi eu dacă aş scrie despre intelectualitatea franceză „rinocerizată”, chiar dacă am câteva intuiţii şi percepţii remarcabile, despre care Judt a scris o carte fundamentală. (Făcând o paranteză despre Tony Judt, el nu este american, ci britanic, chiar dacă în prezent predă la New York University, iar o parte din familia lui provine din Moldova istorică. Numai intelectualii diletanţi şi suspicioşi din România au putut sugera că ar fi fost vreo legătură între un articol din New York Review of Books şi vizita premierului Năstase în SUA. Interesul lui Judt asupra României este încercarea de autolămurire cu privire la ascendenţa familială. Iar pentru faptul că nu citesc în mod regulat New York Review of Books, una dintre cele trei sau patru reviste care dau tonul dezbaterilor intelectuale din SUA şi din lume, nu pot decât să-i compătimesc!) În ciuda unor surse discutabile, Judt a înţeles mai bine decât mulţi intelectuali şi politicieni români care este problema noastră naţională. După ce multă vreme a existat un divorţ între clasa politică şi grupurile intelectuale, iată că liantul naţionalist reface unitatea. Reacţia intelectualilor la Judt este similară reacţiei partidelor politice şi a unor asociaţii ale societăţii civile faţă de UDMR şi maghiari.

Dacă facem o comparaţie între resentimentul fundamentalist religios (din orice biserică) şi resentimentul extremist naţionalist, ambele reprezintă respingeri marginale ale modernităţii, iar în particular a consecinţei acesteia, globalizarea. Modernitatea şi globalizarea împing către rezolvarea problemei naţionale şi secularizare. Naţionalismul şi fundamentalismul religios reprezintă în această epocă respingeri parţiale sau totale ale modernităţii. Europa de sud-est, ca şi Orientul Mijlociu sau o mare parte din Africa, trăiesc (în moduri specifice) dramele trăite de Evul Mediu Occidental. De la Renaştere încoace, trecând prin Reformă, Iluminism, Revoluţiile Engleză, Americană & Franceză, revoluţiile industrială şi informatică, războaiele mondiale şi prăbuşirea imperiilor coloniale, toate acestea sunt expresii ale zbaterilor de acceptare sau respingere a provocărilor modernităţii. România nu a trăit decât în mod ocazional şi parţial experimentele modernităţii. Nu există nici un determinism cultural sau economic în legătură cu parcurgerea acestor experienţe şocante. Modernitatea poate fi asumată sau respinsă. Încă nu îmi dau seama dacă noi trăim drama modernizării sau o respingem. Există semne ambigue, care confirmă ambele ipoteze. Oricare ar fi adevărul, trebuie să ne asumăm condiţia. În ceea ce priveşte problema naţională, cea mai periculoasă tentaţie este să ne raportăm la ea cu reflexele secolului al XIX-lea, când s-au pus bazele eşecurilor din secolul XX. Tragedia de la World Trade Center a semnalat americanilor şi occidentalilor că o parte importantă a lumii respinge modul lor de viaţă şi gândire. Renaşterea naţionalismului în România poate fi tot o respingere a Occidentului şi standardelor sale cu privire la minorităţi. O

respingere care vine din adâncurile reprezentărilor privind „fiinţa naţională”, contrariul integrării în NATO şi UE.

Washington, D.C. 24 noiembrie 2001

Adrian Mihalache
2PD-PN

Când Platon numeşte omul un biped fără pene (2PD-PN), el nu caută prin aceasta să ofere o definiţie combinând genul proxim cu diferenţa specifică. Imaginea sa (representamen-ul) trimite la un interpretant constituit, pe de o parte, din conştiinţa întristată a fragilităţii şi, pe de altă parte, din nostalgia după fiinţa perfectă a androginului, descrisă chiar de el în Banchetul. Omul dinaintea scindării era o entitate rotundă, nu numai ca formă, ci şi în sensul completitudinii şi autosuficienţei, cu patru braţe, patru picioare şi două sexe. Intervenţia brutală a lui Zeus l-a lăsat mutilat, frustrat şi măcinat de pulsiunea regăsirii de sine prin complementaritate. Bipedul fără pene este o fiinţă precară şi roasă de dorinţă.

Diogene din Sinope, primul cinic, ia însă ad litteram metafora lui Platon. Apărând, probabil nechemat, la o reuniune de distinşi intelectuali, el aduce cu sine un cocoş jumulit, pe care-l prezintă, în deriziune, cu cuvintele: „Iată omul lui Platon!” Filosofii, ignorându-i impertinenţa, i-au apreciat logica. Luând, cu naivitate, reprezentarea drept definiţie, ei au găsit de cuviinţă să o completeze: biped fără pene, în regulă, dar cu unghiile late.

Diogene se comportă dezinvolt nu numai cu interlocutorii, ci şi cu semiotica lui Peirce. Ignorând interpretantul, cu toată încărcătura lui culturală, el ia în seamă doar relaţia dintre aspectul sensibil al semnului (representamen-ul, respectiv imaginea bipedului jumulit) şi referentul său, adică omul. Aruncând ostentativ cocoşul în arena dezbaterii, reduce bogăţia semnificantă a semnului, reducându-l la un simplu indice. Procedeul reducţionist este inerent cinismului şi tinde spre caricaturizare. Il vor folosi, în urma lui, mulţi filosofi care au şocat lumea, unii încercând s-o explice, alţii s-o schimbe. Peter Sloterdijk, în Critica raţiunii cinice (Editura Polirom, Iaşi, 2000), arată cum psihanaliza a dat impresia de cinism „susţinând ideea că orice faptă omenească poate fi redusă, până la urmă, la impulsuri sexuale şi la deformări ale acestora” (p. 183). Marxismul, insistând pe determinarea economică, a sugerat, stârnind bănuiala de cinism, că omul este ceea ce mănâncă (Man ist was man isst). Cinic pare oricine reduce explicaţia la esenţa ei nudă, deci ruşinoasă. Omul de acţiune însă, mai mult decât filosoful, este obligat să procedeze reductiv, dacă vrea să fie eficient. Alexandru cel Mare, nu întâmplător admirator al lui Diogene, taie nodul gordian, în loc să-l desfacă, adică propune o soluţie care nu „dezleagă” problema, ci o desfiinţează. Napoleon este cinic atunci când reduce justiţia la pragmatism, afirmând că ordinul de executare a ducelui d'Enghien a fost „mai mult decât o crimă, o

greşeală”. Tot el ridiculizează impersonalitatea Puterii, declarând, într-o cuvântare ţinută cu prilejul anului nou 1814, an care avea să fie cel al primei sale abdicări: „Ce este cu adevărat un tron? Patru bucăţi de lemn aurit şi o cârpă de catifea? Nu, tronul este un bărbat, iar acel bărbat sunt eu...” (citat în Peter Sloterdijk, ed. cit., p. 179). După Napoleon, personalitatea (a sa, n.b.) rezistă la orice reducţionism, conceptele însă nu. Stalin avea să gândească la fel, exprimându-se mai puţin elegant. Una e să afirmi: „les gros bataillons ont toujours raison”, alta să întrebi dispreţuitor: „Papa, câte divizii?”

Argumentarea cinică nu se reduce la discursul verbal, ea este punere în scenă, în care limbajul corporal este folosit cu expresivitate. Diogene „calcă” pe trufia lui Platon, păşind pe covoarele acestuia cu încălţările murdare. În acest fel, îi tulbură concentrarea şi-i atrage atenţia asupra imposibilităţii de a se abstrage din concret. Peter Sloterdijk vede în recurgerea la corp o instrumentalizare a animalităţii ca mijloc de argumentare. „Animalitatea reprezintă, la cinic, un aspect al autostilizării şi, în acelaşi timp, o formă a argumentării” (op. cit., p. 133). Sigur este că masturbarea publică a lui Diogene, ca răspuns la teoria erotică a lui Platon, justifica apelativul de „Socrate dement”. Asemenea gesturi trebuie însă înţelese din perspectiva consecvenţei cu care Diogene îşi transforma concepţiile în stil de viaţă, încorporând, el însuşi, propria sa învăţătură. Preferăm să vedem în limbajul extins al cinismului nu atât o intruziune a animalităţii, cât o utilizare inteligentă a teatralităţii. Aşa cum, în teatru, corpul actorului realizează unitatea dintre auto-prezentare şi re-prezentare, în discursul cinic, corpul face trecerea de la exhibare la generalizare.

Expresia literară a cinismului este sarcasmul. Ca şi filosoful cinic, scriitorul recurge la reducţia semiotică şi la aluzia corporală pentru a sfida tabuurile culturale ale societăţii. Eminescu nu face doar o poantă licenţioasă, ci întreprinde o reducţie cinică de la transcendent la corporal când spune că,Duhul sfânt în chip de porumb nu din cer s-a pogorât / Ci mai jos de brâu l-avuse Iosif şi l-a dat Mariei” (Antropomorfism). El are în vedere caracterul inerent cinic prezent în demersul reductiv al ştiinţei, atunci când glosează asupra darwinismului: „Zice Darwin după tine / Cum că omul e-o maimuţă / – Simt humorul de gorille / Când desmiard-o pisicuţă” (Scrisori din Cordun). Distanţându-se de propria propensiune romantică, vede dragostea redusă la o sexualitate reglată de legile biologice: „Să sfinţeşti cu mii de lacrimi un instinct atât de van / Ce le-abate şi la pasări de vreo două ori pe an? / (...) Nu vedeţi c-acea iubire serv-o cauză din natură? / Că e leagăn unor vieţe ce seminţe sunt de ură?” (Scrisoarea IV).

Ambivalenţa lui Eminescu – pe de o parte un romantic dezgustat de realitate, pe de altă parte un cinic rece, suspicios la adresa construcţiilor mentale – ne ajută să facem o distincţie clară între ironia romantică şi sarcasmul cinic. Prima devalorizează lumea reală, în raport cu puterea fanteziei

eliberate, a doua subminează construcţia imaginaţiei, invocând constrângerile realului. Romanticul ironizează lumea ca derizorie: „O ladă este lumea cu vechi buclucuri – ceriul / De stele şi comedii vă este un hămbar” (O, adevăr sublime...), dar crede că se poate distanţa de ea, negând-o cu superbie, pentru a crea o alta: „Un regat pentru-o ţigară, s-împlu norii de zăpadă / Cu himere!...” (Cugetările sărmanului Dionis). Nu este vorba de o simplă evaziune în ideal, ci de un act orgolios de distrugere: „Aicea este lumea... de-o sfarăm – e sfărmată. / De sfarăm pe vecie acest idol de lut / Eterna pace-ntinde imperiul ei mut” (Confesiune). Este interesant şi chiar amuzant să vedem cum un anumit motiv, tratat de Eminescu în tonalitatea ironiei romantice, poate fi reformulat în cheia sarcasmului cinic. Astfel, „Pe păreţi cu colb, pe podul cu lungi pânze de păianjen / Roiesc ploşniţele roşii, de ţi-i drag să te-uiţi la ele!” (Cugetările sărmanului Dionis) este un exemplu de ironie romantică la adresa condiţiei umane, în timp ce anecdota: „Ei, şi ce dacă vezi o ploşniţă pe perete? Ce te aştepţi să vezi? Un Rembrandt?” este o cinică punere în scenă a aceleiaşi condiţii.

Când analiza obiectivă, detaşată se lasă ademenită de sarcasmul cinic, ea reuşeşte să rănească profund. Articolul lui Tony Judt, „Romania: The Bottom of the Heap”, publicat în The New York Review of Books şi reprodus de România literară sub titlul „România: La fundul grămezii”, a stârnit numeroase reacţii umorale.

Replicile au avut în vedere mai puţin exactitatea diagnosticului, cât corectitudinea detaliilor. Puţini au observat însă că elementul realmente supărător, chiar dacă slab conştientizat, ţinea nu atât de mesaj cât de stil. Autorul privea, ce-i drept, corectitudinea cu dezinvoltură, dar reducea cu eficienţă adevărul la exactitate. Într-o conferinţă ţinută, pe vremuri, în faţa cercetătorilor ştiinţifici, Constantin Noica sublinia distincţia dintre exactitate şi adevăr, precizând că prima este reducţia cinică a celui de-al doilea. Spunea el: „Părăsind de mult sublimul divin, cultura noastră a căzut în sublimul exactităţii. (...) Exactitatea a tins să ia locul adevărului, sau măcar să-i poarte numele” (Cartea interferenţelor, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985, p. 170). Situîndu-se hotărât de partea lui Platon, împotriva lui Diogene, Noica repovesteşte disputa în care ultimul susţinea că vede masa şi cupa, nu şi ideea-masă sau ideea-cupă, insistând că, pentru a ajunge la adevăr, nu trebuie să priveşti doar cu ochiul exterior al exactităţii, ci şi cu cel interior al raţiunii. În cazul articolului lui Tony Judt, dihotomia exactitate-adevăr ar trebui înlocuită de triada corectitudine-exactitate-veracitate. În pofida incorectitudinilor de detaliu, ceea ce spune Tony Judt este exact. Problema ocultată de comentatori, dar adânc resimţită de subconştientul lor, este că americanul e brutal până la cinism. Panorama istorică întreprinsă de el nu supără atât prin translaţia în timp a anexării Cadrilaterului sau prin ignorarea locului de baştină al preşedintelui Iliescu, cât prin însuşi faptul că este o panoramă (panaramă), o

viziune ă vol d'oiseau. Din zborul păsării, finețurile vernaculare se estompează, rafinamentele de detaliu dispar, imaginea se reduce la schemă, iar schema, reductivă prin natura sa, miroase a cinism. Rămâne „fantasma sado-masochistă a unei naţiuni pe care istoria a supus-o la nenumărate umilinţe”, rămâne imaginea unuia „dintre codaşii Europei la toate capitolele”. România, cea atât de originală, nu este văzută ca „diferită” de alţii, ci „doar într-o situaţie mult mai proastă”. Mai mult, ea a fost mereu pradă „problemei devorante a propriei identităţi”. Menţionând, în treacăt, că „statul român e o creaţie relativ recentă”, autorul nu greşeşte, dar explicând că românii ar fi fost „guvernaţi succesiv de cele trei mari imperii din Răsăritul Europei: Rus, Austro--Ungar, Otoman”, se cam grăbeşte. E uşor de observat incorectitudinea cronologică, mai greu este de contestat exactitatea faptică, dar merită semnalată eludarea veracităţii prin ştergerea cinică a nuanţelor. Principatele extracarpatice au fost, chiar sub suzeranitate otomană, autonome, iar păstrarea statalităţii este totuşi lucrul (nu singurul!) cu care ne putem mândri. Ne mândrim, de asemenea, cu unele figuri de elevaţie intelectuală pe care le-am dat lumii, dar Judt se grăbeşte să selecteze două – de care „actualul prim-ministru, Adrian Năstase, face mare caz, (...) cu oarecare stângăcie” – şi le reduce la o singură dimensiune, cea antisemită. Tendinţa mai veche de a face „elogiul armoniei etnice” şi de „a exploata ideologic creştinismul” ar fi responsabilă de faptul că peisajul cultural autohton, atât de variat pentru noi, ar avea (după Judt) o singură caracteristică principală: imposibilitatea, „pentru mulţi români educaţi” de a „trasa cu prea mare siguranţă graniţa dintre onorabilitate şi lipsa acesteia, în moştenirea lor culturală”. Această observaţie, ca şi „predispoziţia de a se supraestima” sunt exacte, desigur, dar cât de cinice în reducţia lor!

Poate cea mai exactă afirmaţie a lui Judt, cu atât mai greu de înghiţit cu cât nu este umbrită de incorectitudini de detaliu, este aceea că „apartenenţa României la Uniunea Europeană va da (acesteia din urmă, n.n.) mai multe bătăi de cap decât satisfacţii”. România n-are nimic de oferit şi totul de cerut, de aceea „viitorul acestei ţări rămâne neclar şi, ca întotdeauna (s.n.), va depinde de bunăvoinţa străinilor”. Bunăvoinţă pe care Judt, cel puţin, arată că o are, atunci când spune: „lăsarea României pe dinafară (Uniunii Europene, n.n.) ar fi o ruşine...”, deşi nu uită să adauge picătura obişnuită de cinism: „... fără a reprezenta însă un mare pericol pentru Europa”. Întorcându-şi deodată bateriile asupra Europei, Judt ne restituie speranţa, chiar dacă ne refuză menajamentele: „Fără dorinţa de a-şi extinde beneficiile asupra acelora care au într-adevăr nevoie de ele, Uniunea este o caricatură a ei însăşi şi a celor care cred în ea”. El consiliază integrarea României, cu toate dificultăţile pe care aceasta le incumbă, pentru că numai „sistemul de pârghii internaţionale a reuşit să determine buna purtare a românilor”.

Privindu-ne lucid, fără umilinţă, dar şi fără mândrie, nu putem să nu recunoaştem că atât diagnosticul lui Judt, cât şi terapia propusă sunt exacte, chiar dacă unele simptome sunt greşit înregistrate. Formularea anamnezei, ca şi a tratamentului are toate mărcile discursului cinic, fiind, în acelaşi timp, reductivă şi sarcastică. La ceva, cinismul este totuşi bun: trezeşte la realitate, dar numai pe cei ce sunt destul de tari ca să o suporte. Să sperăm că printre aceştia se numără şi bipedul fără pene care vorbeşte româneşte.

(Dilema, nr. 458/2001)

Liviu Antonesei

Eseistul Tony Judt şi mareşalul Ion Antonescu

În numărul pe octombrie, revista noastră a publicat prima parte a celebrului articol scris de Tony Judt şi tipărit în nu mai puţin celebra The New York Review of Books. Am renunţat să mai publicăm şi restul eseului nu pentru că, între timp, două săptămânale ne-au urmat, publicându-l fie integral, fie în largi extrase, ci dintr-un sentiment de zădărnicie. Intenţia noastră fusese aceea de a supune opiniile profesorului şi eseistului american unei dezbateri publice. În loc de dezbatere, dacă exceptăm editorialul dlui Nicolae Manolescu ce a însoţit traducerea din România literară, am avut parte însă fie de pamflete mai reţinute sau mai grobiene, fie de scenarii ce legau apariţia textului de vizita în America a premierului Năstase, fie de reacţii ofuscate. Va trebui să analizeze cineva odată şi acest tip de reacţie de o îndoielnică nobleţe, pe numele său „ofuscarea la români”. Trecând peste reacţiile lipsite de orice eleganţă, i s-au reproşat autorului câteva inexactităţi istorice, fără să se observe că acelea, reale de altfel, nu puneau neapărat sub semnul întrebării „tezele” eseului. I s-a pus la îndoială buna-credinţă, fără a mai băga cineva de seamă concluzia acestui eseu, într-adevăr dureros şi deloc flatant – şi anume că, trecând peste toate imperfecţiunile şi contradicţiile societăţii şi culturii publice de la noi, România trebuie integrată în structurile europene şi euro-atlantice. Mai mult, că integrarea României este chiar marele test al seriozităţii şi viabilităţii acelor instituţii. Or, la o lectură cât de cât atentă şi lipsită de pasionalitate, s-ar fi observat că, în întregul său, eseul lui Tony Judt este de fapt o pledoarie îndurerată pentru România, s-ar fi observat că profesorului american chiar îi pasă de această nefericită ţară, pe care a vizitat-o de câteva ori, în care a conferenţiat şi a publicat cărţi. Că în România există şi unele lucruri bune, că imaginea ar fi putut fi mai „nuanţată”? Nu încape îndoială. Dar noi am refuzat să observăm artificiul retoric al autorului. Pledoaria sa pentru România vine la finalul unui diagnostic cu aparenţele unei execuţii, iar, prin aceasta, ea este cu atât mai preţioasă.

Aspectul că, în esenţă, Tony Judt nu s-a înşelat reiese cum nu se poate mai limpede dintr-un alt fapt, simultan cu „dezbaterile” privind eseul său – mă refer la reluarea polemicii din jurul mareşalului Ion Antonescu, prilejuită de o

declaraţie a premierului din timpul vizitei americane, declaraţie vizând temperarea cultului deşănţat pentru mareşal. Bulevarde şi străzi, până şi un fel de cărare de lângă blocul meu au căpătat numele acestuia. Statuile sale se ridică în toate oraşele şi târgurile, ba chiar şi prin sate, inclusiv cu participarea unor autorităţi publice locale şi centrale. Nu suntem atenţi nici la meritele sale discutabile, nici la defectele indiscutabile ale comportamentului său public. Faptul că a început războiul împotriva comunismului şi pentru eliberarea Basarabiei nu-l face mai puţin un criminal de război. Spunem că, de fapt, a fost judecat de ruşi, prin intermediul unei justiţii româneşti marionetă. Aşa şi este, numai că tot criminal de război ar fi fost declarat şi de o „justiţie americană", la Nuremberg, de pildă, ori de una „absolut independentă", presupunând că aşa ceva chiar există. Iar în lumea civilizată, spre care susţinem că dorim să ne îndreptăm, nu se prea ridică statui pentru criminalii de război, indiferent de caracterul just ori injust al războiului. Şi cu atât mai puţin nu participă la instaurarea unui asemenea cult autorităţile unui stat ce se pretinde democratic. Interesant este că până şi cei care au apărat declaraţia premierului au simţit nevoia să o facă prudent – „americanii şi evreii îl consideră pe Antonescu criminal de război", de parcă, dacă nu l-ar socoti ei, nici n-ar mai fi!

Este, de asemenea, elogiat fără măsură „geniul strategic şi militar" al mareşalului, dar câţi istorici militari serioşi au analizat oare cât datorează acestui „geniu" dezastrul militar indiscutabil de la Cotul Donului? Despre asemenea subiecte nu se discută, din păcate, în cel mai bun caz se fac aluzii, atât de discrete încât le sesizează doar iniţiaţii. Desigur, adevărul în această chestiune ar dăuna cultului, însă treaba istoricilor nu este aceea de a întreţine un cult, de a-i furniza argumente, ci tocmai descifrarea adevărului privind acel trecut.

Însă, cu siguranţă, cel mai ocultat subiect este chiar cel legat de „patriotismul" mareşalului. S-a spus şi se repetă până la saţietate, şi de neinformaţii oameni de bună-credinţă, dar mai ales de „patrioţii de serviciu" că, dincolo de limitele şi erorile sale, un lucru nu poate fi pus în discuţie, imensa iubire de patrie a automareşalului. Or, chiar în acest punct este Antonescu cel mai vulnerabil. N-a oprit armata română la Nistru, pentru că i-a promis lui Hitler că merge alături de el până la capăt. N-a intrat în tratative cu aliaţii, astfel încât întoarcerea armelor să se fi făcut mai devreme şi, deci, cu rezultate mai bune pentru ţară, pentru că „i-a dat cuvântul lui Hitler". Şi, atunci, nu pot decât să mă întreb – ce fel de patriot este acela pentru care cuvântul dat unui lider străin, nici nu contează dacă e Hitler sau altul, este mai important decât jurământul de credinţă faţă de ţară? Pentru mareşal, Hitler era de fapt mai important decât România. Pe oricare alt lider istoric român care ar proceda astfel l-am numi imediat trădător de patrie. Pe Ion Antonescu îl declarăm „om de onoare", ceea ce probabil a şi fost în felul său, dar şi „patriot", o calitate cel puţin discutabilă. Cine să ne mai înţeleagă? Ei, bine,

tocmai din acest motiv ar trebui ca istoricii să-l socotească pe Antonescu exact ceea ce este, un personaj istoric controversat, care a guvernat România într-una din cele mai complicate perioade din întreaga sa istorie, şi să-i acorde întreaga atenţie. Despre „atenţia istorică” vorbesc, nu despre „cultul strămoşilor”, pentru că nu aparţinem unei populaţii primitive, ci, îndrăznesc să sper, Europei începutului celui de-al treilea mileniu. De altfel, transformarea mareşalului în cult se datorează tocmai lipsei de atenţie a istoricilor de meserie, care au lăsat loc liber pentru tot felul de improvizaţii ale veleitarilor ce preferă studiului serios închinarea la pozele acestuia. Şi nu la toate! Sunt câteva poze în care-l putem vedea pe mareşal căzut el însuşi pe gânduri... Părea să se îndoiască de justeţea deciziilor sale, ceea ce „patrioţii” noştri nu o mai fac.

(Timpul, nr. 12/2001)

Tudorel Urian

Tony Judt şi americano-centrismul

Directorul Institutului Remarque al Universităţii New York, Tony Judt, a stârnit în presa românească un mic val de isterie după publicarea articolului „Romania: Bottom of the Heap”, în New York Review of Books, în care comenta istoria şi prezentul ţării noastre în termeni deloc idilici. Cei care, la vremea respectivă, l-au acuzat pe Tony Judt de românofobie sau, mai rău, de calitatea de pion în deja clasicizatul plan de conspiraţie mondială împotriva imaginii externe a României pot să se liniştească. Prin intermediul corespondentului nostru la Paris, Andrei Doicescu (un om admirabil, mereu la curent cu toate marile confruntări de idei ale lumii contemporane), am intrat în posesia unui interviu pe care profesorul american l-a acordat la sfârşitul anului trecut revistei Le Nouvel Observateur în legătură cu şansele intelectualilor de a schimba viziunea americanilor despre lume. „Misiune imposibilă”, rosteşte sentenţios, încă de la început, Tony Judt şi îşi explică afirmaţia prin decalajul existent între „greutatea imperiului american” şi comportamentul provincial al locuitorilor Statelor Unite. Tabloul vieţii intelectuale americane, schiţat de Tony Judt, arată mai degrabă sumbru. Cu excepţia a trei- -patru publicaţii, mijloacele de informare ignoră complet dezbaterile intelectuale sau le prezintă într-o lumină reducţionistă. Rezultatul firesc: influenţa intelectualilor asupra factorilor de decizie politică este slabă. Războiul din Vietnam a fost excepţia, însă doar în a doua sa parte, când se înregistraseră deja pierderi masive. „Intelectualii americani atacă rar problemele de politică externă, şi, atunci când o fac, abordarea lor nu este un angajament de durată, ca un joc de şah, ci una asemănătoare unui joc de pocher, unde, la sfârşitul partidei, fiecare pleacă acasă fără a mai acorda atenţie partenerilor”. În aceste condiţii, crede Judt, nu este deloc uşor să-i convingi pe americanii din diversele orăşele că trebuie să-şi revizuiască raporturile cu restul lumii, să-i responsabilizezi şi să-i pui în gardă în

legătură cu riscurile izolaţionismului şi unilateralismului. Americanii se consideră cavalerii pluralismului, ai democraţiei, ai civilizaţiei şi ai libertăţii şi sunt incapabili să înţeleagă antiamericanismul născut din umilinţă, disperare, inutilitate, pe care îl împărtăşesc milioane de indivizi din lumea a treia.

Dacă în articolul despre România, de bine de rău, finalul era unul optimist, în cazul americanilor cinismul (hiperrealismul?) este dus până la capăt. Judt crede că atentatele de la 11 septembrie i-au năucit pe americani şi că o victorie rapidă împotriva terorismului nu ar face decât să-i readucă la starea iniţială de miopie.

Este greu de crezut că aceste consideraţii au fost mai amabile cu americanii decât a fost articolul „Romania: Bottom of the Heap" cu românii. Cu toate acestea, Tony Judt este unul dintre cei mai respectaţi profesori ai Universităţii New York. În fond, vârsta democraţiei se poate calcula şi din felul în care recepţionezi părerile incomode ale celuilalt.

(Cuvîntul, nr. 1/2002)

IV

Tony Judt în dialog cu Dumitru Radu Popa

Pe muchia Europei

– Vreau să vă mulţumesc mai întâi, domnule Tony Judt, că aţi acceptat să staţi de vorbă cu mine. Articolul pe care l-aţi publicat în The New York Review of Books din 1 noiembrie 2001 a provocat în presa românească o zarvă fără precedent. Ştiu că nu vă aflaţi pentru prima oară în situaţia de a vă apăra ideile, fie în Statele Unite, fie în alte părţi.

Note:

Pentru a evita eventuale confuzii şi speculaţii, precizăm că titlul interviului este dat de către traducător. Lui îi aparţin şi notele de mai jos.

As spune totuşi că imensa cantitate de cerneală care a curs după articolul „România: la fundul grămezii" a fost ceva neobişnuit chiar pentru o ţară precum România, unde „opinia liberă", mai mult sau mai puţin centrată pe idee, se află azi la mare preţ. Dacă e adevărat că tonul face muzica, de ce aţi ales acest titlu?

– N-a fost alegerea mea! Cei de la The New York Review of Books au ales aceste cuvinte din descrierea mea privind locul actual ocupat de România în şirul candidatelor la Uniunea Europeană. Eu n-aş fi ales niciodată acest titlu, din cauza implicitelor judecăţi morale cuprinse în el. Dar poate e bine să reamintesc cititorului că aşa cum eu nu pot controla titlurile date în redacţia „NYRB", la fel nici editorii nu au nici un drept să intervină în ceea ce scriu.

– Şirul comentariilor asupra articolului dumneavoastră cuprinde reacţii publicate atât în ziare obişnuite, cât şi în reviste prestigioase; cam la zece articole, abia dacă două sau trei sunt măcar în parte de acord cu perspectiva

dumneavoastră. Toate celelalte conţin critici foarte aspre. Într-unul din ele, cu un titlu destul de amuzant, „Hey Judt, don't let me down...”1 („Hei, Judt, nu mă dezamăgi.”), autorul afirmă răspicat că demersul dumneavoastră ar invita la un fatalism extrem, dacă nu la sinuciderea în masă a românilor. Nu cu multă vreme în urmă, aceeaşi revistă2 scrisese un comentariu extrem de laudativ asupra cărţii dumneavoastră, Europa iluziilor3. Ce să înţelegem din asta?

– Hmmm. N-ar trebui să fiu surprins, pentru că mi s-a mai întâmplat să „dezamăgesc oamenii” prezentând o perspectivă lipsită de iluzii asupra unor realităţi neplăcute. Mă şochează că unii dintre cititorii mei sunt încântaţi să mă

Note:

1. Parodiere a primului vers, „Hey, Jude, don't let me down”, dintr-un faimos cântec al formaţiei The Beatles.

2. Academia Caţavencu.

3. Cartea, apărută la editura Polirom în anul 2000, conţine o lungă discuţie între Tony Judt şi membrii grupului de cercetare timişorean A Treia Europă, precum şi o selecţie a câtorva articole ale autorului dedicate Europei Centrale.

vadă exprimându-mi scepticismul privind viitorul unei Europe Unite, însă numai atât timp cât această perspectivă neplăcută îi afectează pe alţii. Lucrul bizar e că eu n-am sugerat că România ar trăi în iluzie, dimpotrivă, cred că majoritatea lucrurilor scrise de mine au fost spuse, adeseori chiar cu mai multă virulenţă, de către comentatorii români înşişi. N-am făcut decât să susţin că ţara trebuie să devină parte a comunităţii europene a naţiunilor, pentru că văd în asta o modalitate de a surmonta lucrurile pe care le descriu. Poate că nu am fost clar – Judt The Obscure...4

– În 1994 scriaţi: „Trebuie să învăţăm nu doar cum să înţelegem naţionalismul, ci şi când şi prin ce modalităţi să-i încurajăm sau să-i retezăm aspiraţiile”. Chiar credeţi că naţionalismul românesc e un lucru atât de îngrozitor încât trebuie „retezat”? Nu e oare exagerat sau incorect să învinuim o naţiune întreagă pentru comportamentul câtorva?

– Nu sunt pentru „retezarea” naţionalismului. Aşa cum cititorii eseului meu despre Europa ştiu, văd drept unul dintre riscurile proiectului actual al Uniunii Europene în chiar incapacitatea ei de a le oferi europenilor vreun sentiment al identităţii sau colectivităţii ca substitut al naţiunităţii5 la care trebuie să renunţe. În orice

Note:

4. Aluzie la ultimul roman publicat, în 1895, de către Thomas Hardy, Jude the Obscure. În româneşte, titlul a fost redat sub forma Jude neştiutul.

5. Termenul lui Tony Judt este „nation-ness”.

caz, eu nu cred că „naţiunile” trebuie învinuite pentru ceva. „Vina colectivă” este întotdeauna o noţiune greşită. Felul în care am pus pe picior de egalitate România şi extrem-naţionaliştii săi a constituit un exerciţiu de stenografie politică, aşa cum de pildă cineva ar spune că „Franţa” şi-a trădat moştenirea prin regimul de la Vichy. Într-o astfel de afirmaţie nu există nici un fel de sugestie că toţi bărbaţii, femeile sau copiii francezi ar fi fost învinuiţi de ceva.

– Când aţi catalogat citarea de către premierul Năstase a lui Tzara, Eliade, Cioran, Ionesco drept o încercare neîndemânatică de a le reaminti cititorilor săi occidentali cât de europeană este de fapt România, v-aţi gândit la nume alternative, precum Elena Văcărescu sau N. Titulescu, ultimul bastion al Ligii Naţiunilor care s-a opus ascensiunii nazismului? Le-aţi aplica lui Céline sau Ezra Pound aceleaşi standarde aplicate lui Cioran sau Eliade? Unul dintre criticii dumneavoastră sugera că numele lui Eliade, Cioran sau Noica ar trebui mai degrabă legate de opera pe care au lăsat-o decât de ideile greşite care s-au ivit din acelaşi sol pe care România îl împărţea cu restul Europei...

– De ce ar trebui să invoc „nume alternative”? N-am sugerat că moştenirea României nu cuprinde mari scriitori, mari politicieni, mari critici etc. Ideea mea era doar că s-a petrecut ceva foarte neplăcut atunci când primul-ministru al unei ţări a făcut declaraţii în numele ei referindu-se la oameni a căror carieră a fost maculată de trecerea prin hiper-naţionalismul antisemit.

Da, aş aplica aceleaşi criterii şi scriitorilor francezi şi englezi. Celine6 e o comparaţie bună (n-o să-l auziţi pe Chirac invocându-l în chip de mare reclamă pentru cultura franceză.). Pound7 a fost antisemit în poemele lui, însă din punct de vedere politic şi jurnalistic a fost mai reticent. În plus, era şi nebun. Nu văd însă de ce ar trebui să negăm valoarea poemelor sale (sau ale lui T.S. Eliot8) pentru acest motiv, iar în ce mă priveşte n-am pus niciodată sub semnul îndoielii gândirea lui Eliade din lucrările de istorie a religiilor, de exemplu. Martin Heidegger rămâne un gânditor interesant, chiar dacă pervers, în ciuda faptului că a fost un apologet al nazismului. Dar el a fost totuşi un apologet al nazismului, iar dacă, de pildă, cancelarul Schroeder i-ar înălţa ode, pentru ca apoi să ne explice că

Note:

6. L.-F. Céline. Pseudonim al lui Louis-Ferdinand Destouches (1894-1961). Celebru romancier, autor, între altele, al volumelor Călătorie la capătul nopţii şi Moarte pe credit. Colaboraţionist, apropiat al guvernului de Vichy al generalului Pétain.

7. Ezra Pound (1885-1972). Unul dintre marii poeţi ai secolului XX. Născut în Statele Unite şi emigrat în Anglia, a fost un „ferment” esenţial al

modernismului european şi american. Dintre volumele sale cele mai cunoscute amintim Hugh Selwyn Mauberley şi Cantos, precum şi numeroase eseuri dedicate poeziei medievale provensale şi italiene, dar şi contemporanilor săi James Joyce sau T.S. Eliot.

8. T.S. Eliot (1888-1965). Poet, critic şi dramaturg, născut în Statele Unite. Poemul său, The Waste Land, este una dintre marile izbânzi ale poeziei moderniste, iar drama Moartea în catedrală rămâne o capodoperă a teatrului de idei.

trebuie să ţinem seama de întreaga lui operă şi să nu fim aspri cu el pentru câteva comentarii idioate din 1933, am spune că Schroeder se comportă cam ciudat...

Însă comparaţia cea mai nimerită ar fi aceea cu Robert Brasillach9 sau Drieu la Rochelle10 în Franţa: scriitori şi critici care s-au alăturat cu totul dreptei radicale din perioada interbelică sau din timpul războiului. Drieu a avut bunul gust să se sinucidă în 1945, Brasillach a fost executat. Dacă ar fi trăit, sper că nici un politician francez nu i-ar fi invocat – în locul lui Camus, Gide sau Mauriac – drept exemplari pentru cultura franceză...

– Aproape toţi criticii dumneavoastră subliniază faptul că, practic, puneţi sub semnul îndoielii trăsăturile de europenitate ale României, atât în trecut, cât şi în prezent. Credeţi cu adevărat că pretenţiile României de a se alătura Europei sunt doar un aspect între altele al „crizei de identitate” pe care o menţionaţi atât de des?

– Nu sunt sigur că înţeleg. Cred că susţineam că România se află, de fapt, pe muchia11 Europei,

Note:

9. Robert Brasillach (1909-1945). Romancier şi ziarist francez. Executat pentru atitudinile şi acţiunile sale fasciste şi antisemite.

10. Pierre Drieu la Rochelle (1893-1945). Romancier şi jurnalist francez de extremă dreaptă. Autor al mai multor romane de succes: Gilles, Bărbatul acoperit de femei, Beloukia etc. În 1992, editura Gallimard a publicat versiunea completă a Jurnalului ţinut în perioada anilor 1939-1945.

11. Cuvântul din textul lui Tony Judt, „edge”, poate fi tradus şi prin „margine”, „limită” sau „hotar”.

printr-o sumă de unităţi de măsură istorice, culturale şi economice. Din nou, pot cita mulţi români eminenţi care au gândit în aceiaşi termeni. Pe de altă parte, mai ales intelectualii români simt şi se prezintă drept europeni până-n vârful unghiilor12. Tensiunea dintre dorinţă şi istorie, dacă vă place, pare a fi unul dintre paradoxurile caracteristice ale ţării. Aceasta nu e tocmai o criză de identitate – este chiar ceea ce identitatea românească este. INSA: asta

nu are nici o legătură cu recomandarea mea politică, şi anume, că a sosit timpul de-a face din România o ţară europeană une fois pour toutes13. La fel s-a întâmplat cu Spania după 1975 şi într-un anumit sens acesta a fost beneficiul tras de Grecia din norocoasa ei prezenţă în EEC/EC/EU14. Aşadar, România nu e nici pe departe unică – de ce-or fi românii atât de nombril-işti15 încât să le scape acest aspect comparatist al situaţiei lor?

– În mod destul de curios, n-am observat nici un fel de reacţie dinspre latura extrem-naţionalistă (Vadim Tudor, Coja, Zamfirescu & co.). Dintre cei care au luat poziţie de această dată se

Note:

12. Am redat prin expresia „până în vârful unghiilor” cuvântul „peculiarly” – „deosebit de”, „întru totul” etc. – pentru a sugera întrebuinţarea uşor ironică a termenului de către autor.

13. „O dată pentru totdeuna”, în franceză, în original.

14. Denumirile succesive -European Economic Community, European Community, European Union – ale grupului de ţări occidentale.

15. De la franţuzescul „nombril” – „buric”. Cuvântul s-ar traduce prin „centraţi pe sine, pe propria imagine”, „obsedaţi de propriul lor univers” etc.

numără intelectuali români şi, de asemenea, jurnalişti născuţi în România care trăiesc în străinătate. Cum vă explicaţi aceste reacţii? Ele se întind de la cei care au observat câteva amănunte istorice greşite până la ideea extremă că aţi manipulat realitatea în folosul vreunei conspiraţii anti-româneşti.

– Probabil că dl Tudor şi susţinătorii săi nu au abonament la New York Review... În ceea ce-i priveşte pe criticii mei: accept cu gratitudine corectarea unor date eronate. Dar sugestia că sunt parte a unei conspiraţii e atât de absurdă, atât de „balcanică” (aşa cum n-aş spune niciodată) încât n-aş fi putut-o inventa! Cine se presupune că se află în spatele meu? Naţionaliştii unguri? Partizanii renaşterii otomane? Industriaşii germani care-ar încerca să diminueze valoarea investiţiilor române pentru a înşfăca nişte contracte avantajoase în Moldova? Evreii din New York care încearcă să-şi obţină proprietăţile din Sighet? Poate mă credeţi, poate nu, dar scriu din propriul meu impuls, fără nici un fel de presiune, ghidare sau indicaţie din partea nimănui.

– Daţi-mi voie, atunci, să fiu direct: faptul că Iliescu nu s-a născut în Moldova, ci la Oltenița nu-l face mai puţin popular în Moldova, unde fotografia lui se află, într-adevăr, expusă pretutindeni. Ca să nu mai spun că ultima lui poziţie politică înaltă înainte de 1989 a fost aceea de prim-secretar al partidului în judeţul Iaşi... Cu alte cuvinte, cei care vă neagă demersul spunând „Judt şi-a construit întreaga argumentaţie pe faptul că Iliescu s-a născut în Moldova; cum el nu s-a născut acolo, autorul e total lipsit de credibilitate” manipulează ei înşişi structura şi mesajul textului dumneavoastră.

– Nu pot decât să fiu de acord cu dumneavoastră. Vă propun un test: eliminaţi această greşeală (sau descrierea eronată a tatălui Anei Pauker drept rabbi, când el a fost de fapt şohet16) şi puneţi-vă întrebarea dacă punctul meu de vedere a fost cât de cât falsificat ca urmare a acestor lucruri.

– Există însă câteva erori de altă natură, pe care criticii dumneavoastră pretind că le-aţi comis. De exemplu: inversarea datelor în care Transilvania a fost condusă de către unguri şi de către habsburgi; faptul că România şi-a declarat independenţa în 1878 în urma înfrângerii turcilor de către ruşi, când în realitate România a reprezentat factorul-cheie în victoria ruşilor; dobândirea nordului Bulgariei în 1920, şi nu în 1913; dreptul minorităţilor promulgat după tratatul cu Austria, în 1919, şi nu după cel de la Trianon din 1920; controversata temă a implicării României în atacarea Uniunii Sovietice cu scopul de a recâştiga teritoriile pierdute ca o consecinţă a pactului Molotov-Ribbentrop (pe care nu-l menţionaţi) etc. Cât de importante sunt ele în economia generală a articolului dumneavoastră?

– Toate acestea îmi sună confuz. Eroarea referitoare la Transilvania este irelevantă în ceea ce priveşte argumentarea. Accentul asupra rolului jucat de România în evenimentele ce-au condus la Congresul de la Berlin din 1878 e o chestiune de interpretare sau de cântărire a faptelor. Data referitoare la Bulgaria este o scăpare neprofesionistă, mea culpa. Datarea greşită cu un an a clauzelor privind minorităţile n-are nici un efect asupra substanţei lor. Omiterea pactului Molotov-Ribbentrop nu înseamnă că am dorit să neg rolul lui în motivarea României în 1941 – a susţine aşa ceva înseamnă a face o presupunere pe care textul meu n-o motivează.

Pe scurt, „economia” articolului este afectată numai prin invocarea colectivă a reproşurilor, dacă ele sunt citite în felul următor: 1) Judt e un analfabet istoric şi poate fi, prin urmare, ignorat fără nici o pagubă; 2) Judt a lăsat de-o parte în mod deliberat aceste lucruri, şi astfel reaua lui credinţă este evidentă şi el trebuie prin urmare denunţat. Pentru 1) îi las pe cititorii înşişi să judece. Pentru 2), aş întreba, din nou, dacă substanţa articolului e alterată prin aceste omisiuni sau corectări. Dacă este, atunci îmi recunosc vinovăţia, dar dacă nu, atunci pun sub semnul întrebării buna-credinţă a criticilor mei.

Note:

16.”Şohet” – persoană însărcinată cu sacrificarea animalelor în conformitate cu cerinţele Legii evreieşti.

– Unul dintre critici, un jurnalist american de origine română, v-a acuzat c-aţi fi comis o „distorsiune contextuală”. El a insistat asupra faptului că la fundul grămezii ar trebui să se afle Albania. De asemenea, a descris demersul dumneavoastră ca fiind tendenţios. S-ar părea, după spusele lui, că aţi manipulat întreaga istorie a României pentru a proiecta în mod deliberat o imagine cu totul distorsionată a ţării. În ce măsură credeţi că partea istorică a

demersului dumneavoastră (haideţi să admitem că există unele erori) este legată de ultima parte a articolului şi de concluzie? Să zicem că sunteţi tendenţios, dar în favoarea cui?

– Nu accept că erorile şi „manipularea” sunt legate între ele. Demonstraţi-mi! În ceea ce priveşte proiectarea deliberată a unei imagini distorsionate: unde e distorsiunea? În datele economice? În prezentarea lui Ceauşescu şi a echipei sale? În paragrafele asupra lui Antonescu? În citatele din Eliade?

Foarte bine: să admitem că există o distorsiune (intenţionată) a unei istorisiri care-ar fi trebuit prezentată într-o formă voioasă, plină de străluciţi intelectuali liberali, de acte şi afirmaţii politice legitime, de motivaţii greşit interpretate, de păcate exagerate etc. De ce am scris mormanul ăsta de minciuni dăunătoare? Cui bono? Şi în favoarea a ce? Concluzia mea este că istoria României trebuie „biruită” prin includerea deplină în Uniunea Europeană. Acest lucru nu-mi aduce nici un fel de prieteni la Bruxelles. Ce doresc criticii români? Să-l papagalicesc pe ministrul de externe francez, Védrine, care pretinde c-ar vrea ca România să intre în Uniunea Europeană în acelaşi timp cu Ungaria şi cu celelalte ţări -, dar el spune acest lucru doar în speranţa că includerea României va încetini procesul sine die? România va avea întotdeauna astfel de prieteni...

– V-aţi gândit vreo clipă în eseul dumneavoastră să minimalizaţi importanţa creştinismului pentru români? După cum ştiţi, luptându-se vreme de secole cu otomanii, românii au păstrat religia drept o importantă trăsătură europeană, recunoscută ca atare chiar de către opresorii lor. Turcii au îngăduit în mod excepţional Moldovei şi Valahiei să-şi păstreze creştinismul. Acesta e un fapt dovedit istoriceşte, dincolo de orice dubiu.

– Îmi pare rău, nu înţeleg. Spuneţi că ar fi trebuit să moderez importanţa pe care o atribui creştinismului (ortodoxiei) în trecutul României? Mi se pare, dimpotrivă, că spuneţi (apropo, asemeni Poloniei) că România se vede pe sine drept esenţialmente creştină, în opoziţie tocmai cu stăpânii ei otomani din secolele trecute. Problema creştinismului ca un sau ca singurul atribut european e departe de a fi doar una românească – dificultatea de a imagina o Europă multi-culturală de negri, albi, musulmani, creştini etc. tinde să devină un loc comun pe întreg continentul. În acest sens, cel puţin, sensibilităţile româneşti sunt în deplin acord cu cele ale restului continentului.

– Sunt aici câteva lucruri pe care nu le pot pune în ordine. Mi se pare că articolul dumneavoastră a iscat atât de multe comentarii, iar cea mai mare parte a lor provin, Dumnezeule!, dintr-o frustrare de înţeles. Dar în loc să admită realitatea, mulţi dintre comentatori s-au ridicat doar împotriva dumneavoastră. Iar acolo unde aţi greşit sau aţi trecut cu vederea un anumit detaliu istoric, aţi fost proscris nu numai pentru acea omisiune anume (sau omisiuni), ci pentru întregul eseu. Traducerea în româneşte a articolului a făcut

ca aceste lucruri să fie şi mai greu de înghiţit. Ca să eliminăm orice alte neînţelegeri, care ar fi, domnule Tony Judt, esenţa articolului dumneavoastră, dacă ar fi să-l rezumaţi în zece sau douăzeci de rânduri?

– Nu cred c-aş putea face asta! Prin felul meu de a scrie, încerc să ofer ideea unei probleme, ca şi argumentarea ei, or asta necesită spaţiu. Însă în mod clar am scris – mai ales pentru cititorii occidentali – despre o ţară în legătură cu care ei ştiu puţin sau nimic. O ţară care este, în acelaşi timp, parte absolută a Europei şi oarecum la periferie în multiple sensuri literale şi metaforice, o ţară care a avut şi are dificultăţi mai mari şi mai durabile decât ale altor naţiuni europene, care are interesante obsesii şi forme de paranoia (pe care se pare că le-am ilustrat în mod greşit, după cum rezultă din răspunsurile iscate de articolul meu) şi care este un caz-test pentru bunăvoinţa Uniunii ce se presupune a fi deschisă tuturor europenilor.

Apropos – mi se pare mie sau traducerea induce un ton mai critic şi mai abraziv decât originalul englez? Sau cel puţin aşa mi-a comunicat cineva din România. Ar fi păcat. Alte articole ale mele – despre Austria, Belgia, Franţa sau Anglia, toate publicate în The New York Review of Books în ultimii şapte ani – erau cel puţin la fel de critice cu istoria şi miturile acelor ţări pe cât am fost cu România. Dacă criticii mei români ar citi acele articole, poate că asta le va uşura suferinţa. Fiindcă veni vorba, ar fi interesant de comparat corespondenţa mea cu oameni din aceste ţări – francezii, în special, împărtăşesc aceeaşi exagerată sensibilitate la comentariile străinilor. În acest sens, vechea alianţă Bucureşti-Paris e fermă!

– Acceptând o parte a criticilor (de exemplu, amănuntele istorice), credeţi că imaginea de ansamblu a articolului „România: la fundul grămezii” ar fi arătat cu mult diferit?

– Nu – însă cu anumite corecturi factuale, fără îndoială, şi poate cu o formulare mai precisă a chestiunilor sensibile, pentru a evita neînţelegerile. Altminteri, punctele mele de vedere rămân aceleaşi.

– Nicolae Manolescu a interpretat, în România literară, demersul dumneavoastră ca pe un apel către Europa. Un apel adresat Uniunii Europene care va trebui să facă faţă tuturor particularităţilor „excepţiei româneşti”. El a mai spus că articolul dumneavoastră, în ciuda unei imagini triste, cenuşii a trecutului şi prezentului României, a adus în cele din urmă o anumită rază de speranţă. Dacă lucrurile stau aşa, care e speranţa?

– Fără îndoială, m-a înţeles perfect! Care e speranţa? De partea Europei, ca România să fie acceptată definitiv ca membru al formulei obligatorii a Uniunii; ca ţara să fie în Uniunea Europeană în timp util şi ca ea să câştige enorm din această apartenenţă. De partea României, problema va fi cu siguranţă de a spera că drept consecinţă a faptului că va avea alte priorităţi şi contacte şi posibilităţi, România (ca alte ţări înaintea ei şi după ea) va dobândi în timp aceleaşi rânduieli culturale şi economice plicticoase, pluraliste,

încrezătoare, aşa-zisa „a treia cale”, toate cele care sunt astăzi atributele comune ale vieţii publice din Europa Occidentală (dar care n-au fost astfel cu doar două generaţii în urmă). Şi că, drept consecinţă, intelectualii români vor abandona starea de nesiguranţă provenită din centrarea pe sine, aceea care face dintr-un eseu ca atâtea altele al unui autor din New York, publicat într-o revistă de limbă engleză, o cause célèbre naţională...

New York, decembrie 2001 Traducere şi note de Mircea Mihăieş

Cuprins

I
Mircea Mihăies
Europa, cu şi fără ghilimele sau
Tony Judt în România 7
II
Tony Judt
România: la fundul grămezii 33
III
Benedict Adamescu
Tony Judt despre România 71
Nicolae Manolescu
Apel către Europa 75
Mircea Iorgulescu
Un pic altfel 80
Andrei Brezianu
Cui prodest? 97
Victor Eskenasy
O analiză lucidă 112
Doru Buscu
Hey, Judt, don't let me down 116
Ştefan Borbély
Sindromul Tony Judt 119
Florin Constantiniu
Despre Tony Judt şi despre stalinismul în veşmânt democratic 129
Mircea Mihăies
Trista viaţă a naţionalistului de nicăieri 139
Tudorel Urian
Ideologie şi cultură 144
Adrian Cioroianu
Excepţionalismul românesc şi Tony Judt 148
Mircea Mihăies
Un duş rece în vremuri fierbinţi 152
Andrei Brezianu

Zel local – perspective americane 156
Dan Pavel
Problema naţională – după WTC
şi Ben Laden 168
Adrian Mihalache
2PD-PN 174
Liviu Antonesei
Eseistul Tony Judt şi mareşalul
Ion Antonescu 183
Tudorel Urian
Tony Judt şi americano-centrismul 188
IV
Tony Judt în dialog cu Dumitru Radu Popa
Pe muchia Europei 193
În colecţia PLURAL au apărut:
1. Adrian Marino – Pentru Europa. Integrarea României. Aspecte ideologice şi culturale
2. Lev Şestov – Noaptea din grădina Ghetsimani
3. Matei Călinescu – Viaţa şi opiniile lui Zacharias Lichter
4. Barbey d'Aurevilly – Dandysmul
5. Henri Bergson – Gândirea şi mişcarea
6. Liviu Antonesei – Jurnal din anii ciumei: 1987-1989
7. Stelian Bălănescu, Ion Solacolu – Inconsistenţa miturilor: Cazul Mişcării legionare
8. Marcel Mauss, Henri Hubert – Teoria generală a magiei
9. Paul Valéry – Criza spiritului şi alte eseuri
10. Virgil Nemoianu – Micro-Armonia
11. Vladimir Tismăneanu – Balul mascat
12. Ignaţiu de Loyola – Exerciţii spirituale
13. * * * _ Testamentum Domini (ediţie bilingvă)
14. Adrian Marino – Politică şi cultură
15. Georges Duby – Anul 1000
16. Vasile Gogea – Fragmente salvate (1975-1989)
17. Paul Evdokimov – Rugăciunea în Biserica de Răsărit
18. Henri Bergson – Materie şi memorie
19. Iosif Sava – Radiografii muzicale. 6 Serate TV
20. Gabriel Andreescu – Naţionalişti, antinaţionalişti...
O polemică în publicistica românească
21. Stelian Tănase – Revoluţia ca eşec
22. Nikolai Berdiaev – Sensul istoriei
23. Françoise Thom – Sfârşiturile comunismului
24. Jean Baudrillard – Strategiile fatale

25. Paul Ricoeur, J.L. Marion ş.a. – Fenomenologie şi teologie
26. Thierry de Montbrial – Memoria timpului prezent
27. Evagrie Ponticul – Tratatul practic. Gnosticul
28. Anselm de Canterbury – De ce s-a făcut Dumnezeu om?
29. Alexandru Paleologu – Despre lucrurile cu adevărat importante
30. Adam Michnik – Scrisori din închisoare şi alte eseuri
31. Liviu Antonesei – O prostie a lui Platon. Intelectualii şi politica
32. Mircea Carp – „Vocea Americii" în România (1969
1978)
33. Marcel Mauss, Henri Hubert – Eseu despre natura şi funcţia sacrificiului
34. Nicolae Breban – Riscul în cultură
35. Iosif Sava – Invitaţii Eutherpei. 8 Serate TV
36. Arnold Van Gennep – Formarea legendelor
37. Claude Karnoouh – Duşmanii noştri cei iubiţi. Mici cronici din Europa Răsăriteană şi de prin alte părţi
38. Cristian Bădiliţă (ed.)-Eliadiana
39. Ioan Buduca – Şi a fost seară, şi a fost dimineaţă
40. Pierre Hadot – Ce este filosofia antică?
41. Leon Wieseltier – împotriva identităţii
42. * * * – Apocalipsa lui Pavel
43. Marcel Mauss – Eseu despre dar
44. Eugeniu Safta-Romano – Arhetipuri juridice în
Biblie
45. Guy Scarpetta – Elogiu cosmopolitismului
46. Dan Pavel – Cine, ce şi de ce?
47. Vladimir Jankelevitch – Iertarea
48. Andrei Cornea – Penumbra
49. Iosif Sava – Muzica şi spectacolul lumii. 10 Serate
TV
50. Pierre Hadot – Plotin sau simplitatea privirii
51. Cristian Bădiliţă – Călugărul şi moartea
52. * * * – Convorbiri cu Schopenhauer
53. Dan Pavel – Leviathanul bizantin
54. Sorin Antohi – Civitas imaginalis
55. Basarab Nicolescu – Transdisciplinaritatea. Manifest
56. Emanuel Swedenborg – Despre înţelepciunea iubirii conjugale
57. Jacques Derrida – Despre ospitalitate
58. Paul Barbăneagră – Arhitectură şi geografie sacră.
Mircea Eliade şi redescoperirea sacrului
59. François Furet – Revoluţia în dezbatere

60. Claude Karnoouh – Comunism/Postcomunism şi modernitate târzie. Încercări de interpretări neactuale

61. Carlo Maria Martini, Umberto Eco – în ce cred cei care nu cred?

62. Romano Prodi – O viziune asupra Europei

63. Adam Michnik – Restauraţia de catifea

64. * * * – Tony Judt. România: la fundul grămezii în pregătire: Basarab Nicolescu – Noi, particula şi lumea www.polirom.ro

Redactor: Lidia Ciocoiu Coperta: Manuela Oboroceanu Tehnoredactor: Lucian Pavel

Bun de tipar: aprilie 2002. Apărut: 2002 Editura Polirom, B-dul Copou nr. 4 P.O. Box 266 6600, Iaşi, Tel. & Fax (032) 21.41.00; (032) 21.41.11; (032)21.74.40 (difuzare); E-mail: office@polirom.ro Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7 P.O. Box l-728, 70700 Tel.: (01) 313.89.78; E-mail: polirom@dnt.ro

Tiparul executat la S.C. Polirom Co S.A. 6600, Iaşi, Calea Chişinăului nr. 32 Tel.: (032)230323; Fax: (032)230485